

Μεταπτυχιακή Εργασία Ειδίκευσης

Πανεπιστήμιο Κρήτης

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης

ΠΜΣ

«Πολιτική Ανάλυση και Πολιτική Θεωρία»

Θέματα Χαρισματικής Ηγεσίας

**Μεταπτυχιακός Φοιτητής:
Κωνσταντίνος Νικολακάκης Α.Μ.: 346**

**Καθηγητής Σύμβουλος:
Ομότιμος Καθηγητής: Στέλιος Χιωτάκης**

**Ρέθυμνο, Κρήτη
Φεβρουάριος 2016**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	3
Η Ουσιώδης Διάσταση του Χαρίσματος.....	14
Αποπροσωποποίηση και Θεσμοποίηση του Χαρίσματος.....	25
Σχέσεις Χαρισματικής Ηγεσίας.....	28
Ο Χαρισματικός Ηγέτης.....	44
Ο Χαρισματικός Πολιτικός του Max Weber.....	59
Επίλογος.....	71
Βιβλιογραφία - Αρθρογραφία.....	79

Διανύουμε μια πολύ κρίσιμη περίοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας, οι πολιτικοί ηγέτες καλούνται να αντιμετωπίσουν πολλαπλές προκλήσεις. Υπάρχει η προσδοκία ότι, οι σημερινές καταστάσεις προβάλουν την ανάγκη για χαρισματικούς ηγέτες, που διαθέτουν την ικανότητα να παρακινούν, να επηρεάζουν και να κατευθύνουν τους άλλους σε μια συντονισμένη προσπάθεια για την επίτευξη ενός σκοπού. Ηγέτες που πραγματοποιούν ευκολότερα το σκοπό τους όταν διαθέτουν το χάρισμα. Για τον Θουκυδίδη, η ικανότητα της ταχύτητας στη λήψη των αποφάσεων, σε συνδυασμό με την καινοτομία είναι από τα βασικότερα χαρακτηριστικά που πρέπει να διαθέτει ένας ηγέτης.

Το ερώτημα είναι, εάν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα οι παραπάνω προσδοκίες. Για το λόγο αυτό εξετάζουμε τις έννοιες του χαρίσματος και της χαρισματικής ηγεσίας και προπαντός την εμβέλειά τους στην πράξη.

Για να έρθει ο καθένας σε μια πρώτη γνωριμία με το περιεχόμενο της έννοιας του χαρίσματος, θα πρέπει να ανατρέξει στην έμπνευση και το πάθος που τον έμπνευσε στο σχολείο ο δάσκαλός του για μάθηση, ο ηγέτης αξιωματικός που ξεχώριζε από τους υπόλοιπους και κατά τη διάρκεια μίας δύσκολης θητείας με ένα μαγικό τρόπο διοίκησης εμπύχωνε το ηθικό των στρατιωτών μεταμορφώνοντάς τους σε μαχητές έτοιμους να δώσουν τη ζωή τους δίπλα του. Ενώ δηλαδή έναν καθηγητή χωρίς χάρισμα υποχρεώνεται κάποιος να τον ακούσει απλώς για να περάσει το μάθημα, τον χαρισματικό οι μαθητές του αρέσκονται να τον ακούν με πάθος, χωρίς να σκέφτονται μόνο τους βαθμούς και τα πτυχία. Και ενώ ο στρατιώτης υποχρεούται να υπακούει θεσμικά τους

ανωτέρους του, ο χαρισματικός στρατιωτικός ηγέτης κερδίζοντας εμπιστοσύνη, υπακοή και σεβασμό, τον οδηγεί να εργαστεί με πίστη, ζήλο και αφοσίωση και να θυσιαστεί ακόμα όταν απαιτηθεί. Επίσης το χάρισμα βρίσκεται μέσα και στη δύναμη και την αλλαγή ψυχολογίας που δίδει και συνεχίζει να δίδει ένας τραγουδιστής που είχαμε ή έχουμε ως ίνδαλμα. Έχει λοιπόν μια δύναμη αυτός που έχει το χάρισμα τόσο μεγάλη που μπορεί να μετακινεί ακόμα και βουνά.

Η ιστορικότητα της έννοιας του χαρίσματος επαληθεύεται σε όλες τις κοινωνίες ανά τον κόσμο και σε όλη την ιστορία του ανθρώπου. Η χαρισματική ηγεσία, ως πειθώ διακυβέρνησης μιας πολιτικής κοινότητας, εκτός από σπάνιο φαινόμενο αποτελεί και δύσκολο έργο. Χωρίς σταθερούς κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους ο πολιτικός ηγέτης μπορεί να δράσει - αντιδράσει, καθώς και η πολυπλοκότητα του συλλογικού βίου επιφέρει ρευστές - περίπλοκες καταστάσεις και δυσχέρειες, οι οποίες δεν είναι εύκολο να προβλεφθούν και να αντιμετωπίσουν έγκαιρα, οπότε και δεν μπορεί να αποκλειστεί κανένα μέσο αντίδρασης. Ο Πλούταρχος θα χαρακτηρίσει την πολιτική ηγεσία έργο *δυσκάθεκτον*. Ο ιστορικός με φιλοσοφικές διαθέσεις Θουκυδίδης, θα μας αναφέρει ότι οι Αθηναίοι απάντησαν στους Μηλίους ότι: *«φυσικό δίκαιο είναι να κυριαρχούν οι ισχυρότεροι και να υποτάσσονται οι αδύνατοι»*. Ο Πλάτωνας θα επικαλεστεί σαν παράδειγμα την υφαντική τέχνη για να παρουσιάσει την χαρισματική ικανότητα του ηγέτη να συνθέτει τις διαφοροποιημένες θέσεις των πολιτών στα θέματα της πόλης¹. Τις ίδιες απόψεις θα παρουσιάσει και στους *Νόμους*, ότι δηλαδή δεν υπάρχει άλλος τρόπος για να μεταβάλει ευκολότερα και γρηγορότερα μια πόλη τους νόμους, από το να έχει ως άρχοντα έναν ικανό, σώφρονα, σοφό αλλά και θαρραλέο τύραννο και συγχρόνως την καλή τύχη του αρίστου νομοθέτη, προκειμένου η πόλη να γίνει

---

¹ Πλάτων, *Πολιτικός*, μτφ. Λάγιος Η., Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1940, 305e - 310a.

ευδαιμονέστερη από αυτή την αλλαγή².

Οι Σοφιστές θεωρούσαν την πειθώ ως τη μέγιστη πολιτική αρετή, την οποία βέβαια εκλάμβαναν εκτός από φυσικό χάρισμα και ένα αποτέλεσμα διδασκαλίας και εξάσκησης, σύμφωνα με την οποία ο χαρισματούχος κάτοχός της, θα γινόταν ο κυρίαρχος της πολιτικής³.

Ο Αριστοτέλης, που πρώτος έπλασε και έκανε χρήση των τυπολογιών⁴ χαρακτηρίζει την περίπτωση του ενός, σπάνιου ξεχωριστού ηγέτη «*ώσπερ θεόν εν ανθρώποις*»⁵, μειώνοντας στο ελάχιστο την πιθανότητα της εμφάνισής του. Ένας άνθρωπος με τόση χαρισματική πολιτική ικανότητα αποτελούσε για τον πατέρα της πολιτικής σκέψης εξαιρετικά σπάνιο φαινόμενο.

Αυτό που χαρακτηρίζει το χάρισμα του ηγέτη είναι η πειθώ και η δύναμη της πίστης που εκπέμπει, αφού εκεί γεννιέται, από τη δύναμη αυτής της πίστης. Χάρισμα σημαίνει πάνω απ' όλα να σε πιστεύουν, αμφίσημα, είτε προς το καλό είτε προς το κακό⁶ και οι μεταβλητές του χαρίσματος εξαρτώνται από την κάθε κοινωνία⁷. Ο κοινωνιολόγος Max Weber χρησιμοποιεί το χάρισμα κατά έναν τρόπο ουδέτερο σε αξίες: το να είσαι χαρισματούχος, δηλαδή να σε εμπιστεύονται, μπορεί να είναι ακόμη και θέμα απάτης ή παραπλάνησης.

Σκοπός της μεταπτυχιακής εργασίας ειδίκευσης που ακολουθεί είναι

---

² Αξίζει να αναφερθεί το παράδειγμα του Σαβίνου Πομπηίου Νουμά, νομοθέτη της Ρώμης που βασίλευσε από το 715 ως το 673 π.Χ. Ενάρετος και δίκαιος, ήξερε ότι οι πολίτες της Ρώμης θα μπορούσαν, χωρίς την εγρήγορση και την πειθαρχία που απαιτεί ο πόλεμος, να γίνουν οκνηροί και τρυφηλοί. Για να αποφύγει αυτόν τον κίνδυνο προσπάθησε να εμψυχήσει στον λαό της Ρώμης έναν άλλο φόβο: τον φόβο των Θεών. Για να πετύχει μάλιστα ευκολότερα το στόχο του ο Νουμάς σκέφτηκε ότι όσα θα θέσπιζε στον θρησκευτικό τομέα θα έπρεπε να προέρχονται εξ αποκαλύψεως, δηλαδή να υπάρχει αναφορά των λεγομένων του στην υπερφυσική σοφία. Άφησε λοιπόν να λέγεται ότι, πήγαινε τα βράδια σε παρακείμενο ιερό άλσος και συνομιλούσε με τη νύμφη Ηγερία η οποία του υπαγόρευε τους νόμους τους οποίους και θα έπρεπε να εφαρμόσει η Ρώμη.

³ Guthrie W.K.C., *Οι Σοφιστές*, μτφ. Τσεκουράκης Δ., ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989.

⁴ Ο ιδεότυπος των «ορθών» και «παρεκβατικών» πολιτευμάτων. Η έννοια του ιδεότυπου αποτελεί όρο κλειδί στην κοινωνιολογία του Γερμανού Max Weber και την περαιτέρω ροή της σκέψης μας. Ο ιδεότυπος, στην βεμπεριανή εκδοχή του, αποτελεί ένα διανοητικό κατασκευάσμα από επιλεγμένα στοιχεία της πραγματικότητας, που τυγχάνουν μιας μονοσήμαντης θεωρητικής ανάπτυξης, με παράλληλη αφαίρεση ή απομόνωση άλλων δεδομένων και διαφορετικών απόψεων. Με τη μονοσήμαντη σύνθεση και ανάπτυξη του αυτή, ο ιδεότυπος δεν απεικονίζει την πραγματικότητα, αλλά στοιχειοθετεί μια ουτοπία. Αυτό ακριβώς το γεγονός τον κάνει να θεωρείται ως το πιο κατάλληλο ευρετικό και επινοητικό εργαλείο για να μετρήσουμε και να συγκρίνουμε την κοινωνική πραγματικότητα. Να μελετήσουμε δηλαδή, σχεδόν «εργαστηριακά» κατά πόσον η τελευταία απομακρύνεται από το θεωρητικό σχήμα που κατασκευάσαμε. Η πραγματικότητα βρίσκεται κάπου ανάμεσα στα δύο.

⁵ Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, μτφ. Τζώκα - Ευαγγέλου Π., Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2007, 1284a 10.

⁶ Χαρισματικοί υπήρξαν τόσο ο Κλέων, ο Αλκιβιάδης και ο Χίτλερ όσο και ο Περικλής και ο Αχιλλέας.

⁷ Όπως ο Λεχ Βαλέσα στην Πολωνία, που έβραζε εναντίον του κομμουνισμού. Ο Βαλέσα εξέφραζε την εκκλησία που πρωτοστατούσε εναντίον του κομμουνισμού παίρνοντας έτσι με το μέρος του το κύρος της εκκλησίας.

η ανάδειξη της έννοιας της χαρισματικής ηγεσίας, μέσα από την αποσαφήνιση των σχετικών εννοιολογικών εργαλείων του Γερμανού κοινωνιολόγου. Στην πραγματικότητα, ο Weber ήταν ο πρώτος που εισήγαγε την έννοια του χαρίσματος στην κοινωνιολογία και προσπάθησε να αναλύσει το εσωτερικό περιεχόμενο του χαρισματικού χαρακτήρα. Ήταν ο πρώτος επίσης, που υποστήριξε ότι το χάρισμα υπονοεί μια σχέση ανάμεσα στον χαρισματικό σπουδαίο ηγέτη και τους οπαδούς του και ο πρώτος που το τοποθέτησε μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο⁸. Αποτελεί δηλαδή κάτι το διαπροσωπικό, σχέση μεταξύ χαρισματικού προσώπου και οπαδών.

Ειδικότερα, η έννοια του χαρίσματος θα εξεταστεί μέσα στο πλαίσιο της κλιμακωτής αποκωδικοποίησης της εννοιολογίας του χαρισματικού ηγέτη στο πολιτικό μοντέλο του Weber, που συναρμολογήθηκε στα βάθη του κοινωνιολογικού του εργαστηρίου, με σκοπό την εξάλειψη της πολιτικής ανευθυνότητας στη Γερμανία της εποχής του. Ο ίδιος έβλεπε ότι χωρίς την υπεύθυνη και παθιασμένη πολιτική του χαρισματικού πολιτικού, η κρατική ισχύς θα μεταβιβάζονταν στον έλεγχο των αναποτελεσματικών επαγγελματιών πολιτικών (υπαλλήλων) της ακέφαλης δημοκρατίας δίχως αληθινό ηγέτη⁹. Το χάρισμα αποτελούσε ιστορικά τον προπομπό ενός κινήματος ευρύτερου. Πίσω από τον χαρισματικό ηγέτη ακολουθεί ένα κίνημα μεγάλο και δυνατό, το οποίο αυτός αναλαμβάνει να εκφράζει και να αναμορφώνει, διότι μέσα σε ένα κίνημα υπάρχουν πάντοτε πολλές διχογνωμίες και χρειάζεται κάποιος να αντλήσει τη συνισταμένη των δυνάμεων και των επιθυμιών και να μπορέσει να τους ικανοποιήσει όλους. Να αναλάβει το ρόλο του συνδετικού κρίκου και να βρει μια συνεκτική αφήγηση ανάμεσα στους

---

⁸ Lindholm C., *Charisma*, Basil Blackwell, Cambridge 1990, σσ. 27-28.

⁹ Τσίρος Ν., *Η ανάδυση του πολιτικού στοιχείου στην κοινωνιολογία του Max Weber*, Παπαζήσης, Αθήνα 2014, σσ. 244.

πόθους και τις ελπίδες των οπαδών.

Ο Γερμανός κοινωνιολόγος θα επισημάνει ότι στην πολιτική δεν μπορεί να μην αντιστέκεσαι στο κακό γιατί εάν δεν αντιστέκεσαι είσαι υπεύθυνος για το κακό που θα γίνει¹⁰.

Ο Weber προσπαθούσε να εξηγήσει και να κατανοήσει την πραγματικότητα βλέποντας μέσα από τα μάτια του κάθε ατόμου της κοινωνίας. Προσπαθώντας να κατανοήσει και να εξηγήσει την πραγματικότητα μελετούσε όλες τις προσπάθειες που γίνονταν από τα επιστημονικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά, φιλοσοφικά, θρησκευτικά, κ.α. ρεύματα της εποχής του. Για να δώσει εξήγηση στα πολιτικά πράγματα και στην κυρίαρχη τάξη πραγμάτων μελέτησε τις νόρμες της παράδοσης¹¹, την τυπική ορθολογικά νομότυπη κυριαρχία¹² και το χάρισμα. Παρατήρησε ότι, ο άνθρωπος που ενδιαφέρεται και συμμετέχει στα πολιτικά δεν επηρεάζεται τόσο από άχρωμους και άοσμους γραφειοκράτες ή από μέτριους πολιτικούς αλλά επηρεάζεται από κάποιον που μιλά απ' ευθείας στην ψυχή του, λέγοντάς του αυτά που θέλει να ακούσει, ικανοποιώντας τους πόθους του και τα αιτήματά του.

Σε ένα από τα δυσκολότερα εδάφια στο έργο *Οικονομία και Κοινωνία*, ο Weber πραγματεύεται την χαρισματική κυριαρχία. Η ανάλυση του Weber είναι τόσο πολύπλοκη ώστε για να αποφευχθούν απλουστεύσεις και διαφωνίες, προσπαθείται ένα πραγματικά προσεκτικό διάβασμα¹³.

Εμπνευσμένος από τον Rudolf Sohm, ιστορικό ερευνητή της αρχικής διαμόρφωσης της πρώτης χριστιανικής εκκλησίας, ο Weber αρχικά ερμήνευσε το χάρισμα ως την ιδιότητα μιας προσωπικότητας, η οποία θεωρούνταν ως εξαιρετικά ασυνήθιστη. Αυτή η ιδιότητα αποτελείται από

---

¹⁰ Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, εισ. – μτφ. Κυπραίος Μ., Παπαζήση, Αθήνα 1987, σσ. 155-156.

¹¹ Τις αξίες του αιώνιου χθες.

¹² Νόμοι – Θεσμοί - Σύνταγμα.

¹³ Ringer F., *Max Weber. An intellectual biography*, University of Chicago Press, Chicago and London 2004, σσ. 187.

υπερφυσικά ή υπεράνθρωπα χαρίσματα και είναι θεϊκά σταλμένη στον κάτοχό της, ο οποίος εκτιμάται ως ηγέτης. Ο Weber παρατήρησε ότι η ιδιότητα αυτή μπορεί αρχικά να είχε μαγικό υπόβαθρο και υπέδειξε πολυποίκιλα παραδείγματα από προφήτες μέχρι ηρωικούς πολέμαρχους και από αρχαίους σαμάνους. Σε κάθε περίπτωση η νομιμοποίηση της χαρισματικής κυριαρχίας είναι εξαρτημένη από την αναγνώριση των ακολούθων του χαρισματικού ηγέτη¹⁴.

Η Γερμανία του Weber, ηττημένη στο πόλεμο, διανύοντας μεγάλη κρίση και ανεργία και με τη συνθήκη των Βερσαλλιών να της είχε κόψει τα φτερά¹⁵ ένιωθε μεγάλη ταπείνωση και όλοι ονειρεύονταν την χαρισματική ηγεσία του Bismarck¹⁶. Ο Αδόλφος Χίτλερ προσπαθούσε να αποδείξει ότι πρέπει να πάρει τη θέση του Bismarck. Το σίγουρο είναι ότι εάν ζούσε ο Weber στην εποχή του Χίτλερ θα ήταν ο πιο σφοδρός πολέμιός του¹⁷. Ο Weber έλεγε ότι πρότυπο του χαρισματικού πολιτικού στη δύση ήταν ο Περικλής. Το μοντέλο του χαρισματικού πολιτικού έχει ως βασικά συστατικά το εξυψωμένο πάθος, το αίσθημα ανάληψης της ευθύνης και την αίσθηση του μέτρου. Αυτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά είναι αυτά που διαφοροποιούν έναν πολιτικό από τους άλλους. Ο ιδεότυπος της χαρισματικής κυριαρχίας του Weber αποτελεί τη μεγαλύτερη επαναστατική δύναμη της πολιτικής ιστορίας.

Το χαρισματικό στοιχείο ως πρωταγωνιστής σε όλες τις ιστορικές κοινωνίες, μέσα από το τιτάνιο έργο του Weber προσφέρεται για να εμβαθύνει κάθε μελετητής. Κάθε αναγνώστης του οφείλει να εργαστεί υπό την δική του οπτική - προοπτική με επιμονή και πάθος πάνω στις έννοιες τις βεμπεριανής κοινωνιολογίας που τον ενδιαφέρουν στην

---

¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 197.

¹⁵ Γεωγραφική συρρίκνωση, απαγόρευση στρατιωτικών δυνάμεων, κ.α.

¹⁶ Κατά την περίοδο της κυριαρχίας του, ο μιλιταριστής Bismarck είχε καταφέρει να ενώσει τα γερμανικά κρατίδια και να δημιουργήσει ένα ενιαίο κράτος μετά από τρεις πολέμους με Αυστρία, Δανία, Γαλλία και παγίδεψε το Γάλλο αυτοκράτορα να κηρύξει πόλεμο ενάντια της Πρωσίας. Αποτέλεσμα ήταν η άμεση αλληλεγγύη των άλλων Γερμανικών κρατιδίων προς την Πρωσία.

¹⁷ Mommsen J.W., *The political and the social theory of Max Weber: Collected Essays*, University of Chicago Press, 1992, σσ. 190-191.

υψηλή πνευματική ποιότητα της σκέψης του Max Weber. Επιπρόσθετα ο καθένας πρέπει να έχει την επίγνωση ότι η φυσιογνωμία του μεγάλου του έργου προσφέρει στην αναβάθμιση της πολιτισμικής ζωής στην χώρα μας. Το έργο του Max Weber αν και παραμένει στην Ελλάδα σχεδόν άγνωστο σε πολλούς είναι σήμερα πιο επίκαιρο από ποτέ. Ο Weber τείνει να ερμηνεύεται στο πνεύμα κάθε εποχής και σε υποκειμενική, ατομική βάση από τον καθένα χωριστά. Αυτή είναι και η δύναμη της κοινωνιολογικής σκέψης του Weber και δε χρειάζεται ιδιαίτερες συστάσεις. Πρωταγωνιστής και θεμελιωτής της σύγχρονης κοινωνιολογίας, από τους ιδρυτές της ένωσης Γερμανών κοινωνιολόγων, πάντοτε επίκαιρος. Οι αξιόλογοι μελετητές του επαληθεύουν ότι στο τεράστιο έργο του υπάρχει πεδίο για περαιτέρω ανάλυση¹⁸. Η επιρροή του στην κοινωνιολογία, στην πολιτική σκέψη και στην συγκριτική ιστορία ήταν τεράστια. Σκοπός του δεν ήταν να αλλάξει τον κόσμο αλλά να τον κατανοήσει.

Οι αναγνώσεις - διαπιστώσεις από το προχωρημένο έργο των ερευνητών με πυκνά άρθρα εξαργυρώνει την πραγματολογική ανάλυση ότι ο χαρισματικός ηγέτης διαχρονικά αποτελούσε το πλέον πολυσυζητημένο και αμφιλεγόμενο αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών. Η προκλητικά παρατεταμένη επικαιρότητα του πολιτικού στοχασμού του Weber συνιστά ισχυρότατο έναυσμα για μια νέα ανάγνωση και κριτική διερεύνηση του χαρίσματος, όπως προσλαμβάνεται και ανατέμνεται στο ρηξικέλευθο και ανατρεπτικό έργο του, *Οικονομία και Κοινωνία*.

Το έργο του Weber ως σύνολο προκαλεί αμηχανία στους σχολιαστές του. Περιλαμβάνει μελέτες που κατατάσσονται στο χώρο της ιστορίας, όπως για παράδειγμα η μελέτη του για την *Ιστορία των Εμπορικών Εταιρειών το Μεσαίωνα* ή η μελέτη για την *Ιστορία των Αγροτικών*

---

¹⁸ Eisenstadt S.N., *Max Weber. On charisma and institution building*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1968, σελ. 10.

Σχέσεων στην Αρχαιότητα. Περιλαμβάνει επίσης, τις μελέτες για τις μεγάλες θρησκείες, τους μεγάλους, ιστορικούς πολιτισμούς της Κίνας, της Ινδίας (Κομφουκιανισμό, Ινδουισμό) και του αρχαίου Ιουδαϊσμού. Στα μείζονα έργα του Weber περιλαμβάνεται το έργο με τον τίτλο *Οικονομία και Κοινωνία*. Το έργο αυτό έμεινε ημιτελές, αφού ο Weber πέθανε 56 ετών πριν το φέρει σε πέρας. Η ρεαλιστική πολιτική του Max Weber τέθηκε υπό την υπηρεσία της Γερμανίας, αφού αγάπησε με φλογερό πάθος το λαό και την πατρίδα του. Πίστευε πέραν των άλλων ότι ο γερμανικός λαός θα ήταν υπεύθυνος, εάν η ρωσική τυραννία ή ο αγγλοσαξονικός πραγματισμός κυριαρχούσε παγκοσμίως¹⁹. Ο Weber θεωρείται ότι γεφύρωσε την κοινωνιολογία του 18ου και 19ου αιώνα με την κοινωνιολογία του 20ου, διότι χρησιμοποίησε τις πλούσιες οικονομικές και νομικές γνώσεις του για να συλλάβει και να ερμηνεύσει με αξιοσημείωτη ακρίβεια, έκταση και πρωτοτυπία τα ποικίλα φαινόμενα και να τα εντάξει στο πλαίσιο μιας «επιστήμης του πολιτισμού»²⁰. Ο χαρισματικός πολιτικός ηγέτης του Max Weber θα πρέπει να έχει προσωπικότητα με ρεαλισμό, ηρωισμό και την επίγνωση ότι, εάν η πολιτική είναι η τέχνη του δυνατού πρέπει να πασχίζεις για το αντίθετο, το αδύνατο, ώστε να πετύχεις το δυνατό²¹.

Ο Weber έγραψε ότι οι σύγχρονες κοινωνίες αντιμετωπίζουν τρεις ιστορικές πιθανότητες: να ζήσουν στο σιδερένιο κλουβί του σύγχρονου λογικισμού, την πιθανότητα να υπάρξει μια αναγέννηση παλαιών ιδεών και τέλος να εμφανιστούν εντελώς νέοι προφήτες. Η επιλογή του μονοπατιού αποτελεί θέμα πολιτικού αγώνα, αποφάσεων και ιστορικοκοινωνικών παραγόντων²². Ο Weber υπήρξε υπέρμαχος της δημοψηφισματικής εκλογής από το λαό και της ισχυρής εκτελεστικής

¹⁹ Κυπραίος στο: Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, ό.π., σελ. 89.

²⁰ Βασιλείου Θ., *Ο Μαξ Βέμπερ έρχεται ξανά στην επικαιρότητα*, Καθημερινή, 25 Μαρ 2006.

²¹ Κυπραίος στο: Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, ό.π., σελ. 91.

²² Kalyvas A., *Democracy and the Politics of the Extraordinary*, Cambridge University Press, 2008, σελ. 17.

εξουσίας. Έτσι, η κύρια εστία της πολιτικής του σκέψης αφορούσε στις ξεχωριστές δυνάμεις του χαρισματικού ηγέτη. Στην κοινωνιολογία της χαρισματικής ηγεσίας ο Γερμανός κοινωνιολόγος μελέτησε την πολιτική προέλευση πολυάριθμων συστημάτων πίστης, κοσμοθεωριών, ηθικών συμπεριφορών και διαθέσεων ανάμεσα σε ποικίλες ομάδες με ετεροβαρή συμφέροντα, κατεύθυνση αξιών και κοινωνικές θέσεις, οι οποίες συμμετέχουν στην θεσμοθέτηση νέων μορφών κυριαρχίας. Οι έρευνες του Weber στρέφονται γύρω από τον αγώνα για μεταμόρφωση του κοινωνικού κόσμου, μέσω της ανάπτυξης και της διάδοσης μιας νέας απεικόνισης της πραγματικότητας που μπορεί να προσκαλέσει επανάσταση στις υπάρχουσες νοοτροπίες. Επίσης αυτή η επανάσταση μπορεί να αποτελεί την αρχή για νέες συλλογικές υποκειμενικότητες και να δεχτεί την υποστήριξη όλων και περισσότερων ομάδων για τη ριζοσπαστική νομοθέτηση μιας νέας νομικής και πολιτικής τάξης²³. Οι κυρίαρχες πίστεις και οι θεσμοί του παρόντος για τον Weber είναι τα κειμήλια παλαιών αγώνων μεταξύ ανθρώπων που υπέφεραν, προσπαθούσαν και έπρατταν²⁴.

Με την πρώτη κιόλας ανάγνωση του έργου του Weber μπορεί κανείς να διακρίνει το πολυπρισματικό και πολυδιάστατο νόημά του. Ένα έργο που επιδέχεται πολλές ερμηνείες από τους πολλούς αναλυτές του, οι οποίοι έχουν ασχοληθεί με το σχολιασμό του.

Για να ξεδιπλώσουμε την έννοια του χαρίσματος θα εστιάσουμε στους συγκεκριμένους μηχανισμούς που κάνουν πιθανή τη γέννησή του. Έτσι πέρα από το ότι παρέχονται καλύτερες εξηγήσεις για την εμφάνιση της χαρισματικής ηγεσίας, αναζωογονείται το θεωρητικό νόημα της έννοιας του χαρίσματος.

Κάθε προσπάθεια να δώσει τα βασικά χαρακτηριστικά του ιδεότυπου της χαρισματικής κυριαρχίας του Max Weber πρέπει να έχει την

---

²³ Στο ίδιο, σελ. 25.

²⁴ Στο ίδιο, σσ. 25-26.

επίγνωση ότι τούτο δεν μπορεί να γίνει με πληρότητα, όταν πρόκειται για ένα πνεύμα των διαστάσεων του Weber. Παρ' όλα αυτά προσδοκία μου είναι να τροφοδοτήσω τον αναγνώστη με στοιχεία για περαιτέρω έρευνα στο κολοσσιαίο έργο του Weber.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε υπό την επίβλεψη του Ομότιμου καθηγητή Στέλιου Χιωτάκη, στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης. Θα ήθελα αρχικά να τον ευχαριστήσω θερμά για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με ζητήματα που σχετίζονται με τα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα, καθώς και για την ουσιαστική συμβολή του καθ' όλη την διάρκεια εκπόνησης αυτής της εργασίας. Στις διάφορες συζητήσεις μέσα κι έξω από τους χώρους του Πανεπιστημίου, με ενθάρρυνε επίμονα να καταπιαστώ κατά τον τρόπο αυτό, όταν του εξέφρασα την επιθυμία μου να ασχοληθώ με το χάρισμα του Weber.

Ας επιτραπεί να εκμεταλλευτώ αυτές τις γραμμές ως μια καλή αφορμή για να ευχαριστήσω για λόγους που δε σχετίζονται άμεσα με την παρούσα εργασία και τους καθηγητές μου Γκιούρα Θανάση, Νουτσόπουλο Θωμά και Στεργίου Ανδρέα, διότι ανήκουν κι αυτοί στους ανθρώπους - ερευνητές - δασκάλους που πλουτίζουν με την παρουσία και το έργο τους τον τομέα της Πολιτικής Επιστήμης.

Επίσης ευχαριστώ τα άλλα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής, τον καθηγητή κύριο Νικόλαο Παπαδάκη και τον λέκτορα κύριο Ευθύμη Παπαβλασόπουλο, για τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους και την συμβολή τους στην ολοκλήρωση της εργασίας.

Ας μου επιτραπεί να ευχαριστήσω ξεχωριστά, τη σύντροφο της ζωής μου Δέσποινα, μεταπτυχιακή φοιτήτρια Φιλοσοφίας που με ενθάρρυνε και συνέβαλε στην αντιμετώπιση των δυσκολιών, με τις παρατηρήσεις της, την κριτική, τις γνώσεις της και το φωτεινό της πνεύμα. Η εργασία αυτή δεν θα είχε πραγματοποιηθεί χωρίς την

υπομονετική στήριξη της προς το πρόσωπό μου, και με ευγνωμοσύνη της την αφιερώνω.

Ο Max Weber ανήκει στους πλέον εξέχοντες και αξιέπαινους διδάσκαλους των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών. Διάρθρωσε το τρίγωνο των τριών καθαρών τύπων της νόμιμης κυριαρχίας²⁵, από την ανάμειξη των οποίων πραγματοποιείται η σύνθεση των κρατικών και κυριαρχικών φαινομένων. Στη βάση αυτού του ισόπλευρο τριγώνου κυριαρχίας, η μια γωνία σχηματίζεται από την ιεραρχικά δομημένη και ορθολογικού χαρακτήρα νόμιμη κυριαρχία, η οποία αποτελεί πρότυπο νόμιμης υπακοής και βάση σταθερών καταστατικών κανόνων. Ακόμη και ο διατάζων υπακούει σε ένα τυπικά αφηρημένο πρότυπο κανόνα. Στην άλλη γωνία του τριγώνου, τοποθέτησε την παραδοσιακή αυθεντία του αιώνιου χθες, την κυριαρχία των ομοιόμορφων παραδοσιακών κανόνων: την παραδοσιακή κυριαρχία. Το περιεχόμενο των εντολών της είναι δεσμευμένο από την παράδοση και οι κυριαρχούμενοι υπακούουν τον κυρίαρχο λόγω ευσέβειας. Στην κορυφή του τριγώνου, η χαρισματική κυριαρχία της αποκάλυψης και του ηρωισμού, της αυθεντικής πειθούς, με πυρήνα τη φράση: «*Γέγραπται, εγώ δε λέγω υμίν*». Το τρίγωνο έκλεισε αφήνοντας έξω την προσέγγιση του Weber σε ένα τέταρτο τύπο κυριαρχίας, αυτήν της επαναστατικής νομιμοποίησης, η οποία αντλεί την νομιμοποίησή της από τη βούληση των κυριαρχούμενων²⁶.

Ο Weber έκανε δεκτούς στο σύστημά του δύο τρόπους προσανατολισμού της δύναμης και της συμπεριφοράς, που είναι αρκετά μακριά από το κυρίαρχο βασίλειο των προγραμματισμένων ουσιαστικών δράσεων και από πρόσωπα που αναζητούν ένα επιθυμητό σκοπό. Ο πρώτος τρόπος της μη ορθολογικής συμπεριφοράς, η παράδοση, που

---

²⁵ Οι αξιόλογοι ερμηνευτές του Weber χρησιμοποιούν είτε την εξουσία είτε την κυριαρχία. Στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιηθεί ο όρος της κυριαρχίας.

²⁶ *Μία διάλεξη του Max Weber για τα προβλήματα της κοινωνιολογίας*, στο Weber M., *Οικονομία και Κοινωνία, Κοινωνιολογία της Εξουσίας*, τ. 5, μτφ. - εισ. - σχόλια Γκιούρας Θ., Σαβάλλας, Αθήνα 2005, σσ. 418-421.

απεικονίζεται από τον Weber ως ένας ατελείωτος κύκλος της επανάληψης και του αιώνιου χθες. Οι παράγοντες στον καθάρo τύπο της παραδοσιακής κοινωνίας υποτίθεται πως δεν έχουν επίγνωση της σημασίας των ενεργειών τους, αλλά λειτουργούν απερίσκεπτα και μηχανικά, επαναλαμβάνοντας ότι έχει γίνει στο παρελθόν, μόνο και μόνο επειδή έχει ξανασυμβεί και πρωτίτερα. Η μη ορθολογικότητα της παράδοσης δεν είναι η μη ορθολογικότητα του πάθους αλλά της αδράνειας και του λήθαργου. Είναι συντηρητική, προβλέψιμη και προσανατολισμένη προς τη μηχανική αναπαραγωγή του.

Ωστόσο ο δεύτερος τρόπος είναι αυτός που θα εστιάσουμε. Ο τύπος του συναισθηματικού και του πηγαίου. Ο τύπος της μη θεσμικά - τυπικά νομότυπης δράσης. Η χαρισματική δράση, στην πρωταρχική της μορφή δεν είναι ορθολογικά - τυπικά προσδιορισμένη, είναι εκτός θεσμών της πραγματικότητας. Όμως μπορεί να πλησιάζει τόσο στη λογική (π.χ. το χάρισμα του Ελευθέριου Βενιζέλου, του Ομπάμα), όσο και στη μη ορθολογικότητα (π.χ. η δράση του Ερνογάν). Ακόμα και στον Ελευθέριο Βενιζέλο, υπήρχαν στιγμές και συνθήκες όπου η δράση του ήταν μάλλον πέραν από τη λογική (όταν π.χ. ήθελε να επιχειρήσει το ανέφικτο με τη μικρασιατική εκστρατεία).

Αυτή είναι η δράση που οργανώθηκε το χάρισμα. Όμως το χάρισμα δεν είναι εύκολο να οριστεί μέσα στο έργο του Weber²⁷. Ειδικότερα γράφει για δύο διακριτές μορφές του χαρίσματος, οι οποίες στην πραγματικότητα είναι σε αντίθεση η μια με την άλλη. Η πρώτη μορφή του χαρίσματος, η θεσμική του μορφή, μπορεί να είναι κληρονομική ή να επενδύσει την ένταξη σε ένα θεσμό. Αυτό το χάρισμα της «καθημερινότητας» δίδει μια αύρα ιερής δύναμης σε όποιον έχει το δικαίωμα να φορά το χιτώνα του επισκόπου ή να καθίσει στο θρόνο του

---

²⁷ Ο Stefan Breuer στη μελέτη του «Bürokratie und Charisma» αναφέρει ότι, ο Weber το χάρισμα δεν το έπλασε σαν μια έννοια ευκολονόητη. Αναφέρει συνεχίζοντας ότι, η νεωτερικότητα προσλαμβάνονταν για τον Weber ως μια συνεχή αμοιβαιότητα ανάμεσα στον ορθολογισμό και το χάρισμα.

βασιλιά ή να φορέσει τα διακριτικά του στρατηγού ανεξάρτητα από τα πραγματικά προσωπικά χαρακτηριστικά τους. Σε αυτή την περίπτωση το χάρισμα είναι μια δύναμη για τη νομιμοποίηση των ισχυρών θεσμών και απόμων. Αυτά τα συγκεκριμένα πρόσωπα και οι θεσμοί που το κατέχουν ισχυρίζονται και πιστεύεται από το κοινό ότι έχουν μια σύνδεση με το ιερό και ως εκ τούτου έχουν το χάρισμα. Ο Weber θα αφιερώσει το ενδιαφέρον του σε αυτή την μορφή του χαρίσματος χωρίς αυτό να σημαίνει ότι την θεωρεί πρωταρχική μορφή. Στην πραγματικότητα ο ίδιος υποστήριζε ότι η συμμαχία του χαρίσματος με την διατήρηση του τι υπάρχει είναι ένα καθαρά δευτερεύον φαινόμενο.

Αντ' αυτού, ο καθαρά πραγματικός εκ των προτέρων τύπος του χαρίσματος είναι μια αναιρετική, συναισθηματικά έντονη, χαμηλότερη δύναμη, η οποία είναι σε αντίθεση με τη ρουτίνα της καθημερινότητας, εκείνες της παράδοσης και εκείνες που υπόκεινται σε ορθολογική διαχείριση.

Επιχειρώντας στην ανάλυση του χαρίσματος θα ξεκινήσουμε με την καθαρή περιγραφή του χαρίσματος και μετά να εξετάσουμε πόσο αυτό επιδρά στην κοινωνία²⁸. Ποια έννοια άραγε θα μπορούσε να είναι ανώτερη από το χάρισμα του Max Weber²⁹; Η πατρότητα του ορισμού του χαρίσματος αποδίδεται αναμφισβήτητα στον Weber και για να προσδιορίσουμε γενεαλογικά το χάρισμα θα χρειαστεί να προσεγγίσουμε στην αναφορά του Γκιούρα, όπου στην αξιολογη παρέκβασή του για το χάρισμα αναφέρει: *το σίγουρο είναι ότι ο γενέθλιος τόπος του χαρίσματος είναι η θρησκεία*³⁰.

Το χάρισμα αποτελεί μια έννοια κλειδί στην βεμπεριανή τερμινολογία και μια από τις περισσότερο σχολιασμένες έννοιες στην ιστορία της κοινωνιολογίας της θρησκείας³¹. Σμιλεμένη μέσα στο

²⁸ Ακολουθώντας την συμβουλή των Bendix και Lipset 1957, 87.

²⁹ Γκιούρας Θ., στην εισαγωγή του Weber M., *Οικονομία και κοινωνία, Κοινωνιολογία της Θρησκείας*, τ. 3, μτφ. - εισ. - σχόλια Γκιούρας Θ., Σαβάλλας, Αθήνα 2007, σσ. ρνε'.

³⁰ Στο ίδιο, σσ. ρνθ'.

³¹ Tybjerg T., *Reflections on Charisma*, Nordic Journal of Religion vol.20, 2007, σσ. 167.

εργαστήριο του Weber χαρακτηρίζει την ξεχωριστή ιδιότητα που αποδίδουν στον ηγέτη οι οπαδοί του. Απλώνει τις ιστορικές του ρίζες στη μαγική και υπερφυσική ιδιότητα των προφητών, θεραπευτών, αρχικηνυγών και πολεμικών ηρώων, οι οποίοι είχαν το δικαίωμα να απλώσουν τα χέρια τους στο βαρύ τροχό της ιστορίας. Η έννοια του χαρίσματος εκφράζει πάνω απ' όλα την προσωπική αφοσίωση στον ηγέτη, στον εκλεκτό, στον ένα, σ' εκείνον που θαυματοουργεί σαν μια διαρκή δοκιμασία ανανέωσης της εντολής συνέχισης της κυριαρχίας του.

Το χάρισμα λειτούργησε ως θεμέλιος λίθος σε θρησκευτικές και στρατιωτικές δομές. Δια μέσου των αιώνων το μοντέλο του χαρίσματος αναδύθηκε σε συζητήσεις στο χώρο της κυριαρχίας, όπως και για την ηγεσία των πολέμαρχων. Η πρώτη μεθοδολογική μελέτη για το χάρισμα διεξήχθη όμως από τον Γερμανό κοινωνιολόγο. Ακόμη όμως και στην θεωρία των ιδεών του κλασσικού γίγαντα της κοινωνιολογίας, έχει μια αμφισβητήσιμη διέγερση. Αποτελεί όμως μια προσωπική ικανότητα - ιδιότητα, ένα προίκισμα ευλογίας όπως η ελληνική λέξη χάρισμα υποδηλώνει, ή είναι μια ψυχολογική χειραγώγηση που χρησιμοποιείται από συγκεκριμένες προσωπικότητες για να επιτύχουν την πίστη και την υποταγή των υπολοίπων; Μήπως είναι απλά μια προβολή ενός τύπου από θαυμαστές και τους ακόλουθους; Η συνήθης χρήση της έννοιας του χαρίσματος δανείζεται από όλες τις παραπάνω προσεγγίσεις, επαληθεύοντας στον χαρισματικό ηγέτη το πορτρέτο ενός προσώπου, το οποίο απεικονίζει μια προσωπική ελκυστικότητα και ισχυροποίηση που οδηγούν σε δημοφιλή αφοσίωση και πίστη. Γι' αυτό το λόγο όταν θα μιλάμε για χάρισμα θα μιλάμε και για πίστη.

Η ισχυρή επιρροή του Weber για τη θεωρία του χαρίσματος αποτέλεσε μια απάντηση για τις ρίζες και τις λειτουργίες της ηγεσίας, που γινόταν πολύ συζήτηση στο τέλος του δεκάτου ενάτου αιώνα. Ο κλασσικός κοινωνιολόγος εξέπληξε καταφεύγοντας σε μια έννοια

παρμένη από την θεολογία. Ο όρος αρχικά χρησιμοποιήθηκε από τον Philo Jydaeus υποδηλώνοντας ένα δώρο Θεού. Έπειτα από τον Απόστολο Παύλο περισσότερο επιφανώς στην Πρώτη του Προς Κορινθίους Επιστολή. Ο Απόστολος Παύλος χρησιμοποίησε με καθαρότητα την έννοια για να περιγράψει τα εξαιρετικά ειδικά προικίσματα που ο Θεός δώριζε σε όλα τα μέλη της χριστιανικής κοινότητας³². Κατά τον Απόστολο Παύλο το χάρισμα αποτελούσε μια καθαρά προσωπική ιδιότητα με την οποία ο Θεός προίκιζε τους πιστούς Χριστιανούς.

Ο Weber παραδέχεται ότι η έννοια του χαρίσματος δεν είναι κάτι το καινούργιο και ότι ο ίδιος τη δανείστηκε από τον Λουθηριανό Rudolph Sohm, ο οποίος την είχε χρησιμοποιήσει στη μελέτη του για το εκκλησιαστικό δίκαιο των πρώιμων Χριστιανικών εκκλησιών. Ο Sohm, που στην μελέτη του δέχτηκε έντονη κριτική, υπερασπίστηκε την αξία των χαρισματικών σχέσεων και παράλληλα αντέδρασε στο γραφειοκρατικό χαρακτήρα μέσα στη χριστιανική εκκλησία³³. Ο ίδιος, έκανε χρήση του όρου για να περιγράψει το μετασχηματισμό από την πρωταρχική κοινότητα των ακολούθων του Ιησού στην θεσμική εκκλησία της Ρώμης. Όπως ο ίδιος υποστήριξε, το σπάνιο και προικισμένο χάρισμα, χαρίζεται από το Θεό σε χαρισματικά μεμονωμένα αυθεντικά πρόσωπα. Αυτό συνεπάγεται ότι τα χαρίσματα δεν μπορούν ούτε να χορηγηθούν αλλά ούτε και να μεταβιβαστούν από μέλος σε μέλος εντός της χριστιανικής κοινότητας. Με άλλα λόγια οι Απόστολοι, οι διδάσκαλοι καθώς και οι προφήτες είχαν ιδιαίτερες χαρισματικές σχέσεις με τους πιστούς. Οι τελευταίοι αναγνώριζαν στο πρόσωπο των πρώτων το χάρισμα και την κλήση που είχαν από τον Θεό για την διδασκαλία της χριστιανικής αγάπης.

Η κοινωνιολογία συλλέγει τις διάφορες πηγές της έννοιας του

³² Το κάθε μέλος είχε ένα ξεχωριστό προίκισμα: *ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ* (προς Ρωμαίους επιστολή Παύλου 11,29).

³³ Χιωτάκης Σ., εισαγωγή στο Weber Μ., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, μτφ. Χιωτάκης Σ., υπό δημοσίευση, σσ. 46.

χαρίσματος στο εργώδες προϊόν επιστημονικής σκέψης³⁴ για να διαπραγματευτεί την έννοια της χαρισματικής κυριαρχίας, όχι πια ως ειδικό χαρακτηριστικό του πρώιμου χριστιανισμού αλλά ως μια γενική κατηγορία κυριαρχίας. Τα παραδείγματα του Weber περιλαμβάνουν τους Berserker, τον σαμάνο, τον προφήτη και άλλους εκστατικούς ηγέτες, οι οποίοι σπάνε τις υπάρχουσες νόρμες της παραδοσιακής κυριαρχίας. Για τον Weber ωστόσο το χάρισμα δεν αντιπροσωπεύει μια εγγενή ατομική ιδιοκτησία αλλά σχετίζεται με τον προσδιορισμό της κυριαρχίας από ακόλουθους και μαθητές. Η κατοχή του χαρίσματος ελέγχεται και επαληθεύεται από τους ακολούθους και εξαρτάται από την καθαρή αφοσίωση και πίστη στις απαιτήσεις ενός χαρισματικού ηγέτη. Η χαρισματική κυριαρχία σαν σκέψη αναπτύχθηκε ως αντίθεση στην παραδοσιακή και στην ορθολογικά - νόμιμη κυριαρχία. Το χάρισμα κάνει πιθανή την εμφάνισή του σε περιόδους κοινωνικής κρίσης και διάρρηξης όταν κοινωνικά εκτοπισμένες ομάδες στρέφονται με πολλές βλέψεις στους έκτακτους ηγέτες. Ο Weber είχε την άποψη ότι, η χαρισματική κυριαρχία είναι εξαιρετικά ασυνήθιστη στην σύγχρονη πολιτική, που κυριαρχεί η κομματική μηχανή, η εκλογική γραφειοκρατία και οι δημόσιοι οργανισμοί.

Το χάρισμα υποδηλώνει το σημάδι, το θαύμα που μαρτυρά τις ιδιαίτερες ιδιότητες ενός ηγέτη. Ο χαρισματούχος ασκεί την χαρισματική κυριαρχία στηριζόμενος από τους υποστηρικτές του, οι οποίοι ασκούν το πνευματικό καθήκον του μέσα σε αυτή την ιδιαίτερη σχέση, υιοθετώντας τις απόψεις του ηγέτη, φυλάττοντας πίστη και υπακοή εκτελώντας άνευ αντιλογίας τις εντολές του³⁵.

Το χάρισμα αξίζει στην πλήρη του σημασία όταν ως προίκισμα του χαρισματούχου κατέχεται εκ φύσεως και δεν μπορεί να αποκτηθεί με

---

³⁴ Γκιούρας Θ., εισαγωγή στο Weber M., *Οικονομία και κοινωνία, Κοινωνιολογικές Έννοιες*, τ. 1, μτφ. - εισ. - σχόλια Γκιούρας Θ., Σαβάλλας, Αθήνα 2005, σ. ροζ'.

³⁵ Παπάζογλου Γ.Μ., *Σύγχρονη Πολιτική Ηγεσία*, Παπαζήσης, Αθήνα 2012, σσ. 38-39. Σύμφωνα με τον ορισμό της κυριαρχίας από τον Max Weber, το «καθαρό» πρότυπο της χαρισματικής σχέσης βρίσκεται στο στρατό και στις διατακτικές σχέσεις που τον συγκροτούν.

κανένα άλλο τρόπο³⁶. Στον χαρισματικό ηγέτη, που μπορεί να αναπτύξει το χάρισμα που κατέχει εκ φύσεως μέσω της ασκητικής, αποκαλούσαν παλαιότερα τις έκτακτες και αποκλειστικές δυνάμεις του ως *μάννα*, *ορέντα* ή *μάγα*. Εμείς θα τις αποκαλούμε με μια λέξη χάρισμα³⁷. Το χάρισμα θα μπορούσε να είναι και ένα θείο δώρο που καθορίζει το αίτιο στην πολιτική με ένα τρόπο που ο Αριστοτέλης και ο Μακιαβέλι στις συμβουλές τους στο βασιλιά και τον πρίγκιπα αντίστοιχα, θα κατέληγαν στην ίδρυση ενός νέου πολιτεύματος.

Για να κατασκευάσει τον εννοιολογικό χαρακτήρα του χαρίσματος ο Weber απομακρύνει ρητά την έννοια από τη θεολογική της συνάφεια³⁸. Για τον Weber το χάρισμα προσδιορίζει έναν πολιτικό τύπο, τον οποίο ο Γερμανός κοινωνιολόγος αναλύει σε μεγάλη απόσταση από την πνευματική του πηγή, επαναλαμβάνοντας με έμφαση ότι τον μεταχειρίζεται με ουδετερότητα, χωρίς να τον περνά από κρίσεις. Παρά τη σκληρή συναναστροφή του Weber με το χάρισμα, τους θρησκευτικούς ηγέτες και τις βιβλικές παραπομπές, δεν υπογράφει σε θρησκευτικές επιτάξεις της πίστης, ως εκ τούτου στην απαίτηση της κυριαρχίας που επέβαλε ο χαρισματικό ηγέτης. Η προσέγγισή του είναι περιγραφική και τυπολογική. Ερμηνεύοντας την χαρισματική κυριαρχία ως έναν από τους τρεις τύπους της νομιμοποιημένης κυριαρχίας εστιάζει στις διαφορές ανάμεσα στο χάρισμα και στους δύο άλλους τύπους της παραδοσιακής - πατριαρχικής και της ορθολογικής - νόμιμης κυριαρχίας. Ενώ οι άλλοι δύο τύποι είναι συνδεδεμένοι με την οικονομική και πολιτική ισορροπία, το χάρισμα παρουσιάζεται σε καταστάσεις κοινωνικής κρίσης και καταστροφής.

Ο Weber ως επιστήμονας και πολιτικά στρατευμένος διανοούμενος

---

³⁶ Weber M., *Οικονομία και κοινωνία*, τ. 3, ό.π., σ. 4.

³⁷ Στο ίδιο. Η κοινωνιολογική έννοια του *μάννα* δεν άντεξε στον χρόνο.

³⁸ Pappas T., *Political Charisma Revisited and Reclaimed for Political Science*, European University Institute, Pisa 2007, σσ. 1-3.

θα υιοθετήσει την βιβλική έννοια του χαρίσματος³⁹ και θα την ανακατασκευάσει σε χάρισμα στο χώρο της πολιτικής. Αυτό θα το πραγματοποιήσει με απομαγευτικές ορθολογικές παρεμβάσεις αποσκοπώντας σε μια αφηρημένη και καθολική μορφή. Έτσι το χάρισμα απέκτησε μια ιδεοτυπική μορφή, η οποία του επιτρέπει να εδράζεται σε διαφορετικές κοινωνικές και πολιτισμικές κουλτούρες.⁴⁰

Το χάρισμα για τον Weber δεν αποτελεί τα προσόντα και τις ικανότητες ενός ατόμου. Κάποιος λοιπόν δεν μπορεί να χαρακτηριστεί χαρισματικός από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διαθέτει αλλά «*η χαρισματική κυριαρχία αποτελεί μίαν, ειδικά, εκτός καθημερινότητας και καθαρά προσωπική κοινωνική σχέση*»⁴¹.

Είναι εντελώς αδιάφορο, εάν το χάρισμα προσλαμβάνεται από τους οπαδούς ως μία, πραγματική ή υποτιθέμενη, ξεχωριστή ποιότητα ανθρώπου. Στην κυρίαρχη καθημερινότητα του σύγχρονου κράτος το πνευματικό ενδιαφέρον του Weber καλλιεργεί τη διείσδυση και την ενσωμάτωση του γνήσιου - προσωπικού χαρίσματος και της καθημερινοποίησής του σε σταθερούς θεσμούς.

Στην αρχέγονη μορφή του το χάρισμα δεν έχει σταθερές γραμμές κυριαρχίας. Οι εμπλεκόμενοι με αυτό δε λαμβάνουν υπ' όψιν την ομαλή τροφοδότηση, περιφρονούν την οικονομική διαπραγμάτευση και το κέρδος και έχουν στόχο την ανατροπή όλων των δομών, τη διάλυση όλων των αλυσίδων του εθίμου. Το χάρισμα αυτού του τύπου έχει χαρακτήρα τόσο επαναστατικό όσο και δημιουργικό, παρουσιάζεται σε περιόδους κοινωνικής κρίσης και ανοίγει το δρόμο για ένα νέο μέλλον. Στα χαρισματικά κινήματα οι άνθρωποι δεν υπακούουν πλέον έθιμα, θεσμούς ή νόμους. Τα λόγια του Ιησού, «*Έτσι είναι γραμμένο, όμως*

---

³⁹ Schmidt M., *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, μτφ. Δεκαβάλλα Ε., Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 209.

⁴⁰ Χιωτάκης, εισαγωγή στο Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, ό.π., σελ. 50-51.

⁴¹ Χιωτάκης Σ., *Ο τύπος της χαρισματικής κυριαρχίας ως εργαλείο ανάλυσης της οικογενειοκρατίας στην πολιτική σήμερα*, στο Αντωνοπούλου Μ. – Χιωτάκης Σ., *Max Weber ο σύγχρονός μας*, Νήσος, Αθήνα 2011, σελ. 222.

εγώ σας λέγω» είναι ο πυρήνας της χαρισματικής σχέσης για τον Weber. Η βάση της νομιμότητας του χαρίσματος είναι η άμεση επαλήθευση της θαυματουργής ιδιότητάς του και ο ακόλουθος έχει ταχθεί στην πλήρη προσωπική αφοσίωση στον κάτοχο αυτής της ιδιότητας, μια αφοσίωση που γεννήθηκε από αγωνία και ενθουσιασμό. Ως κοινωνιολόγος, ο Weber ασχολείται μόνο με τον άνθρωπο ως κοινότητα, ως ένα κοινωνικό πλάσμα. Το χάρισμα, γι' αυτόν, μπορεί να υπάρξει μόνο ως σχέση εμπιστοσύνης και αφοσίωσης των οπαδών προς τον ηγέτη⁴².

Το χάρισμα λειτουργεί ως το αντίπαλο δέος για το παραδοσιακό στοιχείο. Βέβαια ο Weber κάνει ιδεότυπους. Η πραγματικότητα όπως αναφέρει είναι και από τους τρεις τύπους κυριαρχίας, πάντα γίνεται συνδυασμός μεταξύ τους. Άρα το χάρισμα επηρεάζεται από τους δύο άλλους ιδεότυπους κυριαρχίας. Όταν για παράδειγμα φθίνει η δύναμη της παραδοσιακής κυριαρχίας τότε και το χάρισμα υφίσταται κάποια «κρίση». Διότι αυτοί οι τρεις τύποι αποτελούν μια σύνθεση στην πραγματική κοινωνία και αλληλοσυμπληρώνονται.

Ο προικισμένος με το χάρισμα σπάει τα δεσμά της παράδοσης και κατά τρόπο αποκαλυπτικό διακηρύσσει μια νέα τάξη. Στο παρελθόν το χάρισμα λειτουργούσε αντιφορμαλιστικά όταν προικισμένοι σοφοί, νομικοί, προφήτες και ιερείς έπαιρναν στα χέρια τους ολοκληρωτικά την δικαιοδοτική αρμοδιότητα⁴³. Στο πλευρό τους στεκόταν εκείνοι των οποίων τα οικονομικά συμφέροντα δεν ικανοποιούνταν από την παλιά τάξη πραγμάτων. Το πραγματικό χάρισμα τείνει να γίνει βραχύβιο, καθώς είναι ένας ιδιαίτερος δεσμός ανάμεσα στον ηγέτη και τους ακολούθους που δυσκολεύει τη δημιουργία ενός μόνιμου δεσμού.

Η χαρισματική κυριαρχία, η οποία μπορεί να βασίζεται σε θρησκευτικές, πολιτικές ή εθνικές επιδιώξεις, ξεφεύγει σε ουσιαστικό

---

⁴² Lindholm C., *Charisma*, Basil Blackwell, Cambridge 1990, σσ. 26-29.

⁴³ Φίλιας Β., *Μαξ Βέμπερ: συστηματική κοινωνιολογία και μεθοδολογία, μια εισαγωγή στο έργο του*, Νέα σύνορα, Αθήνα 1976, σσ. 73.

βαθμό από τα κίνητρα της καθημερινότητας. Το υποκείμενο σημείο της σύνδεσης και της κοινής αναφοράς βρίσκεται πάντοτε στην ύπαρξη μιας αποστολής, ενός χρέους, που η εκπλήρωσή του οδηγεί στην παραγνώριση του πλέγματος της καθημερινότητας. Στην ουσία λοιπόν του χαρίσματος, το οποίο δίνει διέξοδο σε εθνικές, θρησκευτικές, πολιτικές ή ακόμα και καλλιτεχνικές πεποιθήσεις υπάρχει πάντα ένα στοιχείο, που λειτουργεί επαναστατικά.

Το εξωκαθημερινό χάρισμα⁴⁴ και ότι κατορθώνεται χάρη σ' αυτό θεωρείται από τον Weber ως η κατ' εξοχήν δύναμη στην ιστορία. Σε κάθε περίπτωση η φύση της χαρισματικής κυριαρχίας είναι πρόσκαιρη και παροδική και υποχρεωτικά πρέπει να περάσει σε μια μορφή με μεγαλύτερη διάρκεια. Η διαδικασία που ονομάζει ο Weber «καθημερινοποίηση» του χαρίσματος δε σημαίνει τίποτε λιγότερο από την προσαρμογή στην οικονομία και τους θεσμούς σαν μια αδιάκοπα λειτουργούσα καθημερινή δύναμη, με αποτέλεσμα η οικονομία και να γίνεται πάλι η δύναμη που οδηγεί και δεν οδηγείται⁴⁵. Ομάδες που δεν προσδιορίζονται κατά κάποιο τρόπο οικονομικά είναι εξαιρετικά σπάνιες. Την υποχώρηση του οικονομικού προς όφελος του ειδικά πολιτικού βλέπει ο Weber στην χαρισματική κυριαρχία, στην οποία και αποδίδει μια ιδιαίτερη ανεξάρτητη κοινωνιολογική σημασία. Θεωρεί ότι το στοιχείο της πολεμικής είναι ξένο προς της οικονομία και σπάει τα πλαίσια της δεμένης με την οικονομία καθημερινή παραδοσοκρατία⁴⁶.

Το χάρισμα δε, σε κάθε περίπτωση θα καθημερινοποιηθεί και θα θεσμοποιηθεί γιατί τα πλατιά στρώματα, τα οποία αποβλέπουν σε υλικά αποτελέσματα και κατευθύνονται από συγκεκριμένες επιδιώξεις και συμφέροντα, δίνουν μακροχρόνια το δικό τους χαρακτήρα στη χαρισματική κυριαρχία. Ο αντίκτυπος του χαρισματικού ηγέτη του Weber βρίσκεται σε ευθεία συνάρτηση και εξαρτάται από το βαθμό που

⁴⁴ Το εκτός καθημερινότητας χάρισμα: θεσμικό χάρισμα.

⁴⁵ Φίλια Β., ό.π., σσ. 101-102.

⁴⁶ Στο ίδιο, σσ. 169.

μπορεί να εγγυηθεί οικονομική άνθιση και ευημερία στους οπαδούς ή το κοινό.

Η εγκυρότητα του χαρίσματος απαιτεί την αλληλεπίδραση και την αλληλοενίσχυση της αυτοπεποίθησης του ηγέτη και της αφοσίωσης των ακολούθων. Μάλιστα, ο Weber δίνει έμφαση στον ρόλο της αναγνώρισης και στις πράξεις ως δύο απαραίτητα κριτήρια για την εγκυρότητα του χαρίσματος.

Ένα άλλο θέμα που εστιάζει ο Weber στην κοινωνιολογική του μεταχείριση με το χάρισμα είναι ο νεωτεριστικός και ο επαναστατικός του χαρακτήρας. Το χάρισμα λέει, είναι ξένο στον κόσμο της καθημερινής ρουτίνας και καλεί νέους τρόπους ζωής και σκέψης. Όποιο και αν είναι το κοινωνικό περιβάλλον (θρησκεία, πολιτική, κ.α), η χαρισματική ηγεσία απορρίπτει τους παλαιούς κανόνες και προβάλλει μια απαίτηση για αλλαγή. Κηρύττει ή δημιουργεί νέες υποχρεώσεις. Σε αντίθεση και αντιπαράθεση με την γραφειοκρατική ηγεσία, που σέβεται τους λογικούς κανόνες, και την παραδοσιακή ηγεσία, που δένεται στα προηγούμενα που της παραδίδονται από το παρελθόν, η χαρισματική ηγεσία, όσον αφορά την σφαίρα των αξιώσεων, αποκηρύττει το καταστημένο παρελθόν, και κατ' αυτήν την έννοια αποτελεί αντισυμβατική ή και επαναστατική δύναμη.

Προχωρώντας στην ανάλυση του χαρίσματος, θα κάνουμε μερικά σχόλια για το τι συμβαίνει στα χαρισματικά κινήματα όταν οι ιδρυτικοί τους ηγέτες φεύγουν από τη ζωή ή χάνουν το χάρισμά τους. Ο Weber χειρίστηκε αυτό το πρόβλημα με τον τίτλο της «καθημερινοποίησης» και της «αποπροσωποποίησης» του χαρίσματος. Εξήγησε αυτά τα θέματα με πολύπλοκους τρόπους και τα συνόψισε με λεπτομέρειες. Αρκεί να πούμε ότι το χάρισμα, κατά τον Weber, υπόκειται χαρακτηριστικά σε μεταμορφώσεις από μια ασυνήθιστη και καθαρά προσωπική σχέση σε μια εγκατεστημένη ηγεσία που δεν είναι πλέον απαραίτητα βασισμένη μόνο στα προσωπικά χαρισματικά προσόντα του παρόντος ηγέτη. Έχει γίνει θεσμός της καθημερινότητας. Έτσι, μεταφέρεται από ηγέτη σε ηγέτη ανάλογα με τους κανόνες διαδοχής που έχουν οριστεί, όπως διορισμός από τον χαρισματικό ηγέτη ή εναλλακτικά, διορισμός από τους ακολούθους του⁴⁷. Κατά τη διαδικασία της αποπροσωποποίησης, το χάρισμα εξελίσσεται σε κληρονομικό - οικογενειακό χάρισμα, όπως κληρονομείται για παράδειγμα σε μια βασιλική οικογένεια, ή θεσμικό χάρισμα μιας θέσης, όπως για παράδειγμα στην ιεροσύνη και την εκλογή μητροπολίτη.

Αν και χρήσιμη και γεμάτη προτάσεις ανά σημεία, η συζήτηση του Weber για την «καθημερινοποίηση» και την «αποπροσωποποίηση» του χαρίσματος είναι δυστυχώς, συγκεχυμένη και ανοικτή σε σοβαρές ενστάσεις. Πως μπορεί κάτι που έχει οριστεί ως αντιρουτίνα και προσωπικό στην φύση του να καθημερινοποιηθεί και να αποπροσωποποιηθεί; Έτσι ο Weber μιλάει για «καθημερινοποιημένο» χάρισμα από τη μία αλλά η ρουτίνα και το χάρισμα είναι δύο αντίθετοι

---

⁴⁷ Όπως για παράδειγμα στην παπική διαδοχή.

όροι, αν λάβουμε υπ' όψιν σοβαρά τον αρχικό όρο του χαρίσματος. Και όμως συνυπάρχουν συχνά. Όπως για παράδειγμα ο αξιωματικός που αντλεί το κύρος του όχι από το βαθμό του αλλά και ως πρόσωπο. Έτσι το χάρισμα οριοθετείται θεσμικά, υπόκειται σε κανόνες, αρμοδιότητες και αποφεύγονται υπερβολές ή οι προσωπικές αυθαιρεσίες του χαρισματικού προσώπου εκτός θεσμών, εκτός της κανονικής οικονομίας.

Απ' την άλλη, δεν θα επιχειρηματολογήσουμε πως το χάρισμα, στην φύση του, παύει να υφίσταται με το θάνατο ή την αναχώρηση του αρχικού ηγέτη από τον οποίο υπήρξε ως προσωπική ιδιότητα. Αντίθετα, φαίνεται να είναι ένα φαινόμενο που μπορεί και συχνά όντως το επιτυγχάνει, να ζει και μετά την απουσία του χαρισματικού ηγέτη. Έτσι, το χάρισμα του ιδρυτή ενός θρησκευτικού κινήματος επιζεί, όσο επιζεί κυρίως στην τυφλή αφοσίωση του ιδρυτή, τη δέηση της μνήμης του από τους ακολούθους που ζουν μετά από αυτόν. Είναι το ίδιο με τους ιδρυτές χαρισματικών πολιτικών κινήματων και ιδεολογικών κινήματων.

Αλλά όσο επιζεί το χάρισμα ενός επιτυχημένου χαρισματικού ηγέτη σε μορφή αφοσίωσης του νεκρού ηγέτη, δεν παύει να είναι προσωπικό στην φύση του παραμένοντας έτσι και μετά θάνατον. Η αφοσίωση, με άλλα λόγια, μπορεί να είναι μια μορφή «καθημερινοποίησης» του χαρίσματος του, αλλά δεν αποτελεί «αποπροσωποποίησή» του. Αυτή η κατάληξη όμως, έχει ένα άμεσο και εμφανές βάρος στην βεμπεριανή ιδέα ότι το χάρισμα μεταγγίζεται στους διαδόχους του αρχικού ηγέτη σύμφωνα με τους καθορισμένους κανόνες διαδοχής. Όχι μόνο τείνει η αφοσίωση να διατηρήσει το χάρισμα του αρχικού ηγέτη και να το κρατήσει στο όνομά του, αλλά μπορεί, ως αποτέλεσμα, να στρατεύσει εναντίον της μετάγγισης του χαρίσματος αυτού σε έναν διάδοχο, και μπορεί να το επιτύχει αυτό ακόμα και αν τα πρακτικά συμφέροντα του κινήματος κάνουν την μετάγγιση επιθυμητή. Δεν είναι βέβαιο λοιπόν, ότι οι διάδοχοι ενός χαρισματικού ηγέτη στα ηνία ενός χαρισματικού

κινήματος θα είναι και οι ίδιοι χαρισματικοί. Και αν είναι, δεν είναι επειδή κληρονόμησαν το χάρισμα του προκατόχου τους, αλλά λόγω ποιοι είναι και πως τους αντιλαμβάνονται οι ακόλουθοί τους. Το πεπρωμένο λοιπόν του χαρίσματος είναι να υποχωρεί στα εξελιγμένα μορφώματα του πεδίου της κυριαρχίας⁴⁸.

Από την γέννηση του χαρίσματος και τον επαναστατικό χαρακτήρα του ελεύθερου χαρίσματος του ηγέτη έχουμε την μετάβαση στο θεσμικό χάρισμα και την απώλεια του άκρως συναισθηματικού χαρακτήρα της πίστης, την ολίσθηση στην τροχιά του θεσπίσματος και της παράδοσης. Ο αφανισμός του φορέα του προσωπικού χαρίσματος το οδηγεί στην καθημερινοποίησή του, όπου ο χαρισματικός ηγέτης γίνεται πολιτικό αξίωμα. Ο Weber διαμόρφωσε το πλαίσιο της κοινωνικής σκέψης, όπως ισχύει εν πολλοίς και στις μέρες μας και τούτο οφείλεται στο ότι οι θεωρητικές του συλλήψεις αποδείχθηκαν ότι είχαν όντως ισχυρότερη συνοχή και μέγιστο ενδιαφέρον στην κεντρική ιδέα που το διατρέχει. Η ανάπτυξη της χαρισματικής κυριαρχίας παραμένει εξίσου τολμηρή και διαφωτιστική όσο και όταν την πρωτοδιατύπωσε. Η θεωρία του για το χάρισμα υπήρξε σίγουρα πολύ επιτυχής, από την άποψη ότι προσέφερε το σημείο εκκίνησης για ένα πολύ μεγαλύτερο αριθμό θεωριών και ερευνών.

---

⁴⁸ Γκιούρας Θ., εισαγωγή στο Weber M., *Οικονομία και κοινωνία*, τ. 5, ό.π., σσ. ρλ'.

Οι σχέσεις μιας χαρισματικής ηγεσίας γεννιούνται μέσα στην κρίση και στον ενθουσιασμό. Με τη γέννηση αυτή ξεκινά και ο τρόπος λειτουργίας της ακολουθίας του γνήσιου χαρισματικού ηγέτη. Χαρακτηριστικά αυτής της ακολουθίας είναι ο συναισθηματικός και ο ενθουσιαστικός της χαρακτήρας. Όσον αφορά στα ιδεοτυπικά της στοιχεία, η χαρισματική σχέση ανάμεσα στον ηγέτη και τους ακόλουθους είναι έξω από την καθημερινότητα, δεδομένου ότι βασίζεται στο αξίωμα μιας άνωθεν κλήσης και αποστολής⁴⁹.

Η χαρισματική κυριαρχία στηρίζεται στην αφοσίωση στη συγκεκριμένη και εξαιρετική αγιότητα, στον ηρωισμό ή τον παραδειγματικό χαρακτήρα ενός ατόμου και του κανονιστικού προτύπου ή της τάξεως που αποκαλύπτεται ή τίθεται από το άτομο αυτό.

Οι ιδεότυποι της κυριαρχίας του Weber αποτελούν αφηρημένες κατασκευές. Τα συγκεκριμένα συστήματα πολιτική κυριαρχίας εγκλείουν δύο ή περισσότερα στοιχεία των τριών τύπων. Για παράδειγμα στις ΗΠΑ ενώ η κυριαρχία είναι κατά κύριο λόγο ορθολογική - νόμιμη, μερικές φορές εμφανίζει χαρισματικά στοιχεία, στους παγιωμένους δε ιδιαίτερα πολιτικούς μηχανισμούς χαρακτηρίζεται και από παραδοσιακά στοιχεία⁵⁰.

Ο ιδεατός τύπος της χαρισματικής κυριαρχίας δε χαρακτηρίζεται από κανόνες, θεσμούς και νόμους παρά από καθαρά άτυπες προσωποκεντρικές σχέσεις μακριά από κριτήρια εκπαίδευσης και εξειδίκευσης των συμβατικών υπηρεσιακών τύπων. Επίσης το καθαρό προσωπικό χάρισμα ως τυπική «αντιοικονομική δύναμη» ως ξένο προς

---

⁴⁹ Φίλιας ό.π., σελ. 98.

⁵⁰ Timasheff S. - Theodorson A., *Ιστορία κοινωνιολογικών θεωριών*, μτφ. Τσαούση Γ.Δ, Gutenberg, Αθήνα 1980, σελ. 266.

την οικονομία και τα επαγγέλματα (σταθερές πηγές εισοδήματος) χαρακτηρίζεται από έναν «ακανόνιστο ευκαιριακό βιοπορισμό». Στη βάση της χαρισματικής κυριαρχίας μπορεί να ανατραπεί η συμβατικά και θεσμικά οριοθετημένη καθημερινότητα. Το χάρισμα αποτελεί, όπως αναφέραμε παραπάνω, ένα ισχυρό αντίβαρο προς τη γραφειοκρατία και την νομοκατεστημένη κυριαρχία. Αυτό το χαρακτηριστικό του το μετατρέπει σε δύναμη επαναστατική⁵¹.

Κάποιος όμως μπορεί να αναρωτηθεί εύλογα μέσα σε ποιες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις «καλουπώνονται» και στοιχειοθετούνται οι σχέσεις χαρισματικής ηγεσίας. Οι κοινωνικές μεταβολές που συμβάλλουν στη γέννηση του χαρίσματος χαρακτηρίζονται από την έντονη αμφισβήτηση στο πλαίσιο της παραδοσιακής και νόμιμης καθημερινότητας να δώσει «λύσεις» στα νέα προβλήματα. Ακολουθεί ο φόβος και η ανασφάλεια που πλημμυρίζει όλα τα κοινωνικά στρώματα. Εδώ, το ρόλο του αναλαμβάνει ο χαρισματικός ηγέτης με το επιτελείο του να προτείνει νέες λύσεις εκτός της κατεστημένης καθημερινότητας. Ο λαός βλέπει στο πρόσωπό του την ελπίδα κυρίως χάρη στην εμπιστοσύνη που εκπέμπει και την ανυποχώρητη αγωνιστικότητα του και περιμένει να εκπληρώσει την αποστολή μέσω των θαυμάτων που θα τους σώσει⁵².

Ο Weber παρουσιάζει τη σχέση του χαρισματικού ηγέτη με τους οπαδούς του, σχέση κοινοτικού χαρακτήρα, οι οποίοι αναλαμβάνουν το πνευματικό τους καθήκον απέναντι στην κυριαρχία που τους ασκείται. Αποτελούν ένα «εμείς».

Η χαρισματική ηγεσία εδραιώνεται στη γοητεία και την προσωπική εμπιστοσύνη που εμπνέει ο ηγέτης. Όραμα, τάση υπέρβασης, πάθη, νέα πνοή, αποτελούν μερικά στοιχειώδη γνωρίσματα της χαρισματικής ηγεσίας. Τα κολλημένα γρανάζια ενός ανεπαρκούς κοινωνικοπολιτικού

⁵¹ Χιωτάκης Σ., *Ο τύπος της χαρισματικής κυριαρχίας ως εργαλείο ανάλυσης της οικογενειοκρατίας στην πολιτική σήμερα*, στο Αντωνοπούλου Μ. – Χιωτάκης Σ., *Max Weber ο σύγχρονός μας*, Νήσος, Αθήνα 2011, σελ. 223.

⁵² Στο ίδιο, σελ. 224-225.

συστήματος αδυνατούν να υλοποιήσουν μηχανισμούς αναπροσαρμογής σε στιγμές πολιτικής κρίσης. Οι σχέσεις κυριαρχίας για τον πατέρα της κοινωνιολογίας Maximilian Weber προϋποθέτουν δύο πόλους: τους κυρίαρχους και τους κυριαρχούμενους. Από τον πρώτο πόλο εκδίδονται οι διαταγές και από τον άλλο ορισμένες από αυτές τυγχάνουν υπακοής από μια ομάδα ανθρώπων. Κυριαρχία *θα ονομάζεται η πιθανότητα υπακοής σε μια συγκεκριμένου περιεχομένου από προσδιορίσιμα πρόσωπα*⁵³. Η πιθανότητα να υπάρξει αυτή η σχέση κυριαρχίας δημιουργούν το κοινωνικοπολιτικό δίπολο εντολής - υποταγής, αυτήν την κοινωνική σχέση στην οποία αναβλύζει η καθαρή εσωτερική πειθαρχία και η οικειοθελής υπακοή. Η εκτέλεση της διαταγής είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής συμπεριφοράς του κυριαρχούμενου. Η εντολή του ηγέτη τον πείθει να αφομοιώσει το περιεχόμενο της διαταγής, να το νομιμοποιήσει και να το προσανατολίσει στα συμφέροντά του. Ο ιδεότυπος της χαρισματικής ηγεσίας αποτελεί την επιτυχέστερη εφαρμογή αυτής της κυριαρχικής σχέσης.

Δορυφόροι του χαρισματικού ηγέτη, το χαρισματικό επιτελείο μαθητών και ακολούθων, οι οποίοι δρουν σύμφωνα με τη συμμετοχή στο χάρισμα. Στο κέντρο σαν πυρήνας ο χαρισματούχος, ο οποίος παρεμβαίνει οποτεδήποτε στο έργο τους. Ότι ορίζει κατά περίπτωση ο ηγέτης είναι και νόμος. Σε παραδοσιακά δεσμευμένες περιόδους το χάρισμα προβάλλει ως δύναμη επαναστατική. Μέσα στην χαρισματική κυριαρχία αναφαιίνεται ο βαθύτερος λόγος ύπαρξης κάθε μορφής κυριαρχίας, προτού πάρουν την παραδοσιακή και την έννομη τους μορφή. Στην χαρισματική κυριαρχία ο ηγέτης ανακηρύσσει τον εαυτό του ως ασυνήθιστο και προικισμένο με ιδιαίτερες ιδιότητες⁵⁴.

---

⁵³ Weber M., *Οικονομία και κοινωνία*, τ. 1, ό.π., σελ. 56.

⁵⁴ Honigsheim P., *The Unknown Max Weber*, Transaction Publishers, New Jersey 2000, σελ. 243.

Η αναγνώριση από τους ακόλουθους γεννιέται μέσα από την ενσυνείδητη προσήλωση στην αποκάλυψη, στην αφοσίωση, στην εμπιστοσύνη και στην πίστη στο χαρισματικό ηγέτη. Αλλά εάν είναι το χάρισμα γνήσιο, η αναγνώριση δε θεωρείται η βάση για την απαίτηση της νομιμοποίησής της. Αντ' αυτού, αυτοί που υπόκεινται στην χαρισματική κυριαρχία είναι καθήκον τους να είναι προσηλωμένοι να το αναγνωρίζουν και να το υπακούουν. Από την άλλη, εάν το χάρισμα του ηγέτη αποτύχει να πιστοποιήσει την ικανότητά του σε αυτό που κάνει και εξασφαλίζει την πίστη των ακολούθων, τότε είναι που ξεθωριάζει και μαραίνεται. Υπό κάποια έννοια, όλη η νομιμοποίηση στηρίζεται πάνω στην αποδοχή από τους ακόλουθους. Ο ενεργητικός ρόλος που παίζουν οι ακόλουθοι υπογραμμίζεται με έμφαση από τον Weber και είναι ψυχολογικής προέλευσης της προσωπικής τους πίστης στον ηγέτη ή οφείλεται σε ενθουσιασμό, ανάγκη και ελπίδα. Μελετώντας το έργο του Weber, θα βρούμε να γράφει για τους ηγέτες οι οποίοι αναδύονται κάτω από απεγνωσμένες συνθήκες ψυχολογικής, φυσικής, οικονομικής, ηθικής, θρησκευτικής ή πολιτικής ανάγκης. Εάν ένας χαρισματικός ηγέτης ανέρχεται σε έκτακτες περιόδους, οφείλει να ορίσει αξιόπιστα την σχετική ανάγκη και να επιδείξει τα έκτακτα χαρίσματά του, τα οποία και του επιτρέπουν να υπερνικήσει τις παραπάνω συνθήκες. Αυτά τα στοιχεία της χαρισματικής κυριαρχίας, σύμφωνα με τον Weber σχηματίζουν μια συναισθηματική κοινότητα. Τα στελέχη του χαρισματικού ηγέτη δεν είναι υπάλληλοι, αλλά και ούτε έχουν επιλεγθεί από τη βάση μιας ειδικής εκπαίδευσης, ειδικής προνομιακής κατάστασης, ή προσωπικής εξάρτησης. Αντιθέτως είναι επιλεγμένοι για τις δικές τους χαρισματικές ιδιότητες. Οι προφήτες έχουν τους μαθητές, οι πολέμαρχοι τους στρατιωτικούς ακολούθους και οι ηγέτες γενικά τους συμβούλους που εμπιστεύονται. Δεν υπάρχουν προμελετημένες σφαίρες ικανότητας, καμία ιεραρχία και γραφεία, ούτε και οικονομικές απολαβές, αλλά ούτε

και δωρεές για να εκμεταλλευτούν. Ο ηγέτης επαληθεύεται καλώντας του κοντινούς του ακόλουθους με τους οποίους ζει μία κουμμουνιστική σχέση αγάπης και συντροφικότητας⁵⁵.

Η χαρισματική ηγεσία δεν προαπαιτεί σε καμία περίπτωση την απραξία. Είναι το απέναντι άκρο της γραφειοκρατικής οργάνωσης, δημόσιας και ιδιωτικής⁵⁶. Ο Weber, ο οποίος είχε γνωρίσει τον ηθικό ξεπεσμό του κοινοβουλίου, δεν τον ενδιέφερε μόνο η γνώση του ηθικά ορθού αλλά και η πράξη. Για το λόγο αυτό, έχει ως σκοπό να αναζητήσει και να καθορίσει τους κανόνες της πρακτικής συμπεριφοράς του ατόμου ως ιδιώτου και ως μέλους της πολιτικής κοινότητας. Η λέξη πολιτικός έπρεπε να αποσυνδεθεί από την αυστηρά πολιτική της σημασία και να αποκτήσει μια ευρύτερη έννοια κάτι σαν τη λέξη κοινωνικός. Με άλλα λόγια, πρέπει να υπάρξει η δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ των πολιτών και συνεργασία προκειμένου να αναπτυχθούν οι εν λόγω αξίες. Ο άνθρωπος χάριν στο λόγο του έχει τη δυνατότητα επικοινωνίας, η οποία είναι αναγκαία προϋπόθεση της κοινωνικότητας και του πράττειν πολιτικώς. Στην πολιτική, η απουσία χαρισματικών προσωπικοτήτων έχει μνημονευτεί πολύ συχνά, αλλά και η έγερσις χαρισματικών ηγετών έχει επιφέρει καταστρεπτικές συνέπειες από τον Ναπολέοντα έως και τον Χίτλερ. Στις μέρες μας, το χάρισμα στην πολιτική συναντιέται ως ένα μείγμα γοητείας και υποψίας, ενώ υπόσχεται αδιάλλακτες σχέσεις μεταξύ κυρίαρχου και κυριαρχούμενου, συνδέοντας μια επικίνδυνη δυναμικότητα λαϊκισμού και μια πίστη της προσωπικότητας.

Ο χαρισματικός ηγέτης είναι ένα άτομο που δε αναδύεται από το πουθενά και ανατροφοδοτεί τη δύναμή του από την πίστη της ομάδας των ακολούθων του. Η αφήγησή του, τα μηνύματά του, ο τρόπος επικοινωνίας του εκφράζει ανάλογες ιστορικές συνθήκες και μίαν

---

⁵⁵ Ringer F., ό.π., σσ. 186-192.

⁵⁶ Τερλεξής Π., *Max Weber και το φάντασμα του Marx*, Παπαζήση, Αθήνα 1988, σσ. 17-18.

αντίστοιχη κουλτούρα (π.χ. ο Χομεϊνί δε θα μπορούσε να αναδειχθεί στην Ευρώπη.) Η αυτεπικτήτη δύναμή του δεν έχει κληρονομικά χαρακτηριστικά. Η δύναμη του χαρισματούχου ως μορφή κυριαρχίας συνδέεται με την ύπνωση, την αποπλάνηση, τη χειραγώγηση, σχεδιασμένη μέσα στις ελπίδες, στους φόβους, στα όνειρα και τις προσδοκίες της κοινότητας των πιστών. Περισσότερο από κάθε άλλο πολιτικό τύπο, η χαρισματική κυριαρχία δίδει προνόμια επιτηδευμένων και φανταστικών ορμών.

Η ανάδειξη του χαρισματικού ηγέτη υποκινείται από κρίσεις πολέμου, πολιτική ανομία, τα θρησκευτικά σχίσματα, όπου μπορεί να προσχεδιάσει μια έκβαση πέρα από τις παραδοσιακές προκατασκευές. Ο χαρισματικός ηγέτης αφήνει το στρατόπεδο των παλιών θεσμών και των κοινωνικών δεσμεύσεων, για την προσωπική άνευ όρων κλήση - αποστολή εις το όνομα της οποίας ανακηρύσσεται δια βοής από τους πιστούς του ακόλουθους. Ο Weber παρόλα αυτά αγωνίζεται ισχυριζόμενος ότι αυτή η αποστολή δεν είναι αρκετή για να συντηρήσει στους ακόλουθους την πίστη. Αντλώντας την προέλευση και την νομιμοποίηση από μια κρίση, η χαρισματική αρχή είναι η ίδια σε μια κατάσταση προσωρινής κρίσης. Η δύναμη του ηγέτη είναι εφήμερη και εύθραυστη και σε διαρκή κατάσταση ανάγκης επαλήθευσης της επιτυχίας. Ο ηγέτης εξαρτάται τόσο πολύ από την επιδοκιμασία των ακολούθων του όσο οι ακόλουθοί του εξαρτούνται από αυτόν για καθοδήγηση. Το χάρισμα απελευθερώνει μια δύναμη που οδηγεί σε μια συναισθηματική επανάσταση τους ακόλουθους οι οποίοι βρισκόταν υπό τη συνεχή καταπίεση του κατεστημένου⁵⁷.

Ο μόνος τρόπος για να επιμηκυνθεί η κυριαρχία του χαρισματικού ηγέτη είναι να μεταμορφωθεί σε μια από τις άλλες μορφές πολιτικής κυριαρχίας. Το χάρισμα δεν μπορεί να συντηρήσει τον εαυτό του. Η

---

⁵⁷ Dow T., *An Analysis of Weber's Work in Charisma*, The British Journal of Sociology vol. 29, 1978, σσ. 86.

ισχύς που απορρέει από αυτό, σύμφωνα με τον Weber, μπορεί να συντηρηθεί μόνο μέσα από την καθημερινοποίησή του σε γραφειοκρατικό ή πατριαρχικό - μοναρχικό πολιτικό τύπο, είτε εγκαθιστώντας ένα μηχανισμό νόμων και αξιωματούχων ή εκπονώντας μοναρχικούς κανόνες διαδοχής. Ο Weber αφιερώνει στο έργο του *Οικονομία και Κοινωνία* μεγάλα τμήματα για το χάρισμα, λιγότερα για το καθαρό χάρισμα από αυτό που υπόκειται στην διαδικασία της μεταμόρφωσης κατά την οποία το χάρισμα ρουτινοποιείται (γίνεται θεσμικό) μέσα σε σταθερά καλούπια της εξουσίας - κυριαρχίας. Αλλά υπάρχουν μερικές δυσχέρειες και αντιφάσεις στη θεωρία του Weber. Πως μπορεί κάποιος να αναζητήσει την προέλευση του χαρίσματος του ηγέτη; Η ανάλυση του Weber αιωρείται μεταξύ μιας ξεχωριστής χάρης και μιας προέκτασης που απαρτίζεται από την προσήλωση των ακολούθων. Στην πρώτη ανάλυση περιλαμβάνει το χάρισμα *ως μία ισχύουσα ως έκτακτη ιδιότητα μίας προσωπικότητας, λόγω της οποίας θεωρείται ως κατέχουσα υπερφυσικές ή υπεράνθρωπες ή, τουλάχιστον συγκεκριμένες έκτακτες δυνάμεις ή ιδιότητες*⁵⁸.

Το χάρισμα δεν είναι μια απλά ιδιαίτερη ιδιότητα σε μία προσωπικότητα αλλά ικανή να επιτρέπει σε αυτή την προσωπικότητα να εμφανίζεται ως εξαιρετική, απονέμοντας σε αυτήν έναν υπερυψωμένο κοινωνικό ρόλο και κοινωνική θέση. Είναι έτσι μια ιδιότητα ουσιαστικά εξωτερική για τον κομιστή, μαρτυρώντας τις θεολογικές ρίζες της αρχής του χαρίσματος.

Η θεωρία του Weber για το χάρισμα μαρτυρά μια ένταση ανάμεσα σε μια καθαρή κοινωνιολογική θεωρία σαν μια πολιτική έννοια και μια αντίληψη φορτωμένη με εκκλησιαστικά και θεολογικά δόγματα. Στην πλούσια παραδειγματολογία του για το χάρισμα ο Weber περιγράφει το χάρισμα μέχρι ενός βαθμού αρχαϊκή έννοια κυριαρχίας, χαρακτηριστικό γνώρισμα σε σέκτες, θρησκευτικά κινήματα, θεοκρατίες,

---

⁵⁸ Weber M., *Οικονομία και κοινωνία*, τ. 1, ό.π., σελ. 275.

αλλά και σε πολέμαρχους ή σε ομάδες ληστρικές. Στα ιστορικά του παραδείγματα ο Weber δίνει στο χάρισμα σχεδόν πάντοτε ένα θρησκευτικό στοιχείο. Ακόμα και αν έχει σκοπό για μια αμερόληπτη ανάλυση αυτών των στοιχείων δεν μπορεί να απαλλαγεί από αυτά. Το δικό του χάρισμα μοιάζει ξεκάθαρα ριζωμένο σε μια θρησκευτική διάσταση. Οι θεολογικές πλοκές του χαρίσματος αρχικά το μπερδεύουν στην μοναρχία και στο πολιτικό - θεολογικό δόγμα του «the king's two bodies», δείχνοντας να επιμένει στον τύπο της χαρισματικής κυριαρχίας ή να είναι καταδικασμένο σε αιώνια επιστροφή σαν ακατάσχετη προκατάληψη της πολιτικής νεωτερικότητας. Πέραν τούτου στα παραδείγματα του Weber, το χάρισμα εμφανίζεται δυσδιάκριτο από το πρωτόγονο σκηνικό κάθε πολιτικού θεσμού. Ένας πρωτόγονος τύπος της δύναμης τελικά αντικαταστήθηκε από περισσότερο σταθερό, περίτεχνο και ορθολογικό τύπο της κυριαρχίας, δηλαδή τη μοναρχία και τη γραφειοκρατία. Βία και πόλεμος, τρέλα και μανία είναι ενιαία και αναπόσπαστα τμήματα του χαρίσματος. Ο Weber το συνδέει με το μυθικό πρόσωπο του Αχιλλέα, του Ιρλανδού ήρωα Καρλάιλ, το σκανδιναβικό Berserker. Ο χαρισματούχος είναι έτσι όχι μόνο ευλογημένος με μια πνευματική έκτακτη ιδιότητα και μια προφητική χάρη, αλλά επίσης σημειωμένος με την υπερβολή της βίας και της μονομανίας. Κατά κάποιο τρόπο η τρέλα και η υπερβολή του χαρίσματος χαλιναγωγεί την ακυβέρνητη δυναμική των εξεγερμένων πληθών.

Ο χαρισματικός ηγέτης φαινομενικά ενσαρκώνει την υπερβολή και την ενέργεια του πλήθους, όπως αυτή περιγράφεται από ψυχολόγους. Η θεωρία του Weber για το χάρισμα υφαίνεται ως μια παράξενη σύνθεση. Αναδύει στοιχεία της προμοντέρνας πολιτικής θεολογίας μαζί με τις παρατηρήσεις της μοντέρνας θεωρίας των μαζών. Η θεωρία αιωρείται μεταξύ μιας ουδέτερης κοινωνιολογικής ανάλυσης και μίας αναγνώρισης ότι το χάρισμα δεν μπορεί να κατανοηθεί χωρίς να λάβει κανείς υπ' όψιν

τα θεολογικά και την ανορθολογικά του χαρακτηριστικά. Αφήνει λοιπόν κάποια ανοικτά ερωτήματα: είναι η χαρισματική κυριαρχία μια πρωτόγονη και αρχαϊκή μορφή κυριαρχίας ή είναι μια μοντέρνα πολιτική μορφή; Είναι το χάρισμα ένα προσωπικό προίκισμα ή είναι το προϊόν μιας ομαδικής προέκτασης, μιας συμπεριφοράς των ακολούθων; Κατά την προσωπική μου άποψη μου το χάρισμα γεμίζει το άδειο κενό εφοδιάζοντας μια πολιτική θεωρία που υπολογίζει και στην δυναμική της συμπεριφοράς των μαζών αλλά και στην λαμπερή θρησκευτική ακτινοβολία που εκπέμπεται από τον χαρισματικό ηγέτη. Το χάρισμα θα έδινε την εντύπωση της κοσμικής έκδοσης του τίτλου αγιότητας του βασιλιά στην πολιτική θεολογία της μοναρχίας.

Όπως ο βασιλιάς έτσι και ο χαρισματικός ηγέτης είναι μία προσωπικότητα κοινωνικής ενσωμάτωσης και ενότητας, αλλά και ένας που δεν ανθίσταται στα μοντέρνα ιδανικά των ατόμων ως απόλυτος κυρίαρχος. Αντιθέτως ο ηγέτης είναι ένα μέρος της κοινωνίας και έτσι ένα πλάσιμο από τους ανθρώπους ως ένας ύστατος πολιτικός ηθοποιός αλλά με εμφανή δημόσια προβολή από μια εξιδανίκευση από συναισθήματα και όνειρα. Αυτό είναι ακριβώς που τον κάνει μια προσωπικότητα της πολιτικής νεωτερικότητας. Σε πείσμα των ιστορικών και μυθικών παραδειγμάτων των χαρισματικών προφητών και πολεμάρχων, για τον Weber η χαρισματική ηγεσία είναι επίσης ένα γνήσιο νεωτερικό φαινόμενο, ένας απόγονος της λαϊκής υπέρτατης πολιτικής κυριαρχίας. Ο ίδιος, στο πρώτο μέρος του *Οικονομία και Κοινωνία* περιγράφει την δημοκρατία ως ένα πολίτευμα ιδιαίτερος επιρρεπή στη γοητεία των χαρισματικών ηγετών.

Στην χαρισματική ηγεσία αυτό που την κάνει να εξακολουθεί να υπάρχει είναι η ύπαρξη σχέσης πίστης μεταξύ του χαρισματούχου και των οπαδών. Αν εκλείψει αυτή η πίστη τότε οι σχέσεις θα πάψουν να υφίστανται και η χαρισματική ηγεσία θα κλονιστεί και θα σβήσει.

Ο ιδεατός τύπος της χαρισματικής ηγεσίας του Weber προσφέρεται σαν την πιο κατάλληλη αναλυτική κατηγορία για την προσέγγιση επιστημονικών ερευνών που παραμένουν ανερμήνευτες, για την εκτίμηση πολιτικών και κοινωνικών φαινομένων, έτσι όπως αυτά γίνονται ορατά με γυμνό μάτι.

Ο ίδιος ο Weber δεν περιόρισε την χρήση του όρου σε μαγικές ή θρησκευτικές πεποιθήσεις αλλά ανέλυσε την θεσμοθέτηση του χαρίσματος μέσω της συγγένειας, της κληρονομιάς και του θεσμού. Επίσης πίστευε ότι οι ευκαιρίες για το αυθεντικό χάρισμα είχαν μειωθεί κατά τη διάρκεια μιας όλο ένα και περισσότερης γραφειοκρατικοποίησης της δυτικής κοινωνίας⁵⁹.

Από την άλλη οι άνθρωποι σε όλες τις κοινωνίες αντιμετωπίζουν επείγουσες ανάγκες στην ζωής τους και απαιτούν διέξοδο. Η απανταχού παρουσία του χαρίσματος κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας ανατροφοδοτείται από την πίστη των ακολούθων στο χαρισματικό πρόσωπο. Πολλαπλασιαστή ισχύος δεν αποτελούν οι προσωπικές ικανότητες αλλά η πίστη και μόνο η πίστη των ακολούθων στον χαρισματικό ηγέτη. Αυτή η πίστη είναι τόσο ισχυρή ώστε να μετακινεί βουνά⁶⁰. Η καθαρότητα αυτής της προσωπικής σχέσης συνυπάρχει με την απόκλιση από τις συνηθισμένες καθημερινές σχέσεις.

Από τη πλευρά του ο ακόλουθος χρειάζεται περίσσιο θάρρος για να παρατήρει τον εαυτό του και να νικήσει τους όποιους περιορισμούς της καθημερινότητας. Η πηγή αυτού του θάρρους είναι η ταύτισή του με το χαρισματικό ηγέτη. Η πλήρη αφοσίωση του ακόλουθου με τον ηρωισμό του χαρισματικού ηγέτη έχει ως επακόλουθο την απελευθέρωση του πρώτου αφού οι δυνάμεις που αναγνωρίζονται στο πρόσωπο του ηγέτη σπάνε τα δεσμά των ακολούθων από το συνηθισμένο, το καθημερινό

---

⁵⁹ Bendix R., *Reflections on charismatic leadership*, State and Society, Boston 1968, σελ. 341.

⁶⁰ Χιωτάκης Σ., εισαγωγή στο Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, ό.π., σελ. 53.

αυτό το οποίο επαναλαμβάνεται⁶¹.

Η χαρισματική κυριαρχία είναι δύναμη επαναστατική που βεβαιώνεται και ισχυροποιείται από τους κυριαρχούμενους. Ο αυταρχικός χαρακτήρας της χαρισματικής κυριαρχίας μέσα από τη δημοκρατική νομιμοποίησή της με τη δημοψηφισματική εκλογή του ηγέτη (το δημοκρατικά εκλεγμένο, νομιμοποιημένο χάρισμα) αποτελεί για το Weber το πιο αποφασιστικό μέσο του κοινοβουλίου.

Η χαρισματική κυριαρχία ως εξωκαθημερινή σχέση χαρακτηρίζεται από μια εξαιρετική αστάθεια. Αυτή η προσωπική σχέση κυριαρχίας είναι ξένη από την οικονομία και τις υλικές απολαβές και διέπεται από οικονομικό ανορθολογισμό. Ως μια σχέση αυταρχική και ασυντόνιστη εξασφαλίζεται από την αναγκαιότητα της διαρκούς επαληθεύσεώς της⁶².

Ο ιδεατός τύπος της χαρισματικής κυριαρχίας του Weber προέρχεται από την ιστορική και εμπειρική πραγματικότητα. Η ανάπτυξη και η εξέταση του είναι ξεχωριστή από τους δύο άλλους τύπους κυριαρχίας λαμβάνοντας υπ' όψιν την πιθανότητα της ανεξάρτητης καθαρής ύπαρξής του⁶³.

Ο τύπος της χαρισματικής κυριαρχίας μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση πολυάριθμων κοινωνικών φαινομένων. Όπως αναφέρει ο Schluchter⁶⁴ το ενδιαφέρον του Weber δεν εστιάζεται σε χαρισματικούς θρύλους αλλά στο πως οι θρύλοι για τους χαρισματικούς ηγέτες ενσωματώνονται στην καθημερινότητα και ποια είναι η συμβολή τους στην καταξίωση και την νομιμοποίησης του κόσμου της καθημερινότητας. Μια νομιμοποίηση απαραίτητη στην κυριαρχία του κράτος, όπου σύμφωνα με τον Weber ασκεί το μονοπώλιο της νόμιμης βίας. Θα διευκρινίσει βέβαια ο Γερμανός κοινωνιολόγος ότι στην

---

⁶¹ Dow T., ό.π., σσ. 83-84.

⁶² Τσίρος Ν., ό.π., σσ. 247-248.

⁶³ Χιωτάκης Σ., *Max Weber ο σύγχρονός μας*, ό.π., σσ. 220.

⁶⁴ Schluchter W., *Τι σημαίνει πολιτική ηγεσία*, μτφ. Χιωτάκης Σ., υπό δημοσίευση, σσ. 58.

κυριαρχία δεν ανήκει βέβαια η πιθανότητα για άσκηση εξουσίας και επιρροής σε άλλους ανθρώπους.

Η χαρισματική ηγεσία προσεγγίζει μια ξεχωριστή πολιτική. Τη χαρακτηρίζει μια αποχώρηση από τους αυστηρούς περιορισμούς της έντονα αφηρημένης επίσημης πολιτικής. Αυτή η αποχώρηση καθρεπτίζει ένα ευφυές κίνημα μακριά από την ιεραρχική κυριαρχία κάθετων σχέσεων εντολών και υπακοής, ανάμεσα σε κυρίαρχους και κυριαρχούμενους και κοντά σε ένα μοντέλο ηγεμονικού αγώνα για την ριζοσπαστική αναδιάρθρωση της κοινωνίας.

Ο Weber άφησε να εννοηθεί κατά καιρούς ότι η χαρισματική πολιτική είναι μια επαναστατική δύναμη εκτενών πολιτικών κινήματων που αγωνίζονται για το μονοπώλιο της πνευματικής ηγεσίας ως ένα μέρος ευρύτερου κοινωνικού αγώνα για τον έλεγχο της κοινότητας⁶⁵.

Ο χαρισματικός ηγέτης δεν αισθάνεται εξαρτημένος από τους παραδοσιακούς κανόνες. Η χαρισματική κυριαρχία οδηγεί στην εμπέδωση μιας γνήσιας πολιτικής ισχύος και σε μία συνακόλουθη νέα ολική κοινωνική διάρθρωση, η οποία δε ξεπηδάει από την κοινότητα σαν σύνολο, αλλά θεμελιώνεται αρχικά μόνο από τους ακόλουθους του χαρισματικού ηγέτη⁶⁶.

Χάρη στις ασυνήθιστες αξίες τους, ή τουλάχιστον αυτό που αντιλαμβάνεται έτσι, αυτοί οι ηγέτες εμπνέουν ακολουθίες μεταξύ των οποίων το ανώτερό τους κύρος είναι ανοικτά αποδεχόμενο. Ορισμένες φορές, η σχέση των ακολούθων με τον χαρισματικό ηγέτη είναι αυτή των μαθητών με τον αφέντη τους και σε κάθε περίπτωση τον τιμούν και τον σέβονται. Δεν τον ακολουθούν λόγω φόβου ή χρηματικών υποσχέσεων, αλλά από εμπιστοσύνη, παθιασμένη αφοσίωση, και ενθουσιασμό. Φαίνεται να μην τους ενδιαφέρει αρχικά μια καριέρα, προαγωγή, χρηματική αποζημίωση, μισθός ή παροχές. Η χαρισματική

---

⁶⁵ Kalyvas A., *Democracy and the Politics of the Extraordinary*, Cambridge University Press, 2008, σσ. 17-20.

⁶⁶ Φίλια Β., ό.π., σσ. 99-100.

ακολουθία είναι μια μη γραφειοκρατική ομάδα. Κατά τον Weber, οι μαθητές ή ακόλουθοι τείνουν να ζουν κυρίως σε κομμουνιστική σχέση με τον ηγέτη τους με μέσα που τους έχουν δωρίσει.

Περιγράφοντας την χαρισματική κυριαρχία - σχέση, ο Weber δίνει κατά καιρούς έμφαση στην υπακοή που οι ακόλουθοι προσφέρουν στον ηγέτη τους και μάλιστα αυτή η τάση έχει υποδειχθεί από ορισμένους σχολιαστές. Έτσι καλούμαστε ή τουλάχιστον μας επιτρέπεται, να συμπεράνουμε ότι σε μια αυθεντική περίπτωση χαρισματικής ηγεσίας θα ήταν σχεδόν αδιανόητο για έναν ακόλουθο να αντιφάσκει ή να διαφωνεί με τον ηγέτη ή με το να αμφισβητήσει το αλάθητό του με οποιονδήποτε τρόπο. Είναι απαραίτητο όμως, να κάνουμε μια σύντομη ανακοπή εδώ. Οι σκέψεις του Weber για το χάρισμα ήταν κατά πολύ επηρεασμένες από τα παραδείγματα που γνώριζε μέσω της παραδοσιακής θρησκείας, όπου η τυφλή υπακοή φυσικά και θα ήταν χαρακτηριστική της χαρισματικής σχέσης - κυριαρχίας, καθώς και άλλων τύπων κυριαρχίας. Μα αν το χάρισμα είναι επί της αρχής, ένα οικουμενικό φαινόμενο, όπως και θεωρούμε με τον Weber, τότε θα πρέπει να είμαστε πιο προετοιμασμένοι από αυτόν στο να αναγνωρίσουμε ότι οι κώδικες συμπεριφοράς στους ηγέτες και τους ακολούθους τους θα διαφέρουν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, ανάλογα με την πολιτική κουλτούρα. Το τι είναι συγκεκριμένο στην χαρισματική απόκριση είναι όχι η τυφλή υπακοή στον ηγέτη, αλλά απλώς το ότι δυνάμει των ασυνήθιστων χαρακτηριστικών του μπορεί και ασκεί ένα είδος «κυριαρχίας» (όπως το ορίζει ο Weber) στους ακολούθους. Οι ακόλουθοι μπορεί να είναι μαγεμένοι από έναν ηγέτη και να τον αποδέχονται ως εξαιρετικά επιτακτικό χωρίς απαραίτητα να συμφωνούν μαζί του σε όλες τις περιστάσεις, ή να αποφεύγουν να του αντιλογήσουν. Για παράδειγμα, στην εξαιρετικά διαλεκτική ατμόσφαιρα ενός σύγχρονου ριζοσπαστικού κόμματος, ένας ηγέτης μπορεί να είναι τόσο χαρισματικός, όσο και

αμφισβητούμενος σε ορισμένα θέματα, ακόμη και με τους πλησιέστερους ακόλουθους του. Μάλιστα, μπορεί να εκφράσει μερικό από το χάρισμά του με τέτοιο τρόπο ώστε να υπερνικήσει τυχών διαφωνίες μέσω της ισχύος της πολιτικής του ομιλίας. Η τυχόν τεράστια πειστικότητα σε μια διαφωνία, με άλλα λόγια, θα μπορούσε να είναι μια από τις εξαιρετικές ιδιότητες μέσω των οποίων ο ηγέτης αποκτά χάρισμα στα μάτια των ακολούθων του. Δε θα έπρεπε, λοιπόν, να οραματιστούμε τη χαρισματική αρχή - σχέση ως μια που αυτόματα συμπεριλαμβάνει αυτόματη συναίνεση των ακολούθων στις βλέψεις του ηγέτη, ή μια που εξαιρεί την πιθανότητα της περιστασιακής διαφωνίας ως έναν βαθμό. Πολύ δε περισσότερο μιας και σαν νεωτεριστής, ο χαρισματικός ηγέτης συχνά τείνει να διαχωρίζεται από τον παραδοσιακό τρόπο σκέψης και δράσης, και έτσι, να λάβει θέσεις που διαφέρουν από το τι αναμένουν οι ακόλουθοί του, και εν συνεχεία να ανακινήσει σκέψεις ενόχλησης στον νου τους. Περιττό να προσθέσουμε ότι πάντα θα υπάρχουν κάποιοι ανάμεσα στους ακολούθους οι οποίοι ούτε καν θα φαντάζονταν να αντιπαρατεθούν μαζί του, ακόμη και στα πιο ανούσια σημεία.

Είναι θεωρητικά απαραίτητο να έχεις εξαιρετικά χαρακτηριστικά προκειμένου να γίνει ευρέως αντιληπτό ότι τα έχεις. Όμως ο Weber δίνει έμφαση στην αντίδραση των ακολούθων ως την πιο αποφασιστική δοκιμή για το χάρισμα. Το να είσαι χαρισματικός ηγέτης είναι, ουσιαστικά, το να σε αντιλαμβάνονται ως χαρισματικό ηγέτη: είναι η αναγνώριση από πλευράς αυτών που υπόκεινται στην κυριαρχία αυτό που είναι αποφασιστικό για την εγκυρότητα του χαρίσματος. Περεταίρω, τέτοια αναγνώριση του χαρίσματος από πλευράς των ακολούθων πρέπει να ενισχύεται κατά καιρό από τον ηγέτη, μέσω της παρουσίασης των χαρισματικών του δυνάμεων. Πρέπει να παρουσιάζει «σημάδια» ή «αποδείξεις» όσον αφορά τις εξαιρετικές του δυνατότητες, λόγω των

οποίων οι ακόλουθοί του, του παραδίδουν την προσωπική τους αφοσίωση. Αν αποτύχει για ένα μεγάλο διάστημα, η χαρισματική του κυριαρχία μπορεί να εξαφανιστεί. Όπως το έθεσε ο Weber από τη φύση της, η ίδια η ύπαρξη της χαρισματικής κυριαρχίας είναι συγκεκριμένα ασταθής. Ο κάτοχός της μπορεί να παραιτηθεί του χαρίσματός του, μπορεί να πιστέψει ότι είναι «εγκαταλελειμμένος από τον θεό του», όπως και ο Ιησούς στον σταυρό, ή να αποδείξει στους ακολουθούς του ότι «η αρετή τον εγκατέλειψε». Τότε είναι που η αποστολή του σβήνει, και η ελπίδα περιμένει και ψάχνει για έναν νέο κάτοχο του χαρίσματος.

Η χαρισματική ηγεσία είναι ειδικά σωτηριακή ή μεσσιανική στην φύση της. Εδώ διαφαίνεται η ιδιαιτερότητά της σε σχέση με τόσο ευρύτερες και πιο νεφελώδεις κατηγορίες όπως «εμπνευσμένη ηγεσία» ή «ηρωική ηγεσία». Περαιτέρω, αυτό το βασικό χαρακτηριστικό της χαρισματικής ηγεσίας βοηθά στην επεξήγηση της ιδιαίτερης συναισθηματικής έντασης της χαρισματικής ανταπάντησης, και γιατί η διατήρηση του χαρίσματος χρειάζεται τον ηγέτη του να το γεμίζει με «αποδείξεις» της δύναμής που ισχυρίζεται ότι έχει. Οι ακόλουθοι απαντούν στον χαρισματικό ηγέτη με παθιασμένη αφοσίωση λόγω της σωτηρίας ή της υπόσχεσης σωτηρίας που τους παρέχει και φέρεται να αντιπροσωπεύει την εκπλήρωση επειγόντως αισθητών αναγκών. Η πίστη τους σε αυτές τις ασυνήθιστες ικανότητες διατηρείται εν ζωή (ή και όχι, ανάλογα την περίπτωση) μέσω των περιοδικών επιδείξεων που κάνει (αν κάνει) ο ηγέτης με τις δυνάμεις της αποτελεσματικής ηγεσίας στον δρόμο για τον σωτηριακό στόχο. Αυτές μπορούν να είναι, λόγου χάρη, θαυματουργές δυνάμεις αν το κίνημα είναι θρησκευτικά σωτηριακό, ή επαναστατικές δυνάμεις αν είναι ένα χαρισματικά ηγούμενο επαναστατικό κίνημα, ή πολεμικές δυνάμεις αν είναι ένα κίνημα που επιζητά την αλλαγή μέσω στρατιωτικών μέσων.

Φυσικά, δεν είναι όλα τα κινήματα για αλλαγή χαρισματικά, ούτε

απαραίτητα γίνονται. Σε πολλές κοινωνίες και σε πολλές εποχές, υπάρχουν μη χαρισματικά κινήματα μεταρρύθμισης αφοσιωμένα στην βελτίωση των καταστάσεων που προκαλούν δυσαρέσκεια από πολλούς. Τα χαρισματικά κινήματα δύνανται να εμφανιστούν μαζί με αυτά τα άλλα, όταν η ευρεία δυσαρέσκεια φτάνει στο σημείο που γίνεται πραγματική θύελλα ή δυστυχία, πόνο ή οξεία δυσφορία που θεωρητικά θα μπορούσε να ανακουφιστεί. Και όταν ασυνήθιστες ηγετικές προσωπικότητες εμφανίζονται με επικλήσεις σωτηριακού χαρακτήρα, πειστικά ανακοινώνουν τη δυνατότητα υπερνίκησης της κατάστασης που προκαλεί δυστυχία υποδείχνοντας τρόπους για να το κάνουν και προσφέροντας την ηγεσία τους σε αυτόν τον δρόμο για όσους θέλουν να ακολουθήσουν. Σε ένα τέτοιο καιρό, μάζες αυτών που υπόκεινται στην οδύνη αυτή συγκεντρώνονται στην σωτηριακή έκκληση, και γεννιούνται χαρισματικά κινήματα για αλλαγή.

Το πρώτο χαρακτηριστικό της χαρισματικής αντίδρασης είναι περιστασιακό. Η κατάσταση έντονης δυστυχίας προκαταβάλλει τους ανθρώπους να αντιλαμβάνονται μια ηγεσία που προσφέρει σωτηρία από τη δυστυχία ως ασυνήθιστα ικανή και με τα σωστά πρόσωπα.

Ο χαρισματικός ηγέτης ως εκφραστής και αναμορφωτής κοινωνικοπολιτικών ρευμάτων και κινημάτων μπορεί να επηρεάζει καίρια την εποχή του με τον μάλλον διαμεσολαβητικό αυτό ρόλο του. Δισήμαντη η φράση του Επαμεινώνδα «*ού μόνον άρχή άνδρα δείκνυσιν, αλλά και άρχήν άνήρ*»⁶⁷. Τίθεται όμως το καίριο ερώτημα: είναι ο χαρισματικός ηγέτης δημιουργός ή δημιούργημα των συνθηκών; Οι μέγιστοι ηγέτες του κόσμου αυτού δεν έχουν διαδόχους. Ακόμη περισσότερο, η απουσία τους αφήνει μεγάλο κενό. Αυτό ισχύει όχι μόνον για την πολιτική Bismarck, de Gaulle, κ.α., αλλά και για την τέχνη όπως και τη ζωή γενικότερα, φερ' ειπείν Picasso, Charlin κ.ο.κ. Ζήτημα τύχης, καθαρά να γεννηθεί ο χαρισματικός ηγέτης. Ακόμη πιο μεγάλη τύχη να βρεθεί εκεί που πρέπει την κατάλληλη στιγμή.

Αποφασιστικό στοιχείο, για το χαρακτηρισμό ενός ηγέτη ως χαρισματικό ή μη, είναι το πως τον βλέπουν οι οπαδοί του. Η δύναμη του δεν πηγάζει αποκλειστικά από την εξαιρετική του προσωπικότητα και την ιδιαίτερη φύση του. Η κοινωνική του θέση και καταγωγή δεν είναι άνευ σημασίας. Ο χαρισματικός ηγέτης δεν πρέπει μόνο να αποδείξει την κλήση⁶⁸ του με θαύματα ή με ηρωικές πράξεις σε αλλοτινούς καιρούς αλλά με το έμπρακτο στοιχείο ότι χάρη σ' αυτόν εκείνοι που με την πίστη του έχουν δοθεί ευημερούν⁶⁹.

Στην έννοια του χαρισματικού ηγέτη του κράτους ο Weber είχε σχηματίσει μια μεγάλη ιδέα. Πίστευε ότι ο ηγέτης αφοσιωμένος ολόψυχα στο καθήκον, ευφορούμενος από το παθιασμένο του πάθος για τα δημόσια πράγματα και με διαύγεια στο πνεύμα, κυριαρχεί στους

---

⁶⁷ Δεν αναδεικνύει μόνο το αξίωμα τον άνδρα, αλλά και ο άνδρας το αξίωμα.

⁶⁸ Ανάλογα με την κοινωνία με θαύματα όπως π.χ στο θεοκρατικό Ισραήλ.

⁶⁹ Φίλια Β., στο ίδιο, σσ. 102.

οπαδούς του και θριαμβεύει μέσω της υπεροχής της προσωπικότητάς του. Στην κρατική μηχανή της εποχής του Weber, ο αρχηγός του κράτους κυριαρχούσε μέσω της κολακείας και της δημαγωγίας⁷⁰. Στον κόσμο συγκρούσεων των συμφερόντων του σύγχρονου οργανωμένου κράτους ο Weber σχηματίζει την μεγάλη του ιδέα για τον χαρισματικό ηγέτη. Δεν ανέμενε από τον κοινοβουλευτισμό μια άμεση αλλαγή ή μια θαυματουργή βελτίωση. Έλπιζε όμως ότι με την πολιτική του, που ήταν απαλλαγμένη από ψευδαισθήσεις, θα συνέβαλε σε μια καλύτερη επιλογή ηγετικών στελεχών.

Χωρίς να ταυτιστούμε με θρύλους περί χαρισματικών ηγετών, ωστόσο μπορούμε να πούμε ότι: η ξεχωριστή υπεροχή του χαρισματικού ηγέτη διακρίνεται πολύ καθαρά όταν συγκριθεί με τη συνηθισμένη μορφή ηγεσίας, στο πλαίσιο της ρουτίνας, προβάλλοντας τα δύο της θεμελιώδη χαρακτηριστικά στοιχεία: το προσωπικό της κυριαρχικό χαρακτήρα και τη ριζοσπαστική της φύση. Η συνηθισμένη απρόσωπη μορφή κυριαρχίας περιλαμβάνει έναν οργανισμό ιεραρχικά οργανωμένων γραφείων συντονισμένα με κοινούς κανόνες, νόρμες και διαδικασίες. Από την άλλη η χαρισματική κυριαρχία είναι πάντα προσωπική και ακολουθεί ένα ριζοσπαστικό πρόγραμμα⁷¹.

Ο χαρισματικός ηγέτης, ως πρωτοπόρος εκφραστής κοινωνικών ιδεών και φορέας του χαρίσματος, μπορεί να διασπά την πορεία της ιστορίας και να ανατρέψει μια συγκεκριμένη τάξη πραγμάτων, θέτοντας ένα νέο αξιακό προσανατολισμένο πρόγραμμα. Αυτός είναι ο διαμεσολαβητής για μια νέα τάξη πραγμάτων και μια καινούργια αξιολογία που θα αφομοιωθεί από τους πιστούς του ακόλουθους. Όσα ευαγγελίζεται και διακηρύσσει πείθουν τους οπαδούς του και ο ίδιος αντλεί τη νομιμότητα της κυριαρχίας του από την εμπιστοσύνη τους στο πρόσωπό του. Ο χαρισματικός ηγέτης συναντάται σε όλες τις ιστορικές

---

⁷⁰ Aron R., *Η Σύγχρονος Γερμανική Κοινωνιολογία*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1974, σσ. 138-139.

⁷¹ Pappas T., ό.π., σσ. 3.

περιόδους από τους δημαγωγούς της αρχαίας Ελλάδας (για τον Weber πρότυπο του χαρισματικού ηγέτη βρίσκεται στο πρόσωπο του Περικλή) μέχρι το Ναπολέοντα και από το Γράκχο στην αρχαία Ρώμη μέχρι τους εκλεγμένους δημοτικούς άρχοντες στις ΗΠΑ. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η εμπιστοσύνη των οπαδών στο πρόσωπο του χαρισματικού ηγέτη δίδει τη νομιμότητα της κυριαρχίας⁷².

Για τον Weber μόνο οι ηγέτες που είναι προικισμένοι με χάρισμα έχουν την ευκαιρία να αφήσουν το σημάδι του στο πολιτικό - κοινωνικό σύστημα⁷³. Το αντικείμενο του χαρίσματος δεν είναι βέβαια μόνο η προσωπικότητα, αλλά οι αμφίδρομες σχέσεις του χαρισματικού προσώπου με τους οπαδούς του⁷⁴. Στις έκτακτες πολιτικές κρίσεις ο Γερμανός κοινωνιολόγος έδειξε ότι οι χαρισματικοί ηγέτες μπορούν να αποτελέσουν τον κύριο άξονα μιας νέας νομιμοποίησης. Σε αυτό το κομμάτι διείσδυσε περισσότερο από κάθε άλλο κλασσικό θεωρητικό και αναγνώρισε ότι οι εξαιρετικές ικανότητες του χαρισματικού ηγέτη θα μπορούσαν να παίξουν καθοριστικό ρόλο στην επίδραση νέων θεσμών για το κράτος⁷⁵.

Η ιδέα της χαρισματικής ηγεσίας είναι ύψιστα σημαντική. Πέρα των άλλων βοηθά να εστιάσουμε στο γεγονός ότι καθεστώτα και πραγματικές κοινωνίες μπορούν να στηριχθούν από την απ' ευθείας σύνδεση ανάμεσα στον ηγέτη και τους ακολούθους παρά την πολύ μικρή πιθανότητα της παραπάνω σχέσης⁷⁶.

Ταλέντο να εμπνέει πίστη στους οπαδούς του, χωρίς να έχει διαθέτει απαραίτητα τις υπεράνθρωπες ικανότητες που του αποδίδουν, χαρακτηρίζει την προσωπικότητα του χαρισματούχου ηγέτη⁷⁷. Αυτό το ασυνήθιστο χάρισμα του ηγέτη εκφράζει τους φόβους και τις

---

⁷² Αντωνοπούλου Μ., *Οι κλασσικοί της κοινωνιολογίας, Κοινωνική Θεωρία και Νεότερη Κοινωνία*, Σαββάλας, Αθήνα 2008, σσ. 338-342.

⁷³ Blondel J., *Political Leadership*, Sage Publications, London 1987, σσ. 22.

⁷⁴ Στο ίδιο, σσ. 54.

⁷⁵ Στο ίδιο, σσ. 198.

⁷⁶ Στο ίδιο, σσ. 61.

⁷⁷ Χιωτάκης Σ., *Χάρισμα "Ανδρέα" και "χάρισμα μηχανισμών"*, Ελευθεροτυπία, 29/12/1995.

προσδοκίες των ακολούθων που ακτινοβολεί και πείθει συνεχώς με θαύματα (με τη συμβολική σημασία του όρου). Για να καταλάβει κάποιος την έννοια του χαρισματικού ηγέτη δεν έχει παρά να φέρει στο μυαλό του το παράδειγμα του Ιησού Χριστού και του Σωκράτη. Ως χαρισματικοί διδάσκαλοι, χωρίς να έχουν αποκτήσει κάποιο τίτλο σπουδών και χωρίς να ασκούν κάποιο επάγγελμα υπήρξαν φορείς της πιο καθαρής μορφής του χαρίσματος⁷⁸.

Η χαρισματική προσωπικότητα του ηγέτη είναι προικισμένη με αίγλη. Η υπακοή σε ένα χαρισματούχο συναρτάται με συγκινησιακούς παράγοντες που διεγείρουν και διατηρούν τον έλεγχο των ακολούθων. Ο χαρισματικός ηγέτης δεν είναι μια προσωπικότητα αθάνατη αλλά εφήμερη και σε ότι αφορά τους ακόλουθούς του αποτελεί ένα φαινόμενο. Επίσης δε διαθέτει, συνήθως, διάδοχο του δικού του διαμετρήματος και αφήνει τη σφραγίδα του βαθιά χαραγμένη στην ιστορία του τόπου. Ο προικισμένος με το χάρισμα ηγέτης, διακατέχεται από ξένες και ασυνήθιστες δεξιότητες, οι οποίες τον κάνουν να ξεχωρίζει από τους συνηθισμένους ανθρώπους και να θεωρείται φυσικός ηγέτης ακριβώς λόγω των σπάνιων δυνατοτήτων του. Ως ένα πολύπλοκο φαινόμενο αντιστέκεται σε κάθε εύκολο προσδιορισμό. Ο χαρισματικός ηγέτης αποτελεί ένα σπάνιο φαινόμενο, με ιστορικές ρίζες τους ιδρυτές θρησκειών και τους προφήτες. Αδύνατο να συγκριθεί με κάποιο πρότυπο γιατί είναι μοναδικός. Ο μαγνητισμός που διατηρεί προς τους πιστούς του τον μεταμορφώνει σε ίνδαλμα. Η ισχύς του χαρίσματος του ηγέτη είναι η αναγνώρισή του από τους πιστούς. Δεν είναι λοιπόν οι όποιες πραγματικές ικανότητες που θεμελιώνουν το χάρισμα, αλλά η πίστη και μόνο η πίστη. Δεν πρόκειται όμως μόνο για ιδιότητα, αλλά και για σχέση. Δεν νοείται χαρισματικός ηγέτης χωρίς οπαδούς, χωρίς πιστούς, χωρίς ακόλουθους. Βέβαια και η πίστη χρειάζεται κάποιο

---

⁷⁸ Χιωτάκης Σ. , *Για μία κοινωνιολογία των ελευθέρων επαγγελματιών*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994, σσ. 95-96.

αποτέλεσμα, κάποιο «έργο - απόδειξη», κάποιο «θαύμα» για να εμπνευστεί και προπαντός, για να ανανεώνεται περιοδικά. Στον τομέα του λοιπόν ο χαρισματικός ηγέτης θεωρείται «μάγος» και «θαυματοποιός». Αν όμως η επιτυχία του διαφεύγει για μεγάλο διάστημα, αν φανεί ότι οι «μαγικές» του ικανότητες τον έχουν εγκαταλείψει, τότε αργά ή γρήγορα η πίστη θα κλονιστεί και πολλοί οπαδοί θα τον εγκαταλείψουν.

Ο χαρισματικός ηγέτης, ως ένας από μηχανής θεός, γίνεται αντικείμενο αληθινής αφοσίωσης. Η ιδιαίτερη αισθητή φωτεινότητα που ακτινοβολεί το πρόσωπό του διαχέεται στους ακόλουθούς του. Η τυφλή πίστη που αξιώνει από το επιτελείο του ισοπεδώνει κάθε δέσμευσή του από γραπτούς και άγραφους νόμους. Δε δεσμεύεται ούτε από τις ίδιες τους τις δεσμεύσεις⁷⁹.

Η ελευθερία που διαθέτει ο χαρισματούχος παραμένουν απρόσιτη και αδιανόητη στους υπόλοιπους κοινούς ηγέτες. Μόνη του δέσμευση η ιερή αποστολή του με την οποία έχει ταυτιστεί. Το πόσο μοναδική προσωπικότητα είναι ο χαρισματικός ηγέτης γίνεται πρόδηλο όταν έρχεται η ώρα της διαδοχής του. Η αντικατάσταση ενός ηγέτη με υπερφυσικές ιδιότητες αποτελεί αξεπέραστη διαδικασία. Το πρόβλημα της διαδοχής του χαρισματούχου δεν επιδέχεται καμία λύση και προκαλεί ανασφάλειες στον νέο μαθητευόμενο «μάγο - ηγέτη».

Τα θεμέλια του χαρίσματος δεν είναι οι πραγματικές ικανότητες του ηγέτη αλλά η πίστη. Και αυτό γιατί πίστη σημαίνει σχέση, σημαίνει θαύμα, σημαίνει απόδειξη, σημαίνει μαγικές ιδιότητες. Η απόδειξη του χαρίσματος επαληθεύεται από τις επιτυχίες του μοναδικού χαρισματικού ηγέτη. Η χαρισματική κυριαρχία στηρίζεται στις προσωπικές αρετές του ηγέτη.

Για να το ξαναεπαναλάβουμε δίνοντας έμφαση: ο χαρισματικός

---

⁷⁹ Μαυρογορδάτος Γ.Θ, *Ο χαρισματικός ηγέτης*, Τα Νέα, 17/03/2001.

ηγέτης διαθέτει ξεχωριστές δυνάμεις δοσμένες από θεϊκή δύναμη. Για να κατανοήσουμε τι εννοεί ο Weber με τον χαρισματικό ηγέτη είναι σκόπιμο να ακολουθήσουμε τον ίδιο, ο οποίος το παρουσίασε σε αντίθεση με τους άλλους δύο τύπους νομιμοποιημένης κυριαρχίας⁸⁰.

Οι ασυνήθιστοι και οι έκτακτοι καιροί δίνουν εντολή για ασυνήθιστους και έκτακτους ηγέτες. Οι καιροί της κρίσης αξιώνουν ξεχωριστούς - χαρισματικούς ηγέτες. Η δύναμη του χαρίσματος για τον Weber είναι μια ριζοσπαστική επαναστατική δύναμη που είναι αντίθετη με την νόμιμη κυριαρχία. Σε αντίθεση με την ορθολογικά νόμιμη κυριαρχία που είναι απρόσωπη και συνηθισμένη η χαρισματική κυριαρχία είναι ανορθολογική, προσωπική και εξαιρετική.

Ο αντιπαραδοσιακός του χαρακτήρας αντιστρέφει όλες τις αξίες. Η ασυνήθιστη ιδιότητα του χαρίσματος αναπαύεται στα αποκλειστικά προσωπικά χαρακτηριστικά του ηγέτη⁸¹. Κάθε μεθοδολογική ενασχόληση και κάθε προσπάθεια ενασχόλησης με το χάρισμα του Weber είναι ένα τολμηρό ταξίδι. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλούν οι έννοιες που συνυπάρχουν με τον ηγέτη: πάθος, συναίσθημα και συγκίνηση. Η υπακοή στον χαρισματικό ηγέτη οφείλεται και θεμελιώνεται στην προσωπική πίστη των κυριαρχούμενων, στην πίστη στις υπερφυσικές ικανότητες του ηγέτη και στην αφοσίωσή του. Όσον αφορά το καθαρό χάρισμα είναι «ξένο» για την οικονομία και τους κανόνες της. Στο εξαιρετικά πλούσιο και επίκαιρο το έργο του Weber η έννοια του χαρίσματος δανείστηκε από την παλαιοχριστιανική ορολογία ως μια έκτακτη κυριαρχία που δε σχετίζεται ούτε με την παραδοσιακή αλλά ούτε με την γραφειοκρατική. Ο χαρισματικός ηγέτης υπερέρχει λόγω της ικανότητάς του να μεταβάλει το σύστημα αξιών και των ηθικών στάσεων των ακολούθων του. Ο ίδιος γεννά νέες δομές και οικοδομεί νέα συστήματα αξιών. Η έννοια του χαρίσματος δεν αξιολογεί

---

⁸⁰ Adair Toteff C., *Max Weber's Charisma*, Journal of classical sociology, Sage 2005, σελ. 6.

⁸¹ Στο ίδιο, σελ. 7.

σε καμία περίπτωση ούτε θετικά αλλά ούτε αρνητικά τον κάτοχό του, όπως και οι ιδεατοί τύποι του Max Weber είναι έννοιες αξιολογικά ουδέτερες. Η ζωή της χαρισματικής ηγεσίας είναι χρονικά περιορισμένη και τις περισσότερες φορές τελειώνει με τη φυσική εξόντωση του ηγέτη, ο οποίος δεν ανταποκρίθηκε στις απαιτήσεις των καιρών και σε εκείνους που κλήθηκε να εκπροσωπήσει. Ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της χαρισματικής ηγεσίας ανήκει και η αδυναμία προσδιορισμού του ιδεολογικού προσανατολισμού. Ο χαρισματικός ηγέτης επιδιώκει για την επιτυχία ενός σκοπού την όσο το δυνατό μεγαλύτερη κινητοποίηση των οπαδών του⁸². Εκτός από την προσωπική του ακτινοβολία και τις ιδιαίτερες χαρισματικές του ιδιότητες πρέπει να επιβάλλεται στους οπαδούς απαιτώντας πλήρη υπακοή και υποταγή. Η υποταγή και η υπακοή πηγάζουν από τις αδιαφιλονίκητες ικανότητές του. Η σχέση κυριαρχίας - υποταγής του χαρισματικού ηγέτη με τους οπαδούς του επιβιώνει όσο ο ηγέτης λειτουργεί ως χαρισματικός. Όταν οι ακόλουθοί του χάσουν την τυφλή εμπιστοσύνη τους στις ηγετικές του ικανότητες ξεκινά η εξασθένιση της ακτινοβολίας που μπορεί να φτάσει και στην εξαφάνιση του χαρίσματος. Η δεσποτική θέση του χαρισματικού ηγέτη λειτουργεί αποδοτικά όσο καιρό οι μάζες κάνουν δεκτό τον χαρισματικό ηγέτη. Από τη στιγμή που μειωθεί η ακτινοβολία του, μειώνεται και η κυριαρχία του. Ο χαρισματικός ηγέτης προσπαθεί να διατηρεί μέσω των οπαδών του τον διαρκή έλεγχο και επαφή με τις μάζες. Στην πραγματική χαρισματική ηγεσία υπάρχει μια διαρκή λειτουργική αλληλεπίδραση, η οποία εξασφαλίζει στον χαρισματικό ηγέτη τον έλεγχο και την αποδοτικότητα της κυριαρχίας του.

Ο τύπος του χαρισματικού ηγέτη στην πολιτική χαρακτηρίζεται από μαγικές ικανότητες στα μάτια των ακολούθων του, από την ικανότητα

---

⁸² Κατσούλης Η., *Επιστημολογικά Προβλήματα της Σύγχρονης Πολιτικής Επιστήμης*, Παπαζήσης, Αθήνα 1984, σσ. 272.

να επιβάλλεται χωρίς αντιρρήσεις. Η εμφάνιση του χαρισματικού ηγέτη πραγματοποιείται σε κρίσιμες εποχές, σε μεταβατικές περιόδους, στη διάρκεια των οποίων δημιουργείται ένα πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό ή και συνειδησιακό κενό⁸³.

Ο Max Weber θέλει να σώσει την έννοια του ατομισμού μέσα από τους συνθλιπτικούς μηχανισμούς της γραφειοκρατίας. Αναζητεί έτσι έναν ηγέτη να παρακάμψει αυτούς τους μηχανισμούς. Το κοινοβούλιο ως μηχανισμός παραγωγής πολιτικών εν γένει είναι ένα βάρος για τον Weber. Όπως έλεγε και ο ίδιος στα κόμματα, *είναι το πεπρωμένο σας να γίνεται όπως και οι άλλοι*, εννοώντας τους γραφειοκράτες. Ο χαρισματικός ηγέτης του Weber μεταφέρει θείο μήνυμα. Επιπρόσθετα καταφέρνει να πείσει τους μαθητές του οι οποίοι διαδίδουν τις διαταγές του. Αυτοί αποτελούν τον ιμάντα μετάβασης της κυριαρχίας. Μακριά από τις νομιμοποιητικές δομές της ορθολογικά νομότυπης κυριαρχίας και της παραδοσιακής κυριαρχίας του αιώνιου χθες ο χαρισματικός ηγέτης έχει πρόσβαση στην πηγή του απόλυτου, αντιπροσωπεύει τις χαμένες προσδοκίες και σηματοδοτεί τη μετάλλαξη και τις μεγάλες αλλαγές. Αν κάποιος κατορθώνει να εξαργυρώσει τις αξίες που ευαγγελίζεται, αυτός είναι ο χαρισματικός ηγέτης με την υπεύθυνη πολιτική πρακτική του. Δια μέσου αυτής της πολιτικής υπευθυνότητας που το μέσο θυσιάζεται στον σκοπό πολλές φορές εισάγονται ρηξικέλευθες νέες αρχές και αξίες⁸⁴.

Ο ηγέτης στην χαρισματική κυριαρχία δίδει τις εντολές. Οι πιστοί ακόλουθοι πείθονται από τις εξαιρετικά ασυνήθιστες ικανότητες του φορέα του χαρίσματος. Σε αυτή την έντονα προσωποπαγή σχέση η κυριαρχία του χαρισματικού ηγέτη ασκείται χωρίς προβλήματα όσο διαρκούν οι ηρωικές δυνάμεις του. Όσον αφορά στην συγκρότηση του χαρισματικού επιτελείου, κριτήριο στελέχωσης δεν αποτελούν τα ειδικά προσόντα αλλά αντ' αυτού η ισχύς της προσωπικής αφοσίωσης στον

---

⁸³ Στο ίδιο, σσ. 262-264.

⁸⁴ Τσίρος Ν., ό.π., σσ. 240.

χαρισματικό ηγέτη⁸⁵. Ο χαρισματικός ηγέτης καλεί τους ακόλουθούς του να υπερβούν την καθημερινότητα.

Ο χαρισματούχος ηγέτης υπήρξε σε όλες τις ιστορικές εποχές και σε όλους τους τόπους, γεγονός όπου ο Weber παρουσιάζει στο έργο του με την αξεπέραστη πληρότητά του και την πλούσια περιπτωσιολογία των χαρισματικών ηγετών. Οι οπαδοί του τον ακολουθούν τυφλά, σχεδόν υπνωτισμένοι, πιστεύοντας στις υπεράνθρωπες δυνατότητές του. Στο πρόσωπο του βλέπουν το μεσσία ο οποίος θα τους βγάλει από τη δύσκολη κατάσταση της κρίσης που βιώνουν. Πρωτού κάνει την εμφάνισή του ο χαρισματικός ηγέτης έχει κάνει αισθητή την παρουσία της η προσδοκία της εμφάνισής του.

Ο χαρισματικός ηγέτης εκτός από ένα πρόσωπο με εξέχουσες δεξιότητες πρέπει να επιφέρει και την κοινωνική ευημερία των οπαδών του. Όταν το χάρισμα του παύει να επαληθεύεται καταρρίπτεται και η χαρισματική σχέση από την οποία πηγάζει η αξεπέραστη δύναμή του⁸⁶. Ο χαρισματικός ηγέτης είναι προικισμένος με το υπερφυσικό, το υπεράνθρωπο ή τουλάχιστον με συγκεκριμένες ξεχωριστές δυνάμεις ή ιδιότητες, οι οποίες δεν είναι προσβάσιμες στον άνθρωπο της καθημερινότητας αλλά θεωρούνται θεϊκής προέλευσης και βάση αυτών το άτομο που τις έχει είναι ο ηγέτης. Το χάρισμα είναι η σπουδαιότερη επαναστατική δύναμη σε ιστορικά παραδοσιακές περιόδους. Ως χάρισμα αγνοεί τις θεωρήσεις οικονομικής αποδοτικότητας και ορθολογικότητας. Ο χαρισματικός ηγέτης μαζί με τους ακολούθους του αποτελούν μία ισχυρή κοινωνική συνάθροιση, ένα επαναστατικό κίνημα. Ο ηγέτης δεν έχει το εξειδικευμένο επιτελείο να τον υποστηρίξει αλλά ένα χαρισματικό επιτελείο από έμπιστους που συγχρόνως ψάχνουν και για μία σταθεροποίηση και θεσμοποίηση της θέσης τους αυτής. Χωρίς να έχουν τα ειδικά προσόντα της γραφειοκρατίας δεν έχουν και προνόμια αφού

---

⁸⁵ Στο ίδιο, σελ. 243.

⁸⁶ Στο ίδιο, σσ. 247-248.

είναι προσωπική επιλογή του χαρισματικού ηγέτη. Όταν κρίνει αυτός ότι απέτυχαν μπορεί να τους αποπέμψει το ίδιο γρήγορα⁸⁷. Ο ηγέτης απαιτεί την άνευ όρων αφοσίωση από τους ακολούθους του. Μπορεί κάποιος να αντιληφθεί ότι η σχέση αυτή μεταξύ του χαρισματικού ηγέτη και των οπαδών του είναι μια σχέση ιδιαίτερη. Περιέχει πίστη, ελπίδα, ενθουσιασμό, θεϊκές δυνάμεις και συνεχή αποτελέσματα επαλήθευσης⁸⁸. Θεωρητικά είναι εύκολο να δούμε πότε το χάρισμα κάνει την εμφάνισή του. Όταν ηγέτης και οπαδοί σε περιόδους κινδύνου και απελπισίας, αναζητώντας την ελπίδα από την μια οι οπαδοί και από την άλλη ο ηγέτης που αισθάνεται την κλήση έχει βρει τους ακόλουθους που θα τον οδηγήσουν στο "θαύμα". Το χάρισμα μερικές φορές γεννιέται από την αναζήτηση και τη λαχτάρα για ένα "θαύμα". Από την άλλη παραμένει ένα σπάνιο γεγονός που το γεννά η πεποίθηση ενός άνδρα ως ένα μυστηριώδες - "θεϊκό χάρισμα". Αυτό το χάρισμα έχει μια πολύ μεγάλη ιστορική έκταση και το χάρισμα είναι ένα δώρο Θεού. Στην στρατιωτική κατάσταση ο πολέμαρχος λόγω του σπουδαίου του θάρρους λατρεύεται από τους ακόλουθούς του (στρατιώτες γεμάτοι με τόλμη) ως ήρωας για τις κατακτήσεις του. Σε αντιστοιχία, η μαγική ιδιότητα ενός χαρισματικού μάγου έχει την ικανότητα να εκστασιάζει την θυσιαστική κοινότητα και να εκπέμπει φόβο λόγω των μαγικών κατορθωμάτων και των χρησμών του. Στις σχέτες και στις κοινότητες μαιητών ο προφήτης με την ασκητική του ιδιότητα υπακούεται ευλαβικά από τους ακόλουθους εξαιτίας των αποκαλύψεων που έχει επιφέρει στη κοινότητά τους. Στην σφαίρα της πολιτικής το χάρισμα δίνει μία σημαντική ελευθερία στις επιλογές των πολιτικών του ηγέτη. Ενώ το χάρισμα του μάγου και του προφήτη αφήνει θετικά σημάδια στην καθημερινή συμπεριφορά των ακολούθων, μετά από μια πολιτική συγκέντρωση τα συναισθήματα των διαδηλωτών μετά το πέρας μπορεί να χαθούν στην

---

⁸⁷ Bendix R., ό.π., σελ. 343.

⁸⁸ Στο ίδιο, σελ. 344.

πλατεία της συγκέντρωσης. Κατά κανόνα το χάρισμα αποτελεί μια πολύ ατομική ιδιότητα. Η χαρισματική κυριαρχία παραμένει μικρή σε διάρκεια αφού η πίστη και τα εκστατικά συναισθήματα των ακολούθων δεν έχουν συνέχεια. Η πίστη στο αλάθητο δεν είναι σταθερή. Η αφοσίωση προκαλεί την εσωτερική ανάγκη των ακολούθων να υπακούσουν τις εντολές του ηγέτη ακόμα και αν δεν είναι στο συμφέρον των ίδιων των ακολούθων. Όταν η αφοσίωση γίνει αίσθηση καθήκοντος τότε και η ηγεσία μετατρέπεται σε χαρισματική. Με το προσωπικό του χάρισμα ο ηγέτης πράττει ξεχωριστά κατορθώματα και όσο συνεχίζει να κάνει θαύματα η χαρισματική του ηγεσία βρίσκεται σε άνθιση⁸⁹. Ο χαρισματικός ηγέτης κυριαρχεί τους χαρισματικά κυριαρχούμενους, τους οπαδούς, οι οποίοι και αξιολογούν τις χαρισματικές τους δυνάμεις⁹⁰. Η αξιολόγηση του χαρισματικού ηγέτη από τους οπαδούς αποτελεί καθήκον, όπως και να φυλάττουν πίστη προς αυτόν και να μη τον εγκαταλείπουν όσο αυτός έχει την ισχύ του γνήσιου χαρίσματος. Χωρίς την πιστοποίηση δεν μπορεί να υπάρξει η αναγνώριση και να διατηρηθεί η χαρισματική σχέση⁹¹. Ο ηγέτης είναι ο ένας, ο κύριος, ο μοναδικός, ο εκλεκτός, αυτός που γεννά ενθουσιασμό, ελπίδα και ευδαιμονία στους οπαδούς⁹². Ανάμεσα στον ηγέτη και τους οπαδούς δημιουργείται μια αυστηρά προσωπική και χαρισματική σχέση, σχέση που υφίσταται μέσω όρκων πίστης και υποταγής. Οι μαγικές δυνάμεις του χαρισματικού ηγέτη συσπειρώνουν γύρω του ένα χαρισματικό επιτελείο άνευ ιεραρχίας και ειδικής εκπαίδευσης. Το χαρισματικό επιτελείο δεν υπόκειται σε γραφειοκρατικές δομές και θεσμικούς κανόνες. Πλήρης στοιβάδες γύρω από τον πυρήνα του χαρισματικού ηγέτη είναι απαραίτητοι για την άσκηση της χαρισματικής κυριαρχίας. Το χάρισμα εμφανίζεται σε όλες τις ιστορικές περιόδους και γεννιέται σε

---

⁸⁹ Schweitzer A., *The Age of Charisma*, Nelson – Hall, Chicago 1984, σελ. 17.

⁹⁰ Weber M., *Οικονομία και κοινωνία*, τ. 1, ό.π., σελ. 275.

⁹¹ Στο ίδιο, σελ. 276.

⁹² Στο ίδιο, σσ. 276-277.

καταστάσεις κρίσεις και πολιτικής αστάθειας, μετά από μεγάλες αποτυχίες και καταστροφές όπου και καλλιεργούνται περίοδοι επαναστάσεων. Οι χαρισματικοί ηγέτες έρχονται να αναλάβουν την διοίκηση σε αυτές τις καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης. Η κατηγορία των απόλυτων αποκλειστικών χαρισματικών κυριαρχιών χωρίς τα χαρακτηριστικά των άλλων δύο δηλαδή τύπων κυριαρχίας αποτελεί ένα σπάνιο κυριαρχικό φαινόμενο⁹³. Ο φορέας του χαρίσματος νομιμοποιείται από την αναγνώριση του ηγέτη από τους οπαδούς⁹⁴. Η επιστημονική μέθοδος του Weber στην ανάλυση του χαρίσματος αποτελεί καρπό πολυετών ερευνών. Ο χαρισματικός ηγέτης παρακινείται από την εσωτερική κλήση να δράσει και να επηρεάσει το πεπρωμένο των ανθρώπων. Ο Weber με αυτόν τον τρόπο εξιδανίκευε τον τύπο του χαρισματικού ηγέτη. Όμως αυτός ο τύπος δεν ήταν κάποιο μυθολογικό μέσο αλλά η εικόνα ενός ηγέτη την οποία και θα επιθυμούσε να ενσαρκώσει ο ίδιος⁹⁵. Ο χαρισματικός ηγέτης είναι κάποιος δεν έχει οργανωμένη μηχανή στη διάθεσή του και του οποίου η κυριαρχία δεν έχει αποκτηθεί με την καθιερωμένη διαδικασία. Έχει τη δύναμη να μπορεί να μεταφέρει στους οπαδούς του το χάρισμα του και να εξασφαλίζει την υπακοή τους με την πειθώ⁹⁶. Ο χαρισματικός ηγέτης έρχεται σε αντίθεση με τις καθιερωμένες κυριαρχίες, αναλαμβάνει την υποχρέωση να αμφισβητεί τις επικρατούσες αξίες και πεποιθήσεις και να ανατρέψει την κυρίαρχη θεσμοθετημένη κοσμοαντίληψη και τις ηθικές επιταγές της. Σε αυτή την μάχη βασίζεται στην κυριαρχία θέσπισης του χαρίσματος για να αμφισβητήσει τις θεσπισμένες αρμοδιότητες που ασκούνται από το πολιτικό σύστημα και να αποδυναμώσει ηθικά και συμβολικά τον έλεγχο του πάνω στις καταπιεσμένες μάζες. Ότι κι αν λέει ο ηγέτης, ότι ζητάει, είναι σωστό, ακόμη και αν είναι αντιφατικό.

---

⁹³ Στο ίδιο, σελ. 304.

⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 307.

⁹⁵ Aron R., ό.π., σελ. 140.

⁹⁶ Andreski S., *Max Weber's Insights and Errors*, Routledge & Kegan Paul, 1984, σσ. 107-109.

Είναι σωστό επειδή το έχει πει ο ηγέτης.

Οι ακόλουθοι είναι σε θέση να επιλέγουν τους κατάλληλους ηγέτες. Επίσης, αν και είναι ανίκανοι να κινητοποιηθούν από μόνοι τους, ένας χαρισματικός ηγέτης έχει τη δύναμη να εμπνεύσει τις ανορθολογικές μάζες, να τις κινητοποιήσει και έτσι να εφαρμόσει το πολιτικό του πρόγραμμα ενώ ταυτόχρονα να επιβάλλει τον απαιτούμενο έλεγχο στη γραφειοκρατία. Φαίνεται τελικά ότι ο Weber, θεωρεί πως οι μάζες έχουν μια τεράστια κυριαρχία στα χέρια τους, την οποία όμως αδυνατούν να αξιοποιήσουν. Αυτός είναι και ο ρόλος του χαρισματικού ηγέτη.

Τα επαναστατικά κινήματα έχουν το ρόλο ανάδειξης των χαρισματικών προσώπων. Μέσα σε κρίσιμες περιόδους έντονων κοινωνικών καταστάσεων, η έντονη αμφισβήτηση καλλιεργεί το έδαφος για επαναστατικές αλλαγές. Το ρόλο τότε αναλαμβάνουν οι χαρισματικοί ηγέτες. Αφού τους αναγνωρίσουν οι ακόλουθοι, τους παρέχουν την υποστήριξη για τη λειτουργία της χαρισματικής κυριαρχίας και των θαυμαστών τους πράξεων⁹⁷.

Ο αρχόμενος ηγέτης πρέπει να προετοιμάσει τον εαυτό του για το έργο που του έχει ανατεθεί. Πρέπει να αναμειχθεί σε μια σειρά δράσεων που δείχνουν μια όλο και ισχυρότερη θέληση, θάρρος, και εξαιρετικές ικανότητες. Την ίδια ώρα, πρέπει να αποφύγει συγκεκριμένες κοσμικές απολαύσεις και έτσι να δείξει την πεισμωνμένη του δέσμευση στο έργο του.

Η εξέλιξη της αφοσίωσης των ακολούθων αντιμετωπίζει παρόμοιες δυσκολίες. Η απαιτούμενη ψυχολογική προδιάθεση σε πιθανούς ακολούθους δεν είναι διαθέσιμη πάντα και παντού. Συγκεκριμένες πολιτισμικές εμπειρίες, όπως ο θαυμασμός για μια αυτοκρατορική διακυβέρνηση, μπορούν να παράγουν την συναισθηματική ετοιμότητα για έναν ηγέτη, ή συγκεκριμένες ακραίες κρίσεις μπορούν να δημιουργήσουν ευρύ φόβο για το μέλλον μιας ομάδας ή μιας χώρας,

---

⁹⁷ Χιωτάκης Σ., εισαγωγή στο Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, ό.π., σσ. 57-59.

έτσι ώστε οι ακραίες δυσκολίες να φαίνονται διαχειρίσιμες μόνο από έναν προικισμένο ηγέτη. Μόνον όταν υπάρχουν τέτοιες λανθάνουσες προδιαθέσεις μπορεί η αξίωση του ηγέτη γεμάτου αυτοπεποίθηση να γίνει αποδεκτή από τις μάζες και να μεταφραστεί σε αφοσίωση των ακολούθων.

Για να συνοψίσουμε τα προηγούμενα, ένας ηγέτης δε χρειάζεται να βρεθεί στην κυριαρχία, εθνική ή άλλη, για να θεωρηθεί χαρισματικός. Αυτό που έχει σημαντικό βάρος είναι το αν ή όχι έχει χαρισματική ακολουθία και αν δείχνει μια τάση να γίνει το κέντρο ενός χαρισματικού κινήματος όπως αυτό ορίστηκε προηγουμένως. Για να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος λάθους στην κατηγοριοποίηση ενός ηγέτη ως χαρισματικού, έχει μεγάλη σημασία λοιπόν, να μελετηθεί το βάρος του και το αποτέλεσμα του σε αυτούς τριγύρω του πριν βγει στην κυριαρχία. Μπορούμε να το θέσουμε ως γενικό κανόνα ότι όταν ένας ηγέτης - προσωπικότητα είναι αυθεντικά χαρισματικός, το χάρισμά του θα αρχίσει να εμφανίζεται πριν αυτός γίνει πολιτικά ισχυρός.

Συνοπτικά, ο χαρισματικός ηγέτης είναι κάποιος ο οποίος: στο βαθμό που διαθέτει ασυνήθιστες προδιαθέσεις μαζί με τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες να τις καλλιεργήσει και να τις αναπτύξει. Τότε μπορεί ίσως (ανάλογα με τις συγκυρίες) να αναδεικνύεται ως φορέας λυτρωτικών αγαθών. Είναι ένας ηγέτης που μπορεί να προσφέρει τον εαυτό του σε μια ομάδα ανθρώπων σε απελπισία πειστικά, ως κάποιος που είναι ιδιαίτερα ειδικός στο να τους οδηγήσει μακριά από τη δυσχέρειά τους. Είναι κατά βάθος ένας σωτήρας, ή τουλάχιστον έτσι τον αντιλαμβάνονται οι ακόλουθοί του.

Αν και οι χαρισματικοί ηγέτες μπορούν να διαφέρουν ανά τύπο, φαίνεται να υπάρχουν μερικές κοινές ιδιότητες μεταξύ τους σαν κατηγορία. Αξιοσημείωτη μεταξύ τους είναι η αίσθηση αποστολής, αποτελώντας στο κίνημα και στον εαυτό τους το επιλεγμένο εργαλείο

για την ηγεσία του κινήματος στον προορισμό του. Ο χαρισματικός ηγέτης συνήθως ακτινοβολεί μια έντονη εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη και την καλοσύνη των σκοπών που διακηρύττει για το κίνημα, στην πρακτική πιθανότητα να εκπληρωθούν αυτοί οι σκοποί, και το δικό του ειδικό κάλεσμα και ικανότητα να παρέχει την ζητούμενη ηγεσία. Περιπτώ να πούμε πως, στη ζωή των περισσοτέρων τέτοιων ηγετών, ακόμη και εκείνων που επιτυγχάνουν, υπάρχουν στιγμές αποθάρρυνσης και απόγνωσης όταν αυτοί και ο σκοπός τους φαίνεται να αποτυγχάνουν. Αλλά δεν είναι χαρακτηριστικό αυτών να δείχνουν τέτοια συναισθήματα δημοσίως. Αντίθετα, δείχνουν μια πειστωμένη αυτοπεποίθηση και πίστη στις προοπτικές νίκης και επιτυχίας του κινήματος. Αυτή ίσως και να είναι η ιδιότητα που υπογραμμίζει το χάρισμά τους πάνω από όλες τις άλλες, και εξηγεί την ακραία πίστη και αφοσίωση που εμπνέουν στους ακολούθους τους, μιας και οι άνθρωποι με ανάγκη σωτηρίας από την μια ή άλλη μορφή απελπισίας, όντας συχνά γεμάτοι ανησυχία, απαντούν εύκολα με μεγάλη συναισθηματική θέρμη σε έναν ηγέτη που μπορεί να τους εξάψει ή να τους ενισχύσει σε μια πίστη για την πιθανότητα της σωτηρίας. Αυτή η πίστη στο κίνημα και η αίσθηση της προσωπικής τους αποστολής του να ηγηθούν είναι ένα κοινό στοιχείο, για παράδειγμα, στις διάφορες βιογραφίες από τους πιο εντυπωσιακούς χαρισματικούς ηγέτες του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, του Λένιν, του Χίτλερ και του Μουσολίνι όπως και του Ελευθέριου Βενιζέλου, του Τσώρτσιλ και του Κεμάλ.

Η πολιτική σκέψη του Max Weber ήταν βαθιά ριζωμένη στην πραγματικότητα, μια σκέψη πρακτικού πολιτικού, ο οποίος αντιμετώπιζε καταστάσεις συγκεκριμένες με κατεύθυνση τη δράση από τη σαφή γνώση του σκοπού.

Αναγνώριζε ότι η σύγκρουση είναι ο δημιουργός κάθε εξωτερικής και εσωτερικής πνευματικής ζωής. Είδε καθαρά τη σύγκρουση και είχε το σθένος να την υπομένει⁹⁸. Υποστήριζε ότι δεν υπάρχει μόνο ένα ιδανικό πολίτευμα, πρέπει να υπάρχουν αντίβαρα αλλιώς έχουμε αυθαιρεσίες.

Ο Max Weber είχε δει πιο καθαρά από όλους μέσα στο πεδίο του οικονομικού συστήματος το οποίο ονομάζεται ειρηνικός ανταγωνισμός. Είχε πάθος για την ελευθερία του ατόμου και πίστευε ότι ο άνθρωπος, όπου είχε μεγάλο περιεχόμενο για τον Γερμανό κοινωνιολόγο είναι ο πυρήνας αυτού του περιεχομένου. Ο άνθρωπος μέσα από την ανάγκη που προβάλλει από την καθημερινή πάλη με τον άγγελο και τον διάβολο μπορεί μόνος του να διαμορφώσει τον εαυτό του.

Η ένταξη στη κοινωνική ζωή πραγματοποιείται με την κοινωνικοποίηση. Η κοινωνία, ή κατά τον Αριστοτέλη η «πόλις», προηγείται σε σχέση με το άτομο. Το άτομο όπως άλλωστε και η οικογένεια δεν είναι δυνατό να νοηθεί ανεξάρτητα από την κοινωνία. Ο άνθρωπος είναι δημιούργημα της κοινωνίας και από την άλλη πλευρά η κοινωνία είναι δημιούργημα του ανθρώπου. Η πρώτη θέση προβλήθηκε από το Γάλλο κοινωνιολόγο Emile Durkheim και η δεύτερη από το Γερμανό κοινωνιολόγο Max Weber. Ο πρώτος είδε την κοινωνική πραγματικότητα από τη σκοπιά της συλλογικότητας και ο δεύτερος από

---

⁹⁸ Κυπραίος στο: Weber M., ό.π., σσ. 80-84.

την οπτική γωνία του ενεργούντος προσώπου. Με τη σύνθεση και των δύο αυτών θέσεων αναζητήθηκε μια καλύτερη προσέγγιση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Ο χαρισματικός ηγέτης του Max Weber πληροί τις προϋποθέσεις του επαγγέλματος της πολιτικής με τη σημασία της εσωτερικής κλήσης του πολιτικού⁹⁹. Ως αντίθετη έννοια στην πολιτική της αφοσίωσης στο άκαμπο φρόνημα δεν επιλέγει την Realpolitik¹⁰⁰, στον πολιτικό της οποίας τον διατυπώνει την πολεμική του, συγχρόνως με τον πολιτικό της αφοσίωσης στην ιδεολογία και το φρόνημα, αλλά την πολιτική της ευθύνης. Εξαπολύει την οργή του προς τους πολιτικούς των πεποιθήσεων και στους αγωνιστές της πίστης, κυρίως στους μη γνήσιους αγωνιστές της πίστης, οι οποίοι πολλαπλασιάζονται ραγδαία σε επαναστατικές περιόδους. Αναγνωρίζει με ιδιαίτερο θαυμασμό τους γνήσιους αγωνιστές της πίστης. Σαν συμπέρασμα προβάλλει ότι η ηθική της αφοσίωσης στις πεποιθήσεις και η ηθική της ευθύνης δεν αποτελούν απόλυτες εναλλακτικές και αντίθετες έννοιες αλλά ο συνδυασμός τους διαμορφώνει τον γνήσιο πολιτικό άνθρωπο στον οποίο η πολιτική αποτελεί υπεύθυνο επάγγελμα¹⁰¹. Για τον Max Weber ο πολιτικός ως ηγέτης σε μια μαζική δημοκρατία οφείλει να είναι ένας πολιτικός της ευθύνης με ένστικτο αυτό της δύναμης ως μέσον, με αίσθημα αυτό της ευθύνης, με αίσθηση αυτή του μέτρου, με πάθος στις υποθέσεις και για τα καταφέρει όλα αυτά πρέπει να είναι ρήτορας. Πέραν των παραπάνω οφείλει να έχει το χάρισμα της πολιτικής και να είναι μπροστά σε μια ανάγκη έτοιμος να κάνει το αδύνατο ώστε με το σκοπό αυτό να φτάσει στο δυνατό. Ένας δηλαδή ηγέτης - ήρωας πολιτικός¹⁰². Ο Weber ασχολήθηκε με τη μοναδική και εξαιρετική ψυχολογική δύναμη της εσωτερικής αλλαγής των ανθρώπων και των επαναστατικών συνεπειών

---

⁹⁹ Schluchter W., *Τι σημαίνει πολιτική Ηγεσία*, ό.π., σελ. 4.

¹⁰⁰ Realpolitik είναι η πολιτική της ωμής της ωμής βίας, του πολέμου και του εξαναγκασμού.

¹⁰¹ Schluchter W., ό.π., σελ. 17-18.

¹⁰² Στο ίδιο, σελ. 20-21.

της αλλαγής αυτής¹⁰³.

Συγκεκριμένα ο Weber θεωρεί ότι «η ελπίδα για λύτρωση έχει τις μεγαλύτερες συνέπειες στο τρόπο ζωής όταν η λύτρωση συλλαμβάνεται ως εσωτερική διαδικασία, όταν δηλαδή ισχύει ως καθαγίαση». Η διαδικασία της καθαγίασης δύναται να παρουσιασθεί είτε ως σταδιακή διαδικασία εξαγνισμού είτε ως ξαφνική μεταστροφή του φρονήματος «μετάνοια», ως «παλιγγενεσία»¹⁰⁴.

Οι άνθρωποι υφίστανται μια εσωτερική αναγέννηση από την επίδραση της πολιτικής του χαρισματούχου. Οι άνθρωποι μετασχηματίζονται εσωτερικά. Ο στόχος της θρησκείας παλαιότερα, στις παραδοσιακές κοινωνίες ήταν η ατομική σωτηρία στο πλαίσιο μιας θρησκευτικής κοινότητας. Τώρα, στην πολιτική, που διαμορφώνεται από τον χαρισματούχο ηγέτη, οι άνθρωποι πιστεύουν ότι μπορούν να σωθούν και να δικαιωθούν πάλι, αλλά όχι υπό την θρησκευτική έννοια αλλά υπό την πολιτική. Συμμετέχουν εν τω όλω, συμμετέχουν στην πολιτική ολότητα που αγκαλιάζει η πολιτική του χαρισματούχου ηγέτη. Η μετάβαση από μια πολιτική κατάσταση σε μια καινούρια, προϋποθέτει την αποδοχή της από τους υπηκόους της πολιτικής αυτής κατάστασης. Η αποδοχή είναι μια διαδικασία εσωτερικής μεταβολής των ανθρώπων. Κανένα πολιτικό σύστημα δεν μπορεί να σταθεί εάν δε χαίρει της αφοσίωσης από τους πολίτες - υπηκόους. Η εσωτερική διαδικασία αντιστοιχεί σε μια αλλαγή στον τρόπο σκέψης των ανθρώπων για το πολιτικό σύστημα, σε μια μετάνοια που αφορά στη συλλογική εσωτερίκευση αξιών που πρεσβεύει το πολιτικό σύστημα. Η γνήσια χαρισματική κυριαρχία δε γνωρίζει αφηρημένους κανόνες δικαίου. Το «αντικειμενικό» δίκαιό της αποτελεί απόρροια του άκρως προσωπικού βιώματος της χάριτος και σημαίνει σύμφωνα με τον Weber, άρνηση της

---

¹⁰³ Kalyvas A., ό.π., σελ. 61.

¹⁰⁴ Weber M., *Οικονομία και Κοινωνία*, τ. 3, ό.π., σελ. 166.

δέσμευσης σε κάθε εξωτερική διάταξη¹⁰⁵. Αυτή η πίστη προκαλεί επανάσταση «έσωθεν» στους ανθρώπους και επιδιώκει να διαμορφώσει τα πράγματα και τις διατάξεις, σύμφωνα με την επαναστατική βούλησή της¹⁰⁶.

Το σοβαρό νόημα του γνήσιου χαρίσματος, δηλαδή η δοκιμασία του χαρισματούχου στην πράξη (από το βαθμό ευημερίας των υπηκόων του), έρχεται σε αντίθεση, σύμφωνα με τον Weber, με τις διεκδικήσεις της σύγχρονης «ελέω Θεού» μοναρχίας. Ο γνήσιος χαρισματικός κυρίαρχος, συνεχίζει ο Weber, είναι υπεύθυνος απέναντι στους κυριαρχούμενους. Ο κληρονομικός όμως μονάρχης είναι υπόλογος απέναντι σε μια "άνωθεν" ιδέα, σε μια οντότητα (όπως π.χ. στην «ελέω Θεού μοναρχία»). Η νομιμοποίηση της κληρονομικής μοναρχίας αποτελεί μια μορφή μεταβολής των χαρισματικών κανόνων σε νομικοταξικούς κανόνες. Στη περίπτωση αυτή το προσωπικό χάρισμα λέει ο Weber μπορεί να εκλείπει. Ο ηγέτης δεν είναι στην περίπτωση αυτή εξαρτημένος από την αναγνώριση των υπηκόων. Η μοναρχία αποτέλεσε ένα μύθο. Το εξαιρετικό χάρισμα κληρονομείται δι' αίματος, τα χαρακτηριστικά της μυθολογικής πραγματικότητας παραμένουν αναλλοίωτα. Είναι όμως δυνατόν, να επιτελεί τα καθήκοντά του σε μια κατάσταση εκτάκτου ανάγκης ένας τέτοιος χαρισματικός ηγέτης; Το χάρισμα είναι έκτακτη ιδιότητα, ποιότητα που αντιμετωπίζει έκτακτες ανάγκες της πραγματικότητας. Όταν καθημερινοποιείται τότε φανερώνονται οι αδυναμίες του χαρισματικού ιδεοτύπου. Ο Weber αναγνωρίζει ότι η ηθική της ευθύνης στην πολιτική δικαιώνει την προσωπικότητα του πολιτικού ηγέτη. Ο ηγέτης παλεύει με αντιτιθέμενες δαιμονικές δυνάμεις¹⁰⁷ με μοναδικό οδηγό την ευθύνη απέναντι στην

---

¹⁰⁵ Στο ίδιο. σσ. 253.

¹⁰⁶ Στο ίδιο. σσ. 257.

¹⁰⁷ Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, Κυπραίος Μ., ό.π., σσ. 164.

κοινωνία και το κράτος. Η μόνη ηθική γι' αυτόν είναι η ευθύνη της αντιμετώπισης των δεινών. Το βεμπεριανό αυτό πρόταγμα που απευθύνεται στον πολιτικό ηγέτη, εάν ιδωθεί υπό το πρίσμα του πολέμου, ο οποίος επέφερε δεινά στη Γερμανία αλλά και υπό το πρίσμα των εξελίξεων στη δεκαετία του 1930, που οδήγησε τη χώρα αυτή στον όλεθρο, φανερώνει την ικανότητα του Weber να βλέπει τα πράγματα χωρίς συναισθηματισμούς. Ο Weber δεν είναι ένας ηθικολόγος αλλά ένας πραγματιστής.

Έχει υποστηριχθεί ότι ο Weber, μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ενέταξε τα χαρακτηριστικά του χαρίσματος στο πλαίσιο μιας ουδέτερης, δημοψηφισματικά εκλεγμένης προσωπικότητας, η οποία θα συμβολίζει την ενότητα του κράτους και θα ίσταται πέρα από κομματικά και οικονομικά συμφέροντα¹⁰⁸. Αυτό συμβαίνει διότι μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο εμφανίσθηκαν νέες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες σε κοινωνίες όπως η Γερμανική. Οι υποστηρικτές της δημοψηφισματικής εκλογής του προέδρου της δημοκρατίας στη Γερμανία θεωρούσαν ότι κατά τον τρόπο αυτό διασφαλιζόταν η ανεξαρτησία του απέναντι στην εθνοσυνέλευση. Αυτό θα είχε ως συνέπεια τη διατράνωση της δημοκρατικής αρχής στο πρόσωπό του, ενόψει του γεγονότος ότι το κοινοβούλιο της εποχής έφθινε διαρκώς ως θεσμός λήψης πολιτικών αποφάσεων¹⁰⁹.

Η μετέπειτα πορεία των πραγμάτων μας αναγκάζει να θέσουμε το εξής ερώτημα: κατά πόσον η βεμπεριανή πολιτική θεωρία έδωσε πρόσφορο έδαφος για τη καλλιέργεια μιας θεωρίας ευνοούσας την δικτατορία του ηγέτη¹¹⁰;

Πολλοί μελετητές έχουν κατηγορήσει τον Weber ως θεωρητικό υποστηρικτή και θεμελιωτή ακόμη της πολιτικής κατάστασης που έφερε μετά το 1933 τον Χίτλερ στην κυριαρχία. Κατά τη γνώμη μου η θεωρία

---

¹⁰⁸ Calyvas, ό.π., σσ. 73.

¹⁰⁹ Τσίρος Ν., ό.π., σσ. 151.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σσ. 160.

του Weber για τον δημοψηφισματικό ηγέτη δεν μπορεί να στηρίξει την περίφημη θεωρία για τη δικτατορία του ηγέτη γιατί η έννοια του δημοψηφισματικού ηγέτη αλληλοπεριχωρείται με την έννοια της δημοκρατίας. Ο δημοψηφισματικός ηγέτης ελέγχεται από τον λαό. Ο δημοψηφισματικός ηγέτης είναι κατά κάποιο τρόπο η ενσάρκωση της δημοκρατικής αρχής. Η «δημοψηφισματική δημοκρατία», ο σημαντικότερος τύπος της ηγετικής δημοκρατίας, είναι σύμφωνα με το γνήσιο νόημά της ένα είδος χαρισματικής κυριαρχίας, η οποία κρύβεται υπό τη μορφή μιας νομιμοποίησης που συνεπάγεται από τους κυριαρχούμενους και συνεχίζει να υπάρχει μόνον μέσω αυτών¹¹¹.

Όταν ο Weber έθετε το δίλημμα: δημοκρατία με ηγέτη ή χωρίς ηγέτη περιήγαγε τη λαϊκή συμμετοχή στον παθητικό ρόλο της άβολης και ανίσχυρης μάζας που έπρεπε να παραμένει σιωπηλή και υπάκουη απέναντι στη βούληση του χαρισματικού ηγέτη. Λογικό επακόλουθο του διλήμματος αυτού ήταν ότι η ουσιαστική νομιμότητα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας δεν μπορούσε να κατανοηθεί ως η συνισταμένη των κοινωνικών αξιών, παρά μόνον ως πραγμάτωση των αξιών του χαρισματικού ηγέτη¹¹².

Η πολιτική λέει ο Weber «είναι ένα δυνατό και αργό τρύπημα σε σκληρές σανίδες, με πάθος και συγχρόνως με προοπτική. Και ο υπεύθυνος πολιτικός είναι ένας ήρωας. Είναι απόλυτα σωστό ότι ο άνθρωπος δε θα πετύχαινε το εφικτό, εάν δεν πάσχιζε να πραγματοποιήσει το ανέφικτο»¹¹³. Αλλά για να το κάνει αυτό ένας άνθρωπος πρέπει να είναι ηγέτης και όχι μόνον ηγέτης αλλά και ήρωας, με την ακριβή έννοια της λέξης. Και ακόμη εκείνοι που δεν είναι ούτε ηγέτες ούτε ήρωες πρέπει να οπλισθούν με τέτοια ψυχική στερεότητα, που να αφηφούν ακόμη και το θρυμματίσμα όλων των ελπίδων τους. Χωρίς αυτή τη ψυχική στερεότητα δε θα μπορούν να κατορθώσουν

¹¹¹ Weber M., *Οικονομία και κοινωνία*, τ. 1, ό.π., σελ. 309.

¹¹² Στο ίδιο, σελ. 155.

¹¹³ Χιωτάκης Σ., εισαγωγή στο Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, ό.π., σελ. 58.

ούτε αυτό που είναι σήμερα δυνατό. Μόνον εκείνος «προορίζεται» για την πολιτική, που είναι σίγουρος ότι δε θα απογοητευθεί, όταν κατά την άποψή του ο κόσμος είναι πάρα πολύ «ηλίθιος» και πάρα πολύ «χυδαίος» γι' αυτό που θέλει να του προσφέρει. Μόνον όποιος, αντιμετωπίζοντας όλα αυτά, μπορεί να «προορίζεται» για την πολιτική.

Η δυνατότητα για την κοινωνική αλλαγή βρίσκεται στα χέρια των πολιτικών. Η διέξοδος της ανθρώπινης κοινωνίας προς το μέλλον δεν αποτελεί γραφειοκρατική κανονικότητα αλλά κατεξοχήν πολιτική επιλογή. Η πολιτική για τον Weber είναι πράξη. Είναι η θεωρία και η τέχνη, λέει ο Weber, της αμετάκλητης επιλογής. Η δυνατότητα του πολιτικού ηγέτη να επιλέγει, οδηγεί τον Weber στη κατάδειξη του προβλήματος που αφορά στις αντινομίες μεταξύ της ηθικής των πεποιθήσεων και της ηθικής της ευθύνης, από τα μέσα και τους σκοπούς¹¹⁴. Λέει ο Weber: *«Απέναντι στην Ηθική που εκφράζεται από την επί του όρους ομιλία του Χριστού ο πολιτικός πρέπει να αντιπαραθέτει την αντίθετη πρόταση: Πρέπει να ανθίστασαι στο κακό με τη βία ή αλλιώς είσαι υπεύθυνος για την επικράτηση του κακού»*¹¹⁵.

Η διάκριση μεταξύ αυτών των εννοιών της ηθικής μας οδηγεί στην εννοιολόγηση της πολιτικής ως κλήσεως. Η πολιτική αρετή της διακρίσεως μεταξύ των δύο αυτών εννοιών διαχωρίζει τον πολιτικό ηγέτη από τον υπάλληλο μιας γραφειοκρατίας. Στον αγώνα για τη νομή της κυριαρχίας ο Weber υποστηρίζει ότι οι πολιτικοί ηγέτες πρέπει να διακατέχονται από αίσθημα ευθύνης και ευθυκρισίας. Στη κρίση των πολιτικών δεν χωρεί συναισθηματισμός ή ηθική θρησκευτικού περιεχομένου. Ο πολιτικός πρέπει να βασίζεται στην κρίση του μόνον¹¹⁶.

Ο Weber χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Εκείνος που είναι εσωτερικά ανίσχυρος και ανίκανος να δώσει τη σωστή απάντηση στον εαυτό του καλύτερα θα κάνει να σταθεί μακριά από αυτή τη καριέρα»* και συνεχίζει

¹¹⁴ Κυπραίος στο: Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, ό.π., σελ. 71.

¹¹⁵ Weber M., μτφ. Κυπραίος, ό.π., σελ. 150.

¹¹⁶ Στο ίδιο, σσ. 148-150.

«μπορούμε να πούμε ότι τρεις κυρίως ιδιότητες είναι αποφασιστικής σημασίας για τον πολιτικό: πάθος για μία υπόθεση, αίσθημα ευθύνης και αίσθηση του μέτρου». Ο Weber υποστηρίζει ότι «αποφασιστικής σημασίας ψυχολογική ιδιότητα του πολιτικού είναι η ικανότητα να αφήνει τη πραγματικότητα με εσωτερική συγκέντρωση και ηρεμία να επιδρά πάνω του». Στην πολιτική, ισχυρίζεται ο Weber, δεν στρέφουμε και την άλλη παρειά στη βία. Ο Weber αποδέχεται ότι ο πολιτικός ηγέτης έχει προσωπική ευθύνη για τις πράξεις του. Έχει ευθύνη απέναντι στα μέσα που χρησιμοποιεί για να επιτύχει τους σκοπούς του. Έχει ευθύνη απέναντι στη σχέση μεταξύ των σκοπών του και των μέσων που χρησιμοποιεί. Ο πολιτικός αναγνωρίζει ότι συγκρούονται τα μέσα και οι σκοποί στη διαπάλη αυτή της κοινωνίας. Ακόμη και καλοί σκοποί επιτυγχάνονται ενίοτε με μέσα που δεν διαθέτουν εσωτερική αξία. Ο Weber παραδέχεται ότι στην πολιτική συμβαίνει συχνά αυτό.

Ένας χαρισματικός δημαγωγός, μπορεί είτε να μην έχει έναν σκοπό ή να του λείπει η αίσθηση της ευθύνης για τις συνέπειες των πράξεών του. Είναι διαρκώς σε κίνδυνο να γίνει ένας ηθοποιός παίζοντας πάνω στα συναισθήματα των ακροατών του. Έχοντας την δύναμη να προκαλέσει έκσταση, δημιουργεί τον ενθουσιασμό των μαζών και τραβάει δύναμη από την συναισθηματική τους δέσμευση σε αυτόν.

Όταν όμως ο πολιτικός έχει συνείδηση της πραγματικότητας και της ευθύνης απέναντι στην κοινωνία τότε δρα ακολουθώντας μια ηθική ευθύνης. Ο Weber αναφέρει χαρακτηριστικά: «Φθάνει κάποτε στο σημείο που λέει : *εδώ στέκομαι, δεν μπορώ να κάνω αλλιώς*». Η τιμή του πολιτικού ηγέτη έγκειται στην αποκλειστικά προσωπική ευθύνη για ό,τι κάνει, μια ευθύνη που δεν μπορεί και δεν πρέπει να αρνηθεί και να τη ρίξει σε άλλον¹¹⁷.

Ο Weber με τον τρόπο αυτό υποστηρίζει ότι ο πολιτικός είναι μέσα στην κοινωνία και ασκεί πολιτική για την κοινωνία. Δεν εφαρμόζει μια

---

¹¹⁷ Στο ίδιο, σσ. 121.

στερεότυπη πολιτική αδιακρίτως των συνεπειών της, αδιακρίτως της δυνατότητας εφαρμογής της σε συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες. Ο πολιτικός είναι αυτός που οδηγεί την κοινωνία στο καινούριο. Στην προσπάθειά του αυτή ο πολιτικός πρέπει, σύμφωνα με τον Weber, να καταδικάσει τη ματαιοδοξία, «*ένα θανάσιμο εχθρό για κάθε πραγματική αφιέρωση σε μιαν υπόθεση*».

Η μάχη του πολιτικού με τον εαυτό του, με την ματαιοδοξία που γεννάει η ισχύς του είναι μάχη ηρωισμού. Οι ήρωες που έρχονται σε αντίθεση τόσο με τις αδυναμίες του χαρακτήρα τους όσο και με τις επιθυμίες των μαζών, αυτοί οι πολιτικοί ηγέτες, σύμφωνα με τον Weber, θα αντιμετωπίσουν την πρόκληση των καιρών. Αυτοί πρέπει να πασχίσουν για το ανέφικτο εάν επιθυμούν όντως την πραγματοποίηση του εφικτού. Αυτοί είναι και προορισμένοι, κλητοί για την πολιτική¹¹⁸.

Ο ταξικός χάρτης του κοινοβουλίου στη νεωτερικότητα είχε αρχίσει να γίνεται βαρύν, όπως και το ταξικό παιχνίδι. Τα συνέδρια των πολιτικών κομμάτων αποτελούν μικρές δεξαμενές νομιμοποίησης για τα κόμματα τα ίδια. Σε αυτά τα μαζικά κόμματα θα αναφερθεί ο Max Weber λέγοντας ότι το πεπρωμένο τους είναι να γίνουν όπως τους άλλους δηλαδή γραφειοκρατικά. Τα μαζικά κόμματα θα ακολουθήσουν τα γραφειοκρατικά πολιτικά κόμματα τα οποία και αποτελούν τη σάρκα του κοινοβουλίου. Το κοινοβούλιο είναι για τον Weber ένας μηχανισμός παραγωγής πολιτικών ηγεσιών. Το ερώτημα που γεννιέται είναι μέσα από ποιους μηχανισμούς γεννιέται ο πολιτικός ηγέτης; Το κοινοβούλιο έχει το δικαίωμα να ελέγχει τη γραφειοκρατία χωρίς να την ακυρώνει; Ο Weber θέλει να σώσει της έννοια της ατομικότητας (το άτομο) μέσα από αυτούς τους συνθλιπτικούς μηχανισμούς της γραφειοκρατίας. Θέλει έναν ηγέτη να παρακάμπτει αυτούς τους μηχανισμούς. Η σύγχρονη πολιτική είναι πολιτική των διαμεσολαβήσεων. Το ζήτημα οικονομίας και πολιτικής είναι μπερδεμένο. Η αγορά είναι τόπος κυριαρχίας ή

---

¹¹⁸ Στο ίδιο, σσ. 168.

εναρμονισμός συμφερόντων; Η ηθική προσλαμβάνει ένα νέο χαρακτήρα και μετατρέπεται σήμερα σε μια διαδικασία θεμελίωσης και δικαιολόγησης των ηθικών κρίσεων, μια ηθική δευτέρας τάξης¹¹⁹. Είναι περίπου αυτονόητο ότι, όπως δεν επιθυμούμε να έχουμε πολιτικούς που ενεργούν ανήθικα. Από την άλλη πλευρά δεν ελκύουν ιδιαίτερα σήμερα πολιτικοί ή και θρησκευτικοί αρχηγοί που ηθικολογούν καθ' υπερβολήν και επί παντός επιστητού¹²⁰.

Συμπερασματικά η ηθική διάσταση στην πολιτική δεν έχει εξαντλήσει τη σημασία και την αξία της αλλά προσλαμβάνει σήμερα ένα νέο νόημα. Ένα νόημα που δεν έχει τόσο να κάνει με την ηθική αξία ή απαξία του περιεχομένου των πολιτικών κρίσεων και αντιπαραθέσεων όσο με την τήρηση της ηθικής ουδετερότητας και αμεροληψίας στη διεξαγωγή της πολιτικής διαδικασίας καθώς και με την αποφυγή νόθευσης της πολιτικής επιχειρηματολογίας με ηθικολογικού τύπου χαρακτηρισμούς (πιστοί - άπιστοι, πατριώτες - προδότες, έντιμοι - ανέντιμοι, δημοκράτες - μη δημοκράτες, κ.ά.), που αλλοιώνουν και παραμορφώνουν την ιδιαιτερότητα της πολιτικής επιχειρηματολογίας.

Ο Max Weber, γράφοντας στις αρχές του 20ου αιώνα, θεώρησε ότι πρώτιστο καθήκον την πολιτικής είναι να ελέγχει τα παντοειδή συμφέροντα και τα συστήματα κυριαρχίας εν ονόματι του δικαιώματος του ανθρώπου για την ελευθερία και τον αυτοκαθορισμό του. Το χάρισμα του πολιτικού ήταν για τον Max Weber να ορθώνει το ανάστημα του με τρόπο σοβαρό και στιβαρό απέναντι στα συστήματα κυριαρχίας - είτε πρόκειται για απολυταρχία είτε για τη γραφειοκρατία είτε για τα οικονομικά συμφέροντα. Για να μπορέσει ο πολιτικός να επιτελέσει το έργο αυτό χρειάζεται ορισμένες ηθικές, πνευματικές και υλικές προϋποθέσεις. Εντελώς δευτερεύον είναι το ζήτημα καταγωγής του από οικογένεια πλουσίων ή φτωχών, από πολιτικά τζάκια ή

---

¹¹⁹ Μακρυδημήτρης Α., *Κράτος των Πολιτών, Προβλήματα μεταρρύθμισης και εκσυγχρονισμού*, Λιβάνη, Αθήνα 2006, σελ. 147.

¹²⁰ Στο ίδιο, σελ. 149.

κατώτερα στρώματα. Το τραγικό και το απαράδεκτο είναι να μην έχει τις ουσιαστικές προϋποθέσεις άσκησης του έργου που φιλοδοξεί να ασκήσει και παρά ταύτα να διεκδικεί πολιτικό ρόλο και αξίωμα με μόνο ή κύριο προσόν την οικογενειακή του καταγωγή, τον πλούτο ή την πρόσβαση στα ΜΜΕ. Τότε η πολιτική χάνει το νόημά της, μετατρέπεται σε θέατρο σκιών και ο πολιτικός που ασκεί το ρόλο αυτό είναι απομίμηση του γνήσιου πολιτικού, είδωλο και ομοίωμα και όχι αληθινή πολιτική προσωπικότητα¹²¹.

Κατά τους αρχαίους Έλληνες ο πολιτικός έπρεπε να διαθέτει τέσσερα κρίσιμα γνωρίσματα: να είναι φιλόπατρις (φιλόπολις), να έχει γνώση των θεμάτων, να μπορεί να ερμηνεύσει με κρίση και φρόνηση τα σύνθετα δημόσια προβλήματα και να είναι υπεράνω χρημάτων (κρείσσων χρημάτων). Με άλλα λόγια να διακρίνεται για την ηθική του ποιότητα, να είναι ανώτερα ηθικά άνθρωπος. Κατά τον Max Weber στη νεότερη εποχή τα κορυφαία γνωρίσματα του πολιτικού είναι: η αφοσίωση στην εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος, η μετριοπάθεια και όχι ο φανατισμός στην επιχειρηματολογία και την δράση και κυρίως η υπευθυνότητα, η ετοιμότητα δηλαδή να αναλάβει τις ευθύνες για τις πράξεις του και τις παραλείψεις του και όχι η συγκάλυψη του πίσω από ασυλίες και προνομιακές ρυθμίσεις της μίας ή της άλλης μορφής. Προκειμένου ο πολιτικός να μπορεί να εκτελέσει το δύσκολο έργο του πρέπει να είναι ελεύθερος από δουλείες και εξαρτήσεις. Διαφορετικά οι δομές σκέψης του και οι δράσεις του αναπαράγουν και υπηρετούν τα κυρίαρχα συστήματα κυριαρχίας και ο ίδιος από οδηγός ελευθερίας γίνεται αγωγός της υποτέλειας του ανθρώπου. Συνάμα πρέπει να έχει λάβει τη σοβαρή απόφαση ζωής για μία ολοσχερή αφοσίωση στο έργο αυτό, με όποιο προσωπικό κόστος ή θυσία εφόσον αυτή είναι η βαθιά μέσα του κλήση, το κάλεσμα της συνείδησης και όχι ο πλουτισμός ή η μωροφιλοδοξία. Υπό τη έννοια

---

¹²¹ Στο ίδιο, σσ. 161.

αυτή μπορεί να γίνει κατανοητή η επιχειρηματολογία του Max Weber στο δοκίμιό του για την πολιτική ως «λειτουργήμα» σχετικά με τις τρεις κύριες ιδιότητες του γνήσιου πολιτικού: την ηθική της υπευθυνότητας, το πάθος για μια υπόθεση και την νηφάλια αίσθηση του μέτρου. Η ευθύνη αναφέρεται στην πνευματική και ψυχική ιδιότητα, την εντιμότητα και τη γενναιότητα να είναι έτοιμος και να μην διστάζει ή να φοβάται να λαμβάνει την ευθύνη για τις συνέπειες και τις επιπτώσεις των πράξεων ή των παραλείψεών του. Το πάθος αναφέρεται στη συνειδητή και απόλυτη αφιέρωση στην αποστολή του (ο γνήσιος πολιτικός κατά τον Max Weber ζει με την πολιτική και για την πολιτική). Η αίσθηση του μέτρου τέλος, σημαίνει τη δυνατότητα αποστασιοποίησής του από προσωπικά συμφέροντα ή αντιλήψεις, από συμπάθειες ή αντιπάθειες, ώστε να μπορεί να σταθμίζει και να αντιμετωπίζει τα προβλήματα με τρόπο ψύχραιμο και κατά το δυνατόν αντικειμενικά. Στο πιθανό ερώτημα πώς είναι δυνατόν αυτές οι τρεις καίριες πολιτικές αρετές και ιδιότητες του πάθους, του μέτρου και της υπευθυνότητας να συνδυάζονται από το ίδιο φυσικό πρόσωπο ο Weber απαντούσε πως « η πολιτική γίνεται με το κεφάλι και όχι με άλλα μέρη του σώματος».

Είναι πολύ δύσκολο να αντιληφθούμε το πολιτικό μεγαλείο του έργου του Weber. Αφοσιώθηκε στην ιστορική εξέλιξη με σκοπό την σύλληψη ιστορικών στιγμών όπου η βούληση ήταν ικανή για μια αποτελεσματική επέμβαση. Η πολιτική του ήταν πολιτική της ιστορίας και της δράσεως¹²².

Η κοινωνιολογία του Weber έχει ως σημείο αφετηρίας την αναγνώριση της ιστορίας και γενικά των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών ως αντικειμενικές επιστήμες. Ο Γερμανός κοινωνιολόγος οικοδομεί το κοινωνιολογικό του οικοδόμημα αναλύοντας την ατομική συμπεριφορά¹²³. Στην διορατική πολιτική επιστήμη του Weber ο χαρισματικός ηγέτης τοποθετείται στο κάδρο του αυθεντικού πολιτικού ανθρώπου.

Το χαρισματικό στοιχείο κάθε ηγεσίας για τον Weber είναι και η κινητήρια του δύναμη. Ο φορέας για την άσκηση μιας ουσιαστικής και υπεύθυνης πολιτικής. Η περιπτώσιολογία του Weber για την χαρισματική κυριαρχία έχει ως αφετηρία την αρχαιότητα και ολοκληρώνεται στον σύγχρονο κόσμο. Αυτό το γεγονός φανερώνει την εμφάνιση του χαρίσματος σε όλες τις ιστορικές στιγμές του ανθρώπινου γένους. Αυτή η πρισματικότητα της χαρισματικής έννοιας δίδει τα ισχυρά στοιχεία της και την εννοιολογική της έδρα δίπλα σε όλες τις άλλες κυριαρχίες της καθημερινότητας, αλλά έξω από αυτές.

Όπως ο πολιτικός του Weber οφείλει να έχει πάθος και ευθύνη έτσι και ο σημερινός πολιτικός επιστήμονας οφείλει να μελετά με πάθος το έργο του Weber.

---

¹²² Aron R., ό.π., σσ. 130-133.

¹²³ Στο ίδιο, σσ. 157.

Με την ισχυρή πίστη των οπαδών ο χαρισματισμός αποτελεί έναν από τους ωριμότερους καρπούς της επιστημονικής εργασίας του Weber και κατά την προσωπική μου άποψη την κορύφωση μιας μακρόχρονης δυνατής ιστορικής έρευνας του κυριαρχικού - πολιτικού φαινομένου. Ο χαρισματικός ηγέτης και οι ακόλουθοί του πολεμούν με κάθε τρόπο για τον περιορισμό της φθοράς του γνήσιου χαρίσματος. Ο ηγέτης αναλαμβάνει το ρόλο του εγγυητή απέναντι στο αιώνιο χθες. Αυτή όμως η επιθυμία του χαρισματικού ηγέτη και των οπαδών να μετατρέψουν την έκτακτη δύναμη του χαρίσματος και να της δώσουν ένα χαρακτήρα καθημερινό είναι και η αρχή της αναδιαμόρφωσης του χαρίσματος και η αναπόφευκτη μεταβολή του χαρακτήρα και της δομής της χαρισματικής κυριαρχίας. Εδώ θα μπορούσαμε να την συγκρίνουμε με την έκτακτη δύναμη του "έρωτα" μεταξύ δύο προσώπων όπου ο αρχικά άκρως συναισθηματικός χαρακτήρας φθίνει και καθημερινοποιείται για να αναδιαμορφωθεί σε μόνιμο δεσμό στην τροχιά των παραδοσιακών σχέσεων. Η σχέση αφομοιώνεται στις γύρω σχέσεις και η αγνή επαναστατική αχαλίνωτη δύναμη της χάνεται στη ρουτίνα και την καθημερινότητα.

Οι τύποι κυριαρχίας εμφανίζονται αλληλοσυνδεόμενοι. Η χαρισματική αυθεντία στηρίζεται στην πίστη και χαρακτηρίζεται από τον Weber ως μια από τις μεγαλύτερες επαναστατικές δυνάμεις της ιστορίας¹²⁴.

Ο Weber σκιαγραφεί κοφτερές διχοτομήσεις μεταξύ της ηθικής της ευθύνης και της ηθικής των πεποιθήσεων και του φρονήματος, ωστόσο λίγο πριν το τέλος τις παρατηρεί ως συμπληρωματικές. Ο Weber ευνοούσε έναν δημοκρατικά και εκλεγμένο δημοψηφισματικά ηγέτη. Αυτό απεικονίζεται ολοφάνερα στη συζήτηση που είχε το Μάιο του 1919 με το στρατηγό Ludendorff¹²⁵. Μετά την ερώτηση του στρατηγού προς

---

¹²⁴ Weber M., *Οικονομία και κοινωνία*, τ. 5, ό.π., σελ. 411.

¹²⁵ Υποστηρικτής της Realpolitik, της πολιτικής των κανονιοφόρων.

τον Weber για το καθορισμό της έννοια της δημοκρατίας αυτός απάντησε: «*Μέσα σε μία δημοκρατία ο λαός επιλέγει έναν ηγέτη τον οποίο εμπιστεύεται. Μετά αυτός που επέλεξαν λέει: Τώρα βουλώστε το και υπακούστε με! Ο λαός και τα κόμματα δεν είναι πλέον ελεύθερα να παρέμβουν στο έργο του ηγέτη*». Μετά που ο στρατηγός απάντησε λέγοντας ότι θα του άρεσε μια τέτοια δημοκρατία ο Weber έκλεισε την συζήτηση λέγοντας: «*Αργότερα ο λαός μπορεί να κρίνει. Εάν έκανε λάθη ο ηγέτης τον στέλνουν στην κρεμάλα!*»¹²⁶

Ο Weber απαριθμεί τις τρεις απαραίτητες αξίες για ένα πολιτικό: πάθος, ευθύνη και αίσθηση του μέτρου. Ο Karl Emil Maximilian Weber υπήρξε ένας από τους ιδρυτές της κοινωνιολογίας ως μιας ακαδημαϊκής επιστήμης. Αναλύοντας την πολιτική ιστορία ο Weber έφτασε στο συμπέρασμα ότι συγκεκριμένες μορφές του πολιτικού χαρίσματος αναπτύσσονται ανεξάρτητα από τη θρησκεία. Ο Weber πέτυχε να δημιουργήσει τη βάση για μια λογικά συνεπή και εμπειρικά συναφή θεωρία του πολιτικού χαρίσματος. Μπόρεσε επίσης να υποδείξει με τρόπο ιδιαίτερο και ξεχωριστό μια τυπολογία των διαφόρων υποτύπων του πολιτικού χαρίσματος εκ των οποίων τα περισσότερα προέρχονται από την ιστορική εμπειρία. Ο Weber ήθελε να μεταφέρει τους μαθητές τους ότι μόνο με τη σκληρή δουλειά μπορούν να αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις της εποχής. Ο Γερμανός κοινωνιολόγος επανειλημμένα τονίζει ότι κανένας από τους τρεις τύπους κυριαρχίας, τους οποίους ο ίδιος διατύπωσε, δε θα μπορούσε ποτέ να βρεθεί στην καθαρή του μορφή¹²⁷.

Η έννοια του χαρίσματος δεν ήταν άγνωστη σε πολλούς από τους φοιτητές του Weber. Όπως αναφέρει ο Χιωτάκης¹²⁸ είναι πολύ πιθανό πριν από την περίφημη ομιλία του με τίτλο «Η Πολιτική ως Επάγγελμα»

---

¹²⁶ Αυτή η συζήτηση πραγματοποιήθηκε με ένα υπερσυντηρητικό αξιωματικό. Ο Weber για να τον επηρεάσει «μετέφρασε» αυτά που ήθελε να πει σε μιλιταριστική και συντηρητική γλώσσα. Από αυτό το γεγονός προκύπτει ότι ο Weber υπήρξε χαρισματικός ομιλητής. Ο χαρισματικός ομιλητής «πιάνει το σφυγμό». Μπαίνει σε μια αίθουσα και μιλάει με τέτοιο τρόπο που οι ακροατές του να λένε: «Ααα!...Ναι!...Ακριβώς!...Έτσι είναι!». Εάν δεν πιάσει το σφυγμό του ακροατηρίου τότε δεν καταλαβαίνει κανείς τι λέει.

¹²⁷ Shills E., *Charisma, Order, and Status*, American Sociological Review vol. 30, 1965, σελ. 199.

¹²⁸ Χιωτάκης Σ., εισαγωγή στο Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, ό.π., σελ. 42.

να είχαν βρεθεί σε σεμινάριο όπου ο Weber πραγματοποίησε ειδική ανάλυση με θέμα την χαρισματική ηγεσία.

Πολλοί μελετητές του Weber έχουν παρατηρήσει ότι ο τύπος της χαρισματικής κυριαρχίας παρουσιάζει μια ιδιαίτερη κλιμάκωση πνευματικής ωριμότητας από το πρώτο της στάδιο έως την τελική της μορφή στα τελευταία έργα.

Ο Weber επικεντρώνει τις αναλύσεις του στη δημοψηφισματική ηγετική δημοκρατία¹²⁹ ώστε η Γερμανία να ισχυροποιηθεί πολιτικά σε παγκόσμιο επίπεδο. Επιδιώκει να μεταρρυθμίσει τη Γερμανία σε ένα πολιτικά ισχυρό κράτος με ένα αποτελεσματικό πολιτικό επιτελείο το οποίο και θα δουλεύει σε ένα αποδοτικό πολιτικό σύνταγμα. Η έλλειψη αποτελεσματικής πολιτικής ηγεσίας ευνοεί την κυριαρχία των επαγγελματιών πολιτικών, το ανίσχυρο κοινοβούλιο δεν αποτελεί αντίβαρο στη δύναμη των δημοσίων υπαλλήλων με αποτέλεσμα η πολιτική να καταρρέει σε επίπεδο απλής διοίκησης¹³⁰.

Στη θεωρία κυριαρχίας του Weber ξεχωρίζει η δέσμη της χαρισματικής κυριαρχίας. Ο Γερμανός κοινωνιολόγος εμπλούτισε την θεωρία της δημοκρατίας με πολλά και ουσιώδη στοιχεία. Πολιτική σημαίνει αγώνας και ο σκληρός ανταγωνισμός είναι ο σωστός μηχανισμός για την ανάδειξη ικανών πολιτικών αρχηγών.

Οι ιδεατοί τύποι του Weber δε λειτουργούν ως φυσικοί νόμοι αλλά αντιπαραθέτονται σε αυτούς¹³¹. Οι ιδεατοί τύποι δεν αποτελούν επιστημολογική ανακάλυψη του Weber αλλά είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο υποδειγματικό σαν ερευνητικές κατηγορίες από τον Αριστοτέλη. Με τη χρήση των ιδεότυπων ο Weber πέτυχε αυτό που οι σύγχρονοι θεωρούσαν ακατόρθωτο: διατύπωσε συγκεκριμένες έννοιες και έβαλε τη βάση για τη νοητή τάξη στη χαώδη κατάσταση που επικρατούσε στην ιστορική έρευνα. Ο ιδεότυπος δεν είναι ο μέσος όρος των στοιχείων της

---

¹²⁹ Schmidt M., ό.π., σσ. 197.

¹³⁰ Στο ίδιο, σσ. 200-201.

¹³¹ Κατσούλης Η., ό.π., σσ. 101.

γνωστικής μας πείρας. Είναι μία ουτοπική εκλογίκευση της πραγματικότητας και της πείρας. Δεν αποτελούν αποτέλεσμα έρευνας αλλά εργαλείο γνώσης. Γι' αυτό το λόγο ο ερευνητής δεν θα πρέπει να ενδιαφέρεται αν ανταποκρίνονται ακριβώς στην πραγματικότητα. Η κύρια ιδέα που βρίσκεται πίσω από την διατύπωση των ιδεότυπων είναι ο σχηματισμός μονοσήμαντων εννοιών.

Ο Weber ανέλαβε το δύσκολο έργο να βγάλει τις κοινωνικές επιστήμες από την κρίση που είχαν οδηγηθεί λόγω της εξάρτησής τους από τις φυσικές επιστήμες. Επίσης ως ερευνητής μεγάλης πνευματικής ακεραιότητας και επιστημονικής γνησιότητας χάραξε τα σύνορα ανάμεσα στην κοινωνιολογία και τη φιλοσοφία. Επειδή ο δρόμος που χάραξε ο Weber χαράχθηκε για πρώτη φορά είναι δύσβατος. Πολλές φορές οδηγεί σε αδιέξοδα που καταλήγουν σε άγνωστες περιοχές. Το έργο του μεγαλειώδες και η κλίμακα του μεγαλοφυές. Το δύσκολο είδος γραφής του ξεπερνά κάθε μέσο και στόχο. Ο ιστορικός Mommsen είχε πει: «τώρα που παραδίδουμε τη σκυτάλη σ' έναν άνδρα σαν τον Max Weber μπορούμε να κατεβούμε ήσυχοι στον τάφο»¹³².

Αυτό που κάνει τον ηγέτη χαρισματικό δεν είναι η πάλη για τους υλικούς πόρους, αλλά ούτε και η απόκτηση της πολιτικής κυριαρχίας και η ικανοποίηση οικονομικών συμφερόντων. Επίσης ούτε και οι χαρισματικές και ξεχωριστές δυνάμεις. Αυτό που τον κάνει χαρισματικό είναι ο αγώνας του για τον έλεγχο των συμβολικών θεμελίων της πολιτικής κυριαρχίας μέσω σχηματισμών και ανασχηματισμών των αξιολογικών και πνευματικών δομών οι οποίες ορίζουν πότε η κυριαρχία ασκείται ορθά ή λανθασμένα εντός των ορίων μίας ιστορικής και εδαφικής κοινότητας. Σε κάθε άλλη περίπτωση ο ηγέτης είναι αρκετά συνηθισμένος και συνδεδεμένος με την καθημερινή κανονική πολιτική, η οποία δεν αμφισβητεί ούτε απειλεί την θεσμοθετημένη κοινωνία αλλά

---

¹³² Φίλιας Β., ό.π., 12.

την αποδέχεται και την αναπαράγει¹³³.

Η πολιτική του χαρισματικού ηγέτη είναι να αλλάξει ριζοσπαστικά την κληρονομημένη πραγματικότητα. Αυτό δεν το πετυχαίνουν μόνο αλλάζοντας την θεσμική και νομική ρύθμιση της πολιτικής κυριαρχίας αλλά με μια πολιτική βαθύτερη που στοχεύει στον σχηματισμό νέων συσχετισμών και στο συμβολικό θεμέλιο της ίδιας της κυριαρχίας.

Η αντίσταση που συναντά ένας χαρισματικός πολιτικός είναι αυτή του μηχανισμού των επαγγελματιών πολιτικών. Αυτός ο μηχανισμός είναι εξαιρετικά ισχυρός αφού κυριαρχεί στις ομαλές περιόδους και είναι άριστα οργανωμένος. Το χάρισμα και η γραφειοκρατία έχουν μια πολύ ιδιόμορφη σχέση όπου επιτρέπει την αλληλοεμφάνισή τους. Οι έκτακτες συνθήκες ευνοούν την ανάδυση του χαρίσματος και οι μη έκτακτες το μηχανισμό της γραφειοκρατίας.

Η υπερφυσική δύναμη του χαρίσματος θα υπαναχωρήσει από την αυξανόμενη εξέλιξη των θεσμικών μορφωμάτων διαρκείας. Ως παράδειγμα, η αντιπροσωπευτική κυριαρχία του ηρωικού βασιλιά όπου σε ειρηνικές περιόδους είναι απαξιωμένη και ασήμαντη. Η καθαρή μορφή του χαρίσματος καθορίζει και την μορφή του κράτος.

Το ορθολογικό τέκνο της πειθαρχίας είναι η γραφειοκρατία και το ανορθολογικό, το χάρισμα. Η μήτρα δε της πειθαρχίας ο στρατός. Εκτός από δύναμη επαναστατική το χάρισμα είναι και δύναμη δημιουργική. Είναι η εχθρική δύναμη για τις θεσπισμένες παραδοσιακά διατάξεις και τα κεκτημένα δικαιώματα. Από το αιώνιο χθες το χάρισμα είναι ο φορέας για το αιώνιο νέο, το έκτακτο, το επαναστατικό και το δημιουργικό. Ηγέτης και μαθητές μέσα σε μια σχέση έκτακτη, καθαρά προσωπική, κοινωνική και συναισθηματικά φορτισμένη πειθαρχημένη στην αποστολή.

Το εξαιρετικό στο χαρισματικό ηγέτη είναι ότι προκαλεί τις υπάρχουσες πεποιθήσεις και σημασίες που διατηρούν την νομιμότητα

---

¹³³ Kalyvas A., ό.π., 27.

μιας πολιτικής και δικαστικής τάξης. Αρχικά προσπαθούν να διαταράξουν και αν ανατρέψουν τα κίνητρα και τα κανονιστικά θεμέλια μιας καθιερωμένης θεσμικής και νομικής δομής πριν την αντικαταστήσουν με μια καινούργια. Προσπαθούν να φέρουν μια πολιτική επανάσταση σε θεσμούς και νόμους.

Όσον αφορά τα πρότυπα που προικίζουν μια εντολή με νομιμότητα, ο Weber παρατήρησε ότι μπορεί να προέρχονται είτε από το χάρισμα είτε από μία ιερή παράδοση που ιδρύθηκε πάνω στο χάρισμα. Σε κάθε περίπτωση είναι το χάρισμα άμεσα ή έμμεσα που απονέμει σε μια εντολή νομιμότητα υποδεικνύοντας τα όρια της νομιμότητάς της¹³⁴.

Παρόλο που ο Weber άσκησε σημαντική επιρροή σε πολιτικές προσωπικότητες και ακαδημαϊκά ακροατήρια δεν δημιούργησε αλλά ούτε και δημιουργήθηκε από άλλους πολιτικό ή θεωρητικό κίνημα με την ονομασία «Βεμπερισμός», όπως εκείνο του «Μαρξισμού». Στην πολιτική κοινωνιολογία ο Weber συνέβαλε σε μέγιστο βαθμό. Στην χαρισματική κυριαρχία του το χάρισμα του ηγέτη είναι αυτό που μετράει. Η νομιμοποίηση του χαρισματικού ηγέτη πηγάζει από τις εξαιρετικές και υπερφυσικές θεωρούμενες ικανότητές του.

Ο Weber κατανοεί την κυριαρχία ως μια ευκαιρία ενός ανθρώπου ή μιας ομάδας ανθρώπων να πραγματοποιήσουν την θέλησή τους ενεργώντας συλλογικά ακόμη και ενάντια στην αντίσταση των άλλων. Η βάση άσκηση της κυριαρχίας μπορεί να ποικίλει ανάλογα με το ιστορικό - κοινωνικό και δομικό πλαίσιο. Η κυριαρχία μπορεί να ασκηθεί και χάριν της κυριαρχίας και όχι μόνο για την αντιπροσώπευση των συμφερόντων κοινωνικών τάξεων. Η κοινωνική επιστήμη που πραγματεύεται ο γίγαντας της κοινωνιολογίας είναι μια επιστήμη της πραγματικότητας¹³⁵.

---

¹³⁴ Στο ίδιο, σελ. 41.

¹³⁵ Χιωτάκης Σ., *Ιδέοτυπος του Max Weber και εκπαιδευτική πραγματικότητα: η κοινωνική έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Πρακτικά 4^{ου} Πανελληνίου συνεδρίου, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 57.

Stefan Breuer θα αναφέρει εύστοχα στην μελέτη του για το χάρισμα: *«Αυτό που μας χρειάζεται στο σημερινό κράτος που ως ευνουχισμένος αίλουρος μεγαλώνει σε μέγεθος αλλά χάνει σε περιεχόμενο, δεν είναι περισσότερο ξεμάγεμα αλλά περισσότερο ξαναμάγεμα».*

1. Adair Toteff C., *Max Weber's Charisma*, Journal of Classical Sociology, Sage 2005.
2. Adair Toteff C., *Max Weber's Charismatic Prophets*, History of Human Sciences vol.27, 2014.
3. Allen W. J., *A History of Political Thought in the Sixteenth Century*, London: Methuen, 1967.
4. Allen K., *Max Weber. A Critical Introduction*, Pluto Press, London 2004.
5. Ανδρέου Γ., *Ο Μεγάλος και Χαρισματικός Ηγέτης*, 30/12/2013.
6. Andreski S., *Max Weber's Insights and Errors*, Routledge & Kegan Paul, 1984.
7. Αντωνοπούλου Μ., *Οι Κλασσικοί της Κοινωνιολογίας, Κοινωνική Θεωρία και Νεότερη Κοινωνία*, Σαββάλας, Αθήνα 2008.
8. Αντωνοπούλου Μ. – Χιωτάκης Σ., *Max Weber. Ο Σύγχρονός μας*, Νήσος, Αθήνα 2011.
9. Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, μτφ. Τζιώκα – Ευαγγέλου Π., Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2007.
10. Aron R., *Η Σύγχρονος Γερμανική Κοινωνιολογία*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1974.
11. Baker R., *Charismatic Age*, New York Times, Observer 18/4/1968.
12. Barnes F.D., *Charisma and Religious Leadership: An Historical Analysis*, Journal for the Scientific Study of Religion vol.17, 1978.
13. Βασιλείου Θ., *Ο Μαξ Βέμπερ Έρχεται Ξανά στην Επικαιρότητα*, Καθημερινή, 25/3/2006.

14. Beetham D., *Max Weber and the Theory of Modern Politics*, Polity Press, 1985.
15. Bendix R., *Reflections on Charismatic Leadership, State and Society*, Boston 1968.
16. Bendix R., *Max Weber: An Intellectual Portrait*, Doubleday and Company, New York 1962.
17. Bensman J., *Max Weber's Concept of Legitimacy*, Sage Publications, Beverly Hills 1979.
18. Bernhard M., *Charismatic Leadership and Democratization: A Weberian Perspective*, Working Papers Series 43, Pennsylvania State University.
19. Berki N. R., *The History of Political Thought - a short introduction*, Dent, London and Melbourne, 1977.
20. Βιρβιδάκης Σ., *Ιστορικός Λόγος και Μεθοδολογικός Ατομικισμός, Η Συμβολή της Παράδοσης του Γερμανικού Ατομικισμού στην Διαμόρφωση της Βεμπεριανής Μεθοδολογίας των Κοινωνικών Επιστημών*, τ. 5, περιοδικό ΝΕΥΣΙΣ, Αθήνα 1989.
21. Blokland H., *Modernization and its Political Consequences, Weber, Mannheim, and Schumpeter*, Yale University, 2006.
22. Blondel J., *Political Leadership*, Sage Publications, London 1987.
23. Breuer S., *Soviet Communism and Weberian Sociology*, Journal of Historical Sociology vol. 5, 3/9/1992.
24. Γιαλκέτσης Θ., *Η σχέση της πολιτικής με την ηθική και τα διλήμματα ανάμεσα σε αξίες και συμφέροντα*, Ελευθεροτυπία, 28 Μαρτίου 1993.
25. Γκιούρας Θ., *Ο Μαξ Βέμπερ και η Νεωτερικότητα*, στο *Κοινωνική Σκέψη και νεωτερικότητα*, επιμ. Κονδιορδός Σ. Gutenberg, Αθήνα 2009.
26. Γκιούρας Θ., *Ο Μαξ Weber και η Ρωσική Επανάσταση του 1905*, Ουτοπία τ. 77, 2007.

27. Clarke S., *Marx, Marginalism and Modern Sociology. From Adam Smith to Max Weber*, Macmillan Academic and Professional, London 1991.
28. Collins R., *Weberian Sociology Theory*, Cambridge University Press, New York 1986.
29. Colliot Thelène C., *Ο Max Weber και η ιστορία*, Πατάκη, Αθήνα 2005.
30. Derman J., *Max Weber in Politics and Social Thought*, Cambridge University Press, Cambridge 2012.
31. Dow T., *An Analysis of Weber's Work in Charisma*, The British Journal of Sociology vol. 29, 1978.
32. Dreijmanis J., *Max Weber's Complete Writings on Academic and Political Vocations*, translation Wells C., Algora, New York 2008.
33. Eisenstadt S.N., *Max Weber. On Charisma and Institution Building*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1968.
34. Giddens A. *Πολιτική και Κοινωνιολογία στη Σκέψη του Max Weber*, Παπαζήση, Αθήνα 2005.
35. Guthrie W.K.C., *Οι Σοφιστές*, μτφ. Τσεκουράκης Δ., ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989.
36. Hansen G., *Charisma and the Disenchantment of the World*, 2001.
37. Herf J., *Αντιδραστικός Μοντερνισμός. Τεχνολογία, Κουλτούρα και Πολιτική στη Βαϊμάρη και το Γ' Ράιχ*, μτφ. Ματάλας Π., επιμ. Χατζηιωσήφ Χ., Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2007.
38. Hoffmann B., *Charismatic Authority and Leadership Change*, International Political Science Review vol. 3, 2009.
39. Honigsheim P., *The Unknown Max Weber*, Transaction Publishers, New Jersey 2000.
40. Horn E., *Charisma and Narration*, New German Critique vol.38,

2011.

41. House R., *A Theory of Charismatic Leadership*, Toronto, 1976.

42. Joose P., *Becoming a God. Max Weber and the Social Construction of Charisma*, Journal of Classical Sociology vol. 14, 2014.

43. Joose P., *Presentation of the Charismatic Self in Everyday*, Sociology of Religion, Oxford University Press, 2012.

44. Joose P., *Silence, Charisma and Power*, Journal of Contemporary Religion, Routledge, London 2006.

45. Juan S., *Orientations of Max Weber's Concept of Charisma*, The Centennial Review vol. 11, Michigan State University Press, 1967.

46. Kalyvas A., *Democracy and the Politics of the Extraordinary*, Cambridge University Press, 2008.

47. Καρκατσούλης Π., *Το Κράτος σε Μετάβαση*, Σιδέρης, Αθήνα 2004.

48. Κατσούλης Η., *Επιστημολογικά Προβλήματα της Σύγχρονης Πολιτικής Επιστήμης*, Παπαζήσης, Αθήνα 1984.

49. Κατσούλης Η., *Ο Ρόλος και η Σημασία του Χαρισματικού ηγέτη στην Ελλάδα*, 23/03/1978.

50. Κιτρομηλίδης, Π., *Πολιτικοί στοχαστές των νεότερων χρόνων*, Πορεία, Αθήνα 1999.

51. Λάβδας Κ., *Συμφέροντα και Πολιτική*, Παπαζήση, Αθήνα 2004.

52. Len Oakes, *The Charismatic Personality*, Australian Academic Press, 2010.

53. Lindholm C., *Charisma*, Basil Blackwell, Cambridge 1990.

54. Λούλης, *Πολιτική Κυριαρχία: Πώς Κερδίζετε, πώς Χάνεται*, Λιβάνη, Αθήνα 2007.

55. Macfarlane A., *A Nineteenth Century Approach: Max Weber*, Cambridge 2002.

56. Μακιαβέλι Ν., *Ο Ηγεμόνας*, μτφ. Ζωγραφίδου - Καραχάλιου Ζ.,

επιμ. Ζωφραφίδης Γ., Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991.

57. Μαυρογορδάτος Γ.Θ, *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη*, Οδυσσέας, Αθήνα 1988.

58. Μαυρογορδάτος Γ.Θ, *Ο Χαρismaticός Ηγέτης*, Τα Νέα, 17/03/2001.

59. Μιχαλάκης Α., *Ηθική και Νεωτερικότητα στον Μαξ Βέμπερ*, Δοκιμές τ. 3., 1995.

60. Μολυβιάς Γ., *Η Θέση του Βέμπερ για την Προτεσταντική Ηθική της Εργασίας*, ΕΑΠ, Πάτρα 2002.

61. Mommsen J.W., *Max Weber and German Politics 1890-1920*, translation Steinberg M., The University of Chicago Press, 1984.

62. Mommsen J.W., *The political and the social theory of Max Weber: Collected Essays*, University of Chicago Press, 1992.

63. Μόττα Ρ., *Μαξ Βέμπερ: Επάγγελμα και Εκσυγχρονισμός*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 2010.

64. Nye S.J., *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, μτφ. Μπαρτζινόπουλος Ε., Παπαζήσης, Αθήνα 2009.

65. O'Neill J., *The Disciplinary Society: From Weber to Foucault*, The British Journal of Sociology vol. 37, Blackwell Publishing, 1986.

66. Παπάζογλου Γ.Μ., *Σύγχρονη Πολιτική Ηγεσία*, Παπαζήσης, Αθήνα 2012.

67. Pappas T., *Political charisma and liberal democracy: Extraordinary politics in ordinary political systems*, Helsinki 2007.

68. Pappas T., *Political Charisma Revisited and Reclaimed for Political Science*, European University Institute, Piza 2007.

69. Πιστοφίδης Α., *Μακιαβέλι. Αλήθειες και ψέματα των ηγετών*, Παπαζήσης, Αθήνα 2007.

70. Πλάτων, *Πολιτικός*, μτφ. Λάγιος Η., Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1940.

71. Ringer F., *Max Weber. An intellectual biography*, University of

Chicago Press, Chicago and London 2004.

72. Ρούση Γ., *Το κράτος. Από τον Μακιαβέλι στον Βέμπερ*, Γκοβόστης.

73. Schmidt M., *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, μτφ. Δεκαβάλλα Ε., Σαββάλας, Αθήνα 2004.

74. Schluchter W., *Τι σημαίνει πολιτική ηγεσία;*, μτφ. Χιωτάκης Σ., υπό δημοσίευση.

75. Schweitzer A., *Theory and Political Charisma*, Comparative Studies in Society and History vol. 16, 1974.

76. Schweitzer A., *The Age of Charisma*, Nelson – Hall, Chicago 1984.

77. Shermer M., *The 1919 Theory that Explains why Police Officers Need their Guns*, Time, 23/12/2014.

78. Shills E., *Charisma, Order, and Status*, American Sociological Review vol. 30, 1965.

79. Skinner Q., *Τα θεμέλια της νεότερης πολιτικής σκηνης*, μτφ. Σαρηγιάννης Μ., Αλεξάνδρεια, 2005.

80. Σωτηρόπουλος Α., «Χάρισμα», *χρήσεις και καταχρήσεις*, 19/03/2006.

81. Taylor J., *Max Weber Revisited: Charisma and Institution at the Origins of Christianity*, Australian journal of Theology 19.3, 2012.

82. Τερλεξής Π., *Πολιτικοί προσανατολισμοί και κοινωνική αλλαγή*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1975.

83. Τερλεξής Π., *Max Weber και το φάντασμα του Marx*, Παπαζήση, Αθήνα 1988.

84. Τερλεξής Π., *Το πολιτικό σύστημα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1973.

85. Thomas C. – Boston Thomas B., *Charisma and Charismatic Tendencies in Martin Luther King, JR's Leadership Style*, Inquiry in Creative Sociology vol 3, Mississippi Valley State University 2004.

86. Timasheff S. - Theodorson A., *Ιστορία κοινωνιολογικών*

θεωριών, μτφ. Τσαούση Γ.Δ, Gutenberg, Αθήνα 1980.

87. Tritten J. – Keithly D., *A Charismatic Dimension of Military Leadership?* Naval Doctrine Command, Virginia 1995.

88. Τσιάμης Γ., *Ο ηγέτης και το χάρισμα*, Βήμα, 17/01/2008.

89. Τσίρος Ν., *Η ανάδυση του πολιτικού στοιχείου στην κοινωνιολογία του Max Weber*, Παπαζήσης, Αθήνα 2014.

90. Turner S., *Max Weber: From history to modernity*, Routledge, New York 1992.

91. Turner S., *The Cambridge companion to Max Weber*, Cambridge University Press, New York 2000.

92. Turner S., *Charisma Reconsidered*, Journal of Classical Sociology, Sage Publication, London 2003.

93. Turner S., *Max Weber: The Lawyer as Social Thinker*, Routledge, London 1994.

94. Turner B.S., *For Weber. Essays on the Sociology of Fate*, Sage Publications, Great Britain 1996.

95. Tucker R.C., *Politics as Leadership*, University of Missouri Press, Columbia & London 1981.

96. Tucker R., *The theory of charismatic leadership*, Daedalus vol.97, 1968.

97. Tybjerg T., *Reflections on Charisma*, Nordic Journal of Religion vol.20, 2007.

98. Weber Marianne, *Max Weber. A Biography*, translation Zohm H., Transaction Publishers, London 1988.

99. Weber M., *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, μτφ. Συκουτρής Ι., Μέλισσα, Αθήνα 1933.

100. Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, εισ. – μτφ. Κυπραίος Μ., Παπαζήση, Αθήνα 1987.

101. Weber M., *Η Σχέση Ανάμεσα στην Ηθική και την Πολιτική*, μτφ. Παπαντωνίου Α., Εποπτεία τ. 74, Αθήνα 1982.

102. Weber M., *Οικονομία και κοινωνία, Κοινωνιολογικές Έννοιες*, τ. 1, μτφ. - εισ. – σχόλια Γκιούρας Θ., Σαβάλλας, Αθήνα 2005.
103. Weber M., *Οικονομία και κοινωνία, Κοινωνιολογία της Θρησκείας*, τ. 3, μτφ. - εισ. – σχόλια Γκιούρας Θ., Σαβάλλας, Αθήνα 2007.
104. Weber M., *Οικονομία και κοινωνία, Κοινωνιολογία της Εξουσίας*, τ. 5, μτφ. - εισ. – σχόλια Γκιούρας Θ., Σαβάλλας, Αθήνα 2005.
105. Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, μτφ. Χιωτάκης Σ., υπό δημοσίευση.
106. Weber M., *Βασικές έννοιες κοινωνιολογίας*, μτφ. Κυπραίος Μ., Κένταυρος, Αθήνα 1997.
107. Weber M., *Δοκίμια επί της Θεωρίας των Κοινωνικών Επιστημών* τ. Α', μτφ. Γρηγορογιάννης Α., ΕΚΚΕ, Αθήνα 1972.
108. Weber M., *Δοκίμια επί της Θεωρίας των Κοινωνικών Επιστημών* τ. Β', μτφ. Γρηγορογιάννης Α., ΕΚΚΕ, Αθήνα 1972.
109. Whimster S., *Charisma after Weber*, Max Weber Studies vol.12, 2012.
110. Willner A.R, *The Spellbinders: Charismatic Political Leadership*, Yale University Press, 1984.
111. Φίλια Β., *Μαξ Βέμπερ: συστηματική κοινωνιολογία και μεθοδολογία, μια εισαγωγή στο έργο του*, Νέα σύνορα, Αθήνα 1976.
112. Χιωτάκης Σ. , *Για μία κοινωνιολογία των ελευθέρων επαγγελματιών*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994.
113. Χιωτάκης Σ., *Ιδεότυπος του Max Weber και εκπαιδευτική πραγματικότητα: η κοινωνική έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Πρακτικά 4^{ου} Πανελλήνιου συνεδρίου, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004.
114. Χιωτάκης Σ., *Πόσο επικίνδυνο είναι το «χάρισμα» Ομπάμα;* Ελευθεροτυπία, 21/01/2009.

115. Χιωτάκης Σ., *Χάρισμα "Ανδρέα" και "χάρισμα μηχανισμών"*, Ελευθεροτυπία, 29/12/1995.

116. Zernite K., *The Charisma Mandate*, New York Times, 17/02/2008.